

ניתן להשיג קונטרס זה (וכן שאר כתבים) בחינם אצל המחבר

רון שהרבני

917.903.4167

תשע"ז

"מעפר קומי" הוא דבר תורה שבועי על פרשת השבוע, המופץ מדי שבוע לבתי כנסת רבים, וגם דרך המייל. לקבל את העלון "מעפר קומי" כל שבוע במייל, נא לשלוח בקשה ל-

MEAFARKUMI@GMAIL.COM

"MeAfar Kumi" is a weekly Dvar Torah on the Parsha. It is distributed to many shuls and is sent out by email weekly. To receive MeAfar Kumi weekly by email please send a request to

MEAFARKUMI@GMAIL.COM

מעריך ומוקיר את עזרתו האדיבה של ידידי הרב נועם צבי ראזענצווייג שעבר על חלק גדול מהקונטרס. ימלא ה' כל משאלות לבו לטובה, ויזכה לכל הברכות הכתובות בתורה!

מעריך ומוקיר את עזרתו האדיבה של ידידי הרב אהרן משה יעקובסון על עזרתו בעיצוב הקונטרס. ימלא ה' כל משאלות לבו לטובה, ויזכה לכל הברכות הכתובות בתורה!

Cover designed by

Calligraphix

[718.438.1334](tel:718.438.1334)

~ תוכן הענינים ~

~ הגדה של פסח ~

4	הבן החכם וברכת יעקב אבינו
5	הא לחמא עניא ~ עמו אנכי בצרה
6	מדלג על ההרים ומכסה על הפשעים
8	הבן החכם והרבי מאוסטראווצא
11	"המזודה" של אלקים אחרים
13	"מה העבודה הזאת לכם" או "ובעל הבית דוחק"?
14	"שן תחת שן"
15	חיזוק עצום לתפילה
17	מי הראשון שהקשה את שיניו?
18	לא עליך לבד המלאכה לגמור
20	"כי לי בני ישראל עבדים" – ללא יוצא מן הכלל!
22	מנין שאביך הוא באמת אביך?
25	מה רוצה בעל ההגדה שכל יהודי ידע?
25	המשכון הגדול
27	ההבטחה החשובה
29	ברוך שומר אהבתו
31	והיא שעמדה בתפילה
33	החשבון הגדול של רבי יהודה
34	ויצאו במרור גדול
35	האם אתה השלמת את זמנך במצרים?
36	מצה מביאה לידי אמונה
38	מי אכל את יעקב?
39	מדוע משה רבינו לא מוזכר בהגדה?

~ עניני חג הפסח ויציאת מצרים ~

41	האם השנים עברו לאט או מהר?
42	ישראל צווחו ווי!
44	חושך כעובי דינר
45	החשבון הנפלא!
46	מדוע כל החפזון?
48	"בשחיטה תהא מיתתו"
51	English Translation – "בשחיטה תהא מיתתו"
53	בזכות נשים צדקניות נגאלו ממצרים
56	גדולה תשובה בשבת הגדול
58	טענתו של משה רבינו

~ עניני קריעת ים סוף ~

59	הנס הגדול של "סוס ורכבו רמה בים"
61	קדושת פרעה
62	ויהי "לי" לישועה
63	קריעת ים סוף שבנפש האדם
66	קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף
67	הידור מצווה כיצד?

זכרה ה' לתודה ולברכה לידידי היקר והנעלה רודף
חסד וצדקה

מר שמואל אמיר דרטבה הי"ו

שתרם בעין יפה להוצאת הקונטרס

לעילוי נשמת

מרדכי בן תמרה, תמרה בת רחל,

חנה בת שרה, ושמואל בן יפה

זכרונם לברכה

ימלא ה' כל משאלות לבו לטובה, ויזכה הוא וכל
משפחתו לכל הברכות הכתובות בתורה!

<p>רפואה שלימה למנשה בן אבלין</p>	<p>רפואה שלימה למרים בת אידא</p>
<p>לעילוי נשמת אליס קלבו בת רחל</p>	<p>לעילוי נשמת שלמה בטש בן שולמית</p>
<p>רפואה שלימה לצבי יהודה בן תאנה פייגה ועקיבא יצחק בן תאנה פייגה</p>	<p>לעילוי נשמת תאנה פייגה בת רבי עקיבא הלוי והרב פריץ בן הרב צבי יהודה</p>

הבן החכם וברכת יעקב אבינו

כתוב בהגדה: כנגד ארבעה בנים דברה התורה... חכם מה הוא אומר, "מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם" (דברים ו, ט). אף אתה אמור לו כהלכות הפסח, אין מפטירין אחר הפסח אפיקמן. רשע מה הוא אומר, "מה העבודה הזאת לכם" (שמות יב, כו), "לכם" ולא "לו", ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר.

הקשו המפרשים, מה ההבדל בין שאלת הבן החכם לשאלת הבן הרשע? כשם שהרשע הוציא את עצמו מן הכלל באומר "מה העבודה הזאת לכם", כן החכם הוציא את עצמו מן הכלל שאמר "מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם", שלא אמר "אותנו".

ועוד קשה, מה הכוונה "אף אתה אמור לו כהלכות הפסח" בכ"ף הדמיון, היה צריך לומר "אף אתה אמור לו הלכות הפסח", שהרי ממש אמר לו הלכות הפסח, שאין מפטירין אחר הפסח אפיקמן.

נראה בס"ד לפרש כך: הסיבה שהבן החכם אומר "מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם", ולא "אותנו", אינה בגלל שהוא מוציא את עצמו מן הכלל ואינו מאמין בקיום המצוות. אלא הסיבה היא בגלל שהבן החכם מבין היטב מדוע הוא עצמו חייב לקיים את מצוות הפסח, שהרי הוא כבר גר בארץ ישראל. אבל הוא פונה לאבותיו ושואלם, מדוע אתם קיימתם את הפסח טרם נכנסתם לארץ ישראל בהיותכם במדבר, שהרי ההלכה היא שמי שאין לו חלק בארץ ישראל אינו מחוייב בקרבן פסח.

מעתה קשה איך ההלכה "אין מפטירין אחר הפסח אפיקמן" עונה על שאלתו?

נראה לפרש כך: כתב הגר"ש בדיחי בספרו עולת שלמה (בשם גליון כתב יד), לאחר שעשיו נכנס אצל יצחק אבינו כדי להתברך ממנו, מודיעו יצחק: "בא אחיך במרמה ויקח ברכתך" (בראשית כז, לה). מנין התיבות של פסוק זה הוא 20 במספר, כמספר "אפיקמן" במספר קטן, שהוא גם כן 20. מה הקשר בין השנים?

כתוב במדרש (פרקי דרבי אליעזר פ' לב) שאותו היום ערב פסח היה, והיה צריך לאכול בלילה זה שתי קרבנות כהלכה, האחד קרבן פסח והשני קרבן חגיגה. וזה שאמר הפסוק "שני גדיי עזים" (שם, ט), רמז על ב' קרבנות אלה שהביא יעקב לאביו.

ועל דרך זו מתבאר הענין באופן נפלא, דכאשר נכנס יעקב לאביו והגיש לפניו את שני גדיי העזים לאכילה, היה נוטל הוא מן הקרבן הראשון ואומר לו: זה לקרבן חגיגה. וכאשר היה נוטל מן הקרבן השני היה אומר לו: זה לקרבן הפסח, שנאכל הוא אחר החגיגה על השובע.

לפני שיצא יעקב מאת פני יצחק אביו, הזכיר הוא לפניו את ההלכה של "אין מפטירין אחר הפסח אפיקמן", שאסור לאכול דבר אחר קרבן הפסח כדי שישאר טעם המצווה בפיו. לאחר מכן כאשר הגיע עשיו, לא יכל יצחק לטעום ממה שהביא עמו עשיו, מחמת ההלכה של "אין מפטירין אחר הפסח אפיקמן", ולכן אמר לו: "בא אחיך

במרמה", ותרגם אונקלוס "בחכמה", שכן עשה הוא את כל מעשיו הקדושים על פי ההלכה, ועניין זה רמוז בגימטריא הנ"ל, ע"כ דברי העולת שלמה.

ודע, שכתב הרשב"א (שו"ת חלק א, סימן קלד) וזה לשונו: "כשבירך יצחק את יעקב שלא מדעתו ונתן לו את הברכות דכתיב "ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ וכו'" (בראשית כז), **מיד זכה יעקב בברכת אברהם שהיא ירושת הארץ**. ולא היה יכול ליתנה לעשו, והוא אמרו "ולך איפוא מה אעשה בני", עכ"ל.

עתה מתורצת קושיית הבן החכם – מדוע בני ישראל קיימו את הפסח במדבר טרם נכנסו לארץ ישראל. והתשובה, למרות שלא נכנסו עדיין לארץ, ברגע שיצחק בירך את יעקב, זכינו בברכת אברהם שהיא ירושת הארץ, ושפיר הקרבנו קרבן פסח.

וזה שאומרים לבן החכם, את ההלכה "אין מפטירין אחר הפסח אפיקמן". בהלכה זו בא יעקב במרמה ובחכמה ומנע מיצחק מלברך את עשיו, שהרי כבר לא יכל לאכול ממאכליו ולברכו. נמצא, בזכות ההלכה "אין מפטירין אחר הפסח אפיקמן" זכינו בברכת אברהם שהיא ירושת הארץ, ושפיר הקריבו קרבן פסח במדבר.

עתה נבין בטוב טעם מדוע ההגדה אומרת "אף אתה אמור לו בהלכות הפסח, אין מפטירין אחר הפסח אפיקמן" בכ"ף הדמיון. אין מטרתנו באמת לאמר לו את ההלכה הזו לשם "הלכות פסח", אלא כדי לרמוז לו על זכיית יעקב אבינו בברכת אביו, שהיא זכייתו בירושת ארץ ישראל. וזהו "כהלכות הפסח".

הא לחמא עניא ~ עמו אנכי בצרה

כתיב (שמות ו, טז) "ואלה שמות בני לוי לתלדתם גרשון וקהת ומררי ושני חיי לוי שבע ושלושים ומאת שנה". וכתב רש"י, למה נמנו שנותיו של לוי (מה שאין כן שנותם של שאר השבטים, שלא נמנו)? להודיע כמה ימי השעבוד, שכל זמן שאחד מן השבטים קיים לא היה שעבוד, שנאמר "וימת יוסף וכל אחיו" (שמות א, ו), ואחר כך "ויקם מלך חדש" (שם ח), ולוי האריך ימים על כולם, ע"כ.

והחשבון הוא כך (על פי גור אריה, שמות יג, טז): יעקב היה בן 84 כשנשא את לאה (רש"י בראשית כט, כא). לאחר שתי שנים הוליד את לוי (שהרי כל שבעת הילדים של לאה נולדו בשבעה שנים, ולכן לוי נולד בשנה השלישית לנשואי יעקב עם לאה). ממילא יעקב היה בן 86 כשנולד לוי. ויעקב היה בן 130 כשירד למצרים (בראשית מז, ט), ולוי היה בן 44. לוי מת בן 137. נמצא לוי חי במצרים 93 שנים, והשעבוד התחיל מיד לאחר מכן. ובני ישראל היו במצרים 210, **נמצא שהשעבוד ערך 117 שנים**.

וכתב החיד"א (גאולת עולם, בתי הנפש), אנו פותחים את ההגדה של פסח: "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים". **הראשי תיבות** של מילים אלו עולים בגימטריא 117 – לרמוז על מנין השנים שבני ישראל היו עבדים במצרים, ואכלו לחם עוני של עבדות.

אך קשה, בכרית בין הבתרים נגזר על אבותינו עינוי ועבודה של 400 שנה, ואיך השלימו את הזמן ב-117 שמה?

פירשו חז"ל שהשכינה ירדה עם בני ישראל למצרים, והשלימה להם את הזמן, בבחינת "בכל צרתם לו צר" (ישעיהו סג, ט).

יוצא לנו מזה שהשכינה השתתפה עם בני ישראל בעבודתם למשך 117 שנה. וכתב החיד"א שזה שכתוב "**עמו אנכי בצרה** **אחלצהו ואכבדהו**" – "**עמו**" (עם הכולל) בגימטריא 117, לרמוז שהקב"ה השתתף בעבודתנו ובצערנו למשך כל ה-117 שנות עבדות במצרים, וממילא "**אחלצהו ואכבדהו**" כי השלים לנו את הזמן.

ויש לרמוז עוד, כתיב (שמות ג, ז) "ויאמר ה' ראה ראיתי את עמי **עמי** אשר **במצרים**", והוא ראשי תיבות "**עמו אנכי בצרה**", לרמוז שהשכינה השתתפה בצערם של ישראל.

וכן כתוב (שמות ג, י) "ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים". כידוע "**את**" בא לרבות (פסחים כב:), ויש לומר שכאן הוא בא לרבות את השכינה, שאף אותה הוציא הקב"ה ממצרים עם בני ישראל. ולכן "**את עמי בני ישראל ממצרים**", הוא ראשי תיבות "**עמו אנכי בצרה**", להורות שהשכינה היתה איתנו במצרים, ויצאה גם היא.

מדלג על ההרים ומכסה על הפשעים

כתוב בהגדה: כנגד ארבעה בנים דברה התורה... חכם מה הוא אומר, "מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם" (דברים ו, כ).

יש לבאר את שאלת החכם כך: כתיב "ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לה", ופירש רש"י: פסח הוא לה' - הקרבן קרוי פסח על שם הדילוג והפסיחה, שהקב"ה היה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי, וישראל אמצעי נמלט, ע"ש. וכן אומרים בהגדה: פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש קיים, על שום שפסח הקב"ה על בתי אבותינו במצרים, שנאמר "ואמרתם זבח פסח הוא" (שמות יב, כז).

דבר זה גופא קשה לבן החכם, מדוע הקב"ה עשה דבר משונה כזה לפסוח על בתי אבותינו במצרים? הלא הבורא יתברך ממלא כל עלמין, ובודאי יכל להמית את כל המצרים ברגע אחד בכל מקום שהם. אם כן, מדוע ה' פסח על הפתח וחייבנו במצוות קרבן פסח?

על עצם קושיא זו יש לתרץ כך: איתא בחז"ל (שיר השירים רבה פרשה ב) רבנן אמרי "קול דודי הנה זה בא" זה משה. בשעה שבא משה ואמר לישראל בחדש הזה אתם נגאלין, אמרו לו משה רבינו היאך אנו נגאלין וכל מצרים מטונפת מעבודת כוכבים שלנו? אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם, אינו מביט בעבודת כוכבים שלכם, אלא "מדלג על ההרים" – ואין הרים אלא עבודת כוכבים, דכתיב "על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו" (הושע ד), ע"ש.

המשכיל יבין שסוד "הואיל והוא חפץ בגאולתכם, אינו מביט בעבודת כוכבים שלכם", הוא סוד "על כל פשעים תכסה אהבה" (משלי י, יב). שמרוב אין סוף אהבת ה' אלינו, הוא יתברך היה "מדלג על ההרים" ומכסה על הפשעים, ולא התייחס לעבודה זרה שעבדנו.

עתה נבין את העומק הנפלא של הקרבן פסח. כתוב בפסוק: "ועבר ה' לנגוף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ופסח ה' על הפתח" (שמות יב, כג), ופירש רש"י "ופסח" – וחמל, ויש לומר **ודילג**.

הקב"ה מרמז לעמו ישראל דבר נפלא. והוא, כי לפי שורת הדין ה' לא היה צריך לגואלנו, כי עבדנו עבודה זרה. וכל הסיבה שהוא גאל אותנו היתה בגלל שהוא היה "מדלג על ההרים", ולא הביט בעבודה זרה שלנו. וכל זה מחמת עוצם אהבתו יתברך אלינו, בבחינת "על כל פשעים תכסה אהבה". וגופא מטעם זה אבינו שבשמים לא הרג את כל המצרים בבת אחת, אלא פסח על בתי אבותינו במצרים – **כרמז על זה שהיה "מדלג על ההרים" ולא הביט בעבודה זרה שלנו וגאלנו**. ועל כן באה מצוות קרבן פסח, ששמה תרתי משמע – לשון "חמלה" ולשון "דילוג". על שם שהקב"ה דילג על בתי אבותנו במצרים, שהוא רמז על זה שהיה "מדלג על ההרים" ולא הביט על העבודה זרה שלנו. וכל כך למה? גופא בגלל החמלה היתירה שחמל עלינו, ואהבתו שכיסתה על כל פשעינו. ולכן הקרבן קרוי "פסח", על שם הדילוג, ועל שם החמלה שגרמה לדילוג.

עתה נבין באופן נפלא איך כל זה טמון בתשובת התורה לשאלת הבן החכם. התשובה לבן החכם היא הפסוק "ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו ה' ממצרים ביד חזקה" (דברים ו, כא). מה המשמעות שה' הוציאנו ממצרים "ביד חזקה"? פירש הכלי יקר – "ביד חזקה" הכוונה **נגד מידת הדין שקיטרגה עלינו** לומר מה נשתנו אלו מאלו, הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה, ע"ש.

והרי כשנאמר לבן החכם שה' הוציאנו ממצרים "ביד חזקה" נגד קטרוג מידת הדין, הוא יקשה: מדוע ה' לא התייחס לקטרוג הצודק של מידת הדין? ועל זה נענה לו: "הואיל והוא חפץ בגאולתכם, אינו מביט בעבודת כוכבים שלכם, אלא מדלג על ההרים" – מטעם "על כל פשעים תכסה אהבה". מעתה קיבל הבן החכם תשובה לשאלתו, כי הסיבה שה' הרג את המצרים בדרך שפסח על בתי אבותינו הוא גופא לחייבנו בקרבן פסח הקרוי על שם הדילוג והחמלה, לרמוז לנו על אהבתו שגרמה לו לדלג על ההרים ולא להביט בעבודה זרה שלנו.

לכן בעת שאנו אומרים בליל הסדר: "פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש קיים, על שום שפסח הקב"ה על בתי אבותינו במצרים", עלינו להכיר במסר העמוק והמשמעותי של קרבן פסח, שהוא

בעצם תזכורת לאהבתו האינסופית של ה' אלינו, שגרמה לו לדלג על ההרים ולכסות על הפשעים, ולפסוח על בתי אבותינו במצרים ולגאלם נגד קטרוג מידת הדין.

ודע, שלפי דברינו זכינו להבין פשט ברש"י שהתקשו בו המפרשים: כתוב "פסח הוא לה" (שמות יב, יא), ופירש רש"י: "הקרבן קרוי פסח על שם הדלוג והפסיחה שהקב"ה היה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי, וישראל אמצעי נמלט, ואתם עשו כל עבודותיו לשם שמים", עכ"ל. וקשה מה המשך הדברים, שבשביל שהקרבן קרוי פסח על של הדילוג והפסיחה, יש לנו לעשות כל עבודתנו לשם שמים? ולפי דברינו דבריו מובנים היטב, כי זה שה' דילג ולא הרג את כולם בבת אחד מרמז לנו על גודל אהבתו אלינו, בבחינת מדלג על ההרים ומכסה על הפשעים, וכמים הפנים לפנים עלינו לעשות כל עבודתנו לשם שמים מתוך אהבה טהורה לה' יתברך.

הבן החכם והרבי מאוסטראווצא

כתוב בהגדה: כנגד ארבעה בנים דברה התורה... חכם מה הוא אומר, "מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם" (דברים ו, כ). רשע מה הוא אומר, "מה העבודה הזאת לכם" (שמות יב, כ), "לכם" ולא "לו", ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר.

הקשו המפרשים, מה ההבדל בין שאלת הבן החכם לבן הרשע? כשם שהרשע הוציא את עצמו מן הכלל שאמר "מה העבודה הזאת לכם", ומדייקים "לכם" ולא "לו", כן החכם הוציא את עצמו מן הכלל שאמר "מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם", ולא אמר "אותנו".

הסיבה שהבן החכם אומר "מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם", ולא אמר "אותנו", אינה בגלל שהוא מוציא את עצמו מן הכלל ואינו מאמין בקיום המצוות. אלא הסיבה היא בגלל שהבן החכם מבין היטב מדוע הוא עצמו חייב לקיים את מצוות הפסח, שהרי הוא כבר גר בארץ ישראל. אבל הוא פונה לאבותיו ושואלם, מדוע אתם קיימתם את הפסח טרם נכנסתם לארץ ישראל בהיותכם במדבר, שהרי ההלכה היא שמי שאין לו חלק בארץ ישראל אינו מחוייב בקרבן פסח.

ותשובת התורה לשאלתו היא: "ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו ה' ממצרים ביד חזקה" (דברים ו, כא). ולכאורה קשה, איך תשובה זו עונה על שאלתו?

נראה לי בס"ד לפרש באופן נפלא: איתא בגמרא (שבת י:): לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת (כתונת פסים) שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים, ע"כ.

הקשו התוספות, איך אפשר לומר שהגלות נגזרה בגלל מכירת יוסף, הלא הגלות כבר נגזרה על בני ישראל בברית בין הבתרים?

מתרץ הרבי מאוסטראווצא (אור תורה, פרשת וישב): השבטים מכרו את יוסף על שהוציא עליהם דיבה. ואמרו חז"ל (הובא ברש"י), יוסף אמר לאביו שהשבטים חשודים על אבר מן החי. וקשה, איך השבטים עברו על איסור אבר מן החי, הלא צדיקים היו. אלא ביארו המפרשים (עיין רא"ם, ופרשת דרכים), שהשבטים לא אכלו אבר מן החי ממש, אלא אכלו מפרכסת, דהיינו בהמה שנשחטה כדין, אך עדיין מפרכסת וזזה. האם המפרכסת מותרת או אסורה? תלוי: **לישראל, היא מותרת**, ואינה נחשבת אבר מן החי. **ולבן נח, היא אסורה**, ונחשבת אבר מן החי. הסיבה, לישראל יש חיוב שחיטה, ולכן, לא מתחשבים במיתת הבהמה, אלא בשחיטה. ברגע שהבהמה נשחטה כדין, לפי ההלכה היא נחשבת מתה, אף בעודה מפרכסת, וממילא המפרכסת אינה בכלל אבר מן החי. אבל לבן נח, שאין לו דין שחיטה, הדבר תלוי במיתת הבהמה. לכן בעודה מפרכסת, הבהמה נחשבת חיה, וחל על אכילתה איסור אבר מן החי, עד שתמות לגמרי.

בזה מבוארת מחלוקת יוסף והשבטים. **יוסף סבר שקודם מתן תורה, היה להם דין בן נח, ורק במתן תורה באו לכלל "ישראל"**. ממילא, היה אסור לשבטים לאכול מפרכסת, מדין אבר מן החי. אבל **השבטים חלקו על יוסף, וסברו שמזמן שאברהם אבינו קבל על עצמו אלקותו יתברך, הוא וצאצאיו יצאו מכלל "בן נח", ובאו לכלל "ישראל"**. ומכיון שסברו שלהם דין ישראל, הותרה להם המפרכסת (לאחר שחיטה), ולא עברו על איסור אבר מן החי. ומכיון שהאחים סברו שיוסף הוציא עליהם דיבה, מכרוהו לעבד.

עתה נשכיל, שבגלל מכירת יוסף, **השבטים גרמו לירידה למצרים**. והסיבה: נגזר על בני ישראל "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה". והרי ישנה דעה **שהגלות התחילה מלידת יצחק, ומאז עד ליציאת מצרים הם 400 שנה**. אך לכאורה זה קשה, הלא אברהם ויצחק דרו בארץ כנען, ואם כן איך אפשר להתחיל את הגלות מלידת יצחק, שהרי לא היו ב"ארץ לא להם". אלא הדבר תלוי אם אברהם אבינו קנה את ארץ כנען או לא. ה' אמר לאברהם "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה" (בראשית יג, יז). בזה עשה אברהם אבינו קנין חזקה על ארץ כנען. אבל מבואר ברמב"ם (הלכות מכירה, פרק א, הלכה יז), שקנין חזקה מועיל רק לישראל, אבל בן נח אינו קונה בחזקה. ממילא, אם היה לאברהם דין בן נח, לא קנה את ארץ כנען בחזקה, ושפיר נחשב "ארץ לא להם", והתחילה הגלות מלידת יצחק, והשלמנו את הזמן. אבל אם היה לאברהם דין ישראל, קנה את הארץ בחזקה, והגלות לא התחילה מלידת יצחק כי לא היו ב"ארץ לא להם", וממילא הוצרכנו לרדת למצרים.

עתה מתורצת קושיית התוספות. הגלות אכן נגזרה בברית בין הבתרים. והיה ניתן לקיים את הגלות בארץ כנען בלי לרדת למצרים, שהרי יש לומר שדינם כבן נח, ואברהם לא קנה את הארץ בחזקה, ושפיר הוי "ארץ לא להם". אבל כתוצאה מזה שהשבטים מכרו את יוסף כי אחזו בשיטתם שדינם ישראל, אברהם קנה את הארץ, וממילא אי אפשר להתחיל את הגלות מלידת יצחק, אלא הוצרכו לרדת למצרים. נמצא, עצם הגלות נגזרה בברית בין הבתרים, **אבל הירידה למצרים** – בניגוד לקיום הגלות בארץ כנען – נגרמה ממכירת יוסף. ע"כ דברי הרבי מאוסטראווצא.

עתה נשוב לבן החכם השואל "מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם", ולא אמר "אותנו", כי מבין היטב מדוע הוא עצמו חייב לקיים את מצוות הפסח, שהרי הוא כבר גר בארץ ישראל. אבל הוא פונה לאבותיו ושואלם, מדוע אתם קיימתם את הפסח טרם נכנסתם לארץ ישראל בהיותכם

במדבר, שהרי ההלכה היא שמי שאין לו חלק בארץ ישראל אינו מחוייב בקרבן פסח. ותשובת התורה לשאלתו היא: "ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו ה' ממצרים ביד חזקה" (דברים ו, כא). איך פסוק זה עונה על שאלתו?

לפי דברינו זה נפלא. עונים לבן החכם, "עבדים היינו לפרעה במצרים". ומדוע ירדנו דווקא למצרים ולא נשארנו בארץ כנען? הסיבה, כי היינו צריכים לקיים את הגזרה של "גר יהיה זרעך בארץ לא להם", שהרי השבטים אחזו בשיטתם שיש להם דין ישראל לפני מתן תורה, וממילא אברהם אבינו קנה את ארץ כנען, ואי אפשר לקיים שם את הפסוק "בארץ לא להם". נמצא, "עבדים היינו לפרעה במצרים" היא תשובה נצחת לבן החכם, כי מזה ראייה שהיה לנו דין ישראל, ואברהם קנה את הארץ, ומאחר והיה לנו חלק בארץ ישראל אפילו לפני שנכנסו לארץ, שפיר היינו חייבים בקרבן פסח במדבר.

אך סוף הפסוק שאומרים לבן החכם צריך ביאור – "ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו ה' ממצרים ביד חזקה". מדוע מוסיפים לאמר לו שה' הוציאנו "ביד חזקה"?

נראה לפרש כך: איתא במדרש (שמות רבה מג, א. וע"ע בשמות רבה מו, א): בשעה שעשו ישראל את העגל, ישב הקב"ה עליהם בדין לחייבם, שנאמר "הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם מתחת השמים" (דברים ט, יד), שנאמר "זובח לאלהים יחרם" (שמות כב, יט). מה עשה משה, שבר את הלוחות. אמר, מוטב שידונו כפנויה ולא כאשת איש, ע"ש.

פירש הרבי מאוסטראווצא (אור תורה, פרשת ויגש): בני ישראל עדיין לא קבלו את התורה עד שמשה מסר להם את הלוחות. והרי בעגל ישראל אמרו, "אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מצרים" (שמות לב, ד). "העלוך" בלשון רבים, וכוונתם לה' ולעגל. בני ישראל לא כפרו בה', אלא עבדו את ה' ואת העגל בשיתוף. ולכן נח, למרות שאסור לו לעבוד עבודה זרה, לעבוד את ה' ואלוה נוסף בשיתוף, אין איסור. ורק לישראל השיתוף אסור.

ממילא, משה רבינו רצה לטעון שקודם מתן תורה דינם כבן נח, ולכן אם אמסור להם את הלוחות, יהיה דינם כישראל ויתחייבו על חטא העגל, כי השיתוף אסור לישראל. אבל אם לא אמסור להם את הלוחות, ישאר דינם כבן נח, שהרי עדיין לא קבלו את התורה, וממילא מעשה העגל לא יחשב כחטא, כי השיתוף מותר לבן נח. ולכן משה שבר את הלוחות ולא מסרם לישראל, ע"ש.

אבל במדרש (בראשית רבה פד, יח) כתוב: אמר הקב"ה לשבטים, אתם מכרתם בנה של רחל בעשרים כסף, לפיכך יהיה כל אחד ואחד מגיעו בקע לגלגולת, וזה שכתוב "בקע לגלגולת מחצית השקל" (שמות לח), ע"כ. הרי בגלל מכירת יוסף התחייבו ישראל במחצית השקל לכפר על חטא העגל. מה הקשר? פירש הרבי מאוסטראווצא (אור תורה, פרשת וישב), השבטים מכרו את יוסף כי אחזו בשיטתם שדינם כ"ישראל" אפילו קודם מתן תורה, ובזה בעצם חייבו את ישראל בחטא העגל. כי אם דינם כישראל אפילו קודם מתן תורה, שבירת הלוחות לא הועילה כלום, כי למרות שבני ישראל לא קבלו את התורה, דין ישראל להם, והשיתוף אסור. ממילא, כתוצאה ממכירת יוסף חייבים במחצית השקל לכפר על חטא העגל.

והרי כתיב והוציאנו ה' ממצרים "ביד חזקה". וצריך ביאור מדוע הוציאנו ה' כך, הלא הרבה ריווח והצלה לפנינו להוציאנו בלי הראותו את היד החזקה וגבורותיו לעיני העמים, כגון שיתן בלבם לשחרר אותנו מדעתם. ופירש המעשה ניסים, שה' עשה זאת למענינו לטוב לנו ולחיותנו כהיום הזה, והוא בהיות והכל גלוי לפנינו וידע שישראל עתידין לחטוא בחטא העגל, עד שכמעט היה ראוי לכלותם, ולא היה משה רבינו

יכול לבקש רחמים רק מחמת חילול כבודו יתברך בין העמים, כמו שאמר בתפלותיו "למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה" (שמות לב, יב). וזה מחמת שהיה ביד חזקה ונגלה לעין כל שהוא יתברך המוציא ואנחנו בניו. מה שאין כן אילו לא היה ביד חזקה, לא היה נגלה שהוא יתברך המוציא ושאונו בניו, ולא היה חילול כבוד שמים, ולא היה למשה שום טענה נגד מידת הדין, ע"ש.

עתה נבין מדוע אומרים לבן החכם את סוף הפסוק – "והוציאנו ממצרים ביד חזקה". הבן החכם לא הבין מדוע הקריבו קרבן פסח לפני שנכנסו לארץ, שהרי לא היה להם חלק בארץ. ועל זה אומרים לו, שה' הוציאנו ממצרים "ביד חזקה". ומדוע עשה זאת ה', ולא נתן בלבם לשחרר אותנו? אלא זה מחמת שישראל עתידין לחטוא בעגל ולהתחייב כליה, והניח ה' מקום למשה רבינו להתפלל על חילול כבוד שמים, שהרי כולם ראו שה' הוציאנו ממצרים ביד חזקה ובניסים גדולים. אך קשה, מדוע ישראל חייבים כליה על חטא העגל, הלא משה רבינו שבר את הלוחות, ולא קבלנו את התורה, והשיתוף מותר לבן נח. אלא בגלל שהאחים מכרו את יוסף כי אחזו בשיטתם שדינם כ"ישראל" אפילו קודם מתן תורה, הם חייבו את ישראל בחטא העגל, וממילא "ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה" דווקא. והיוצא, שאם היה לנו דין של ישראל, אברהם קנה את הארץ, ומאחר והיה לנו חלק בארץ ישראל עוד במדבר, שפיר היינו חייבים בקרבן פסח. הרי כל הפסוק כולו תשובה לשאלת הבן החכם.

"המזוודה" של אלקים אחרים

כתוב בהגדה: כנגד ארבעה בנים דברה התורה... רשע מה הוא אומר, "מה העבודה הזאת לכם" (שמות יב, כו).

מדוע הרשע אינו עובד את ה'? הסיבה היא בגלל שהוא רואה את התורה והמצוות כ"עבודה" – עול, ומשא כבוד. ומי הוא זה שירצה להכניס את עצמו לעבודה קשה ולעול כבוד? וכתבו המפרשים, שזו כוונת הרשע בשאלתו "מה העבודה הזאת לכם", מדוע אתם בוחרים לשמור תורה ומצוות, הלא זאת עבודה קשה, עול כבוד, ומשא מיגע!

אך טעותו של הרשע נובעת מהניתוק שלו מאביו שבשמים. כשמביטים על קיום התורה והמצוות מרחוק ומניתוק מה', הדבר נדמה לעול כבוד עם הרבה מגבלות. וזה שאומר הפסוק, "זאת עבודת משפחות הגרשוני לעבוד ולמשא" (במדבר ד, כד), פירש האדמו"ר מלעלוב (קובץ מלכות בית דוד עמ' סא), "הגרשוני" מרמז לאנשים שהם בבחינת גרושים מה' יתברך, ואצלם, עבודת ה' היא בבחינת "לעבוד ולמשא", שהוא בגדר עבודת, עכ"ל.

אבל ברגע שמתחברים לה' וזוכים לטעום ממתיקות קדושת תורתו ומצוותיו, אז משיגים שאין בקיומן עול כלל. וכפי שאומר האור החיים הקדוש על הפסוק "ולא ראה עמל בישראל" (במדבר כג, כא), שהכוונה

שהצדיקים, הגם שעושים מצוות וכל עסקם בתורה, אינם מרגישים שיש להם עמל, אלא אדרבא מרגישים כאדם המרויח וכאדם המשתעשע בשעשועים לרוב חשקם בתורה, ע"כ. וכדבריו הקדשים (דברים כו): "שאם היו בני אדם מרגישים במתיקות ועריבות טוב התורה, היו משתגעים ומתלהטים אחריה ולא יחשב בעיניהם מלא עולם כסף וזהב למאומה, כי התורה כוללת כל הטובות שבעולם".

המגיד מדובנא המשיל על זה משל נפלא: פעם בצהרי היום הששי, נסעו כמה סוחרים לבתיהם שבעיר הסמוכה. הנסיעה התארכה, והשעה התאחרה, והם הגיעו למחוז חפצם שעה קלה לפני כניסת השבת. מיהר אחד הנוסעים וקפץ מן העגלה, לרוץ לביתו לרחוץ לכבוד שבת, וקרא לעגלון: "אני ממהר, אין לי פנאי לפרוק את אמתחתי. אם תביאני אל ביתי, אשלם לך את שכר טרחתך!"

הוא הגיע לביתו והספיק לרחוץ בחפזה וללבוש בגדי שבת, והנה העגלון נכנס אל הטרקלין, מתנשם ומתנשף וכולו נוטף זיעה. "המדרגות האלו", קונן העגלון בקנחו את מצחו, "השארת את המזוודה בחדר המבוא!"

אמר לו הסוחר: "טעות בידך, הבאת את המתחתו של מישהו אחר, החלפת בין המזוודות!"

נעץ בו העגלון עינים תמהות: "מנין לך? הן טרם ראית איזה מזוודה הבאתי! בוא לחדר הסמוך, ותראה!"

"אין צורך בכך", השיבו בעל הבית. "די לי לראותך מתנשם ומתנשף כדי לדעת שאין זו אמתחתי, משום שבמזוודה שלי היו אך בגדים מעטים, והיא קלה לנשיאה!"

הלך העגלון וראה כי אמנם כן הוא: הוא סחב, התיגע, ושכר לא יקבל...

הוא הדין באותם המתאוננים על הקושי בשמירת המצוות, על ההגבלות ועל הסייגים, על החיים הקשים. לאלו אומר הנביא בדבר ה' "ולא אותי קראת יעקב, כי יגעת בי ישראל" (ישעיהו מג, כב) – אם אתה מתיגע, הרי זה סימן מובהק שאין זו עבודת ה' אמיתית ותמה, שהרי "פקודי ה' ישרים משמחי לב" (תהלים יט, ט).

עלינו להתחבר לקיום המצוות בצורה הנכונה והאמיתית, מרוב שמחה ודבקות בה' יתברך. ואם אנו מרגישים שלעבוד את ה' זו עבודה קשה, סימן שיש לנו את "המזוודה" של אלקים אחרים!

"מה העבודה הזאת" לכם או "ובעל הבית דוחק"?

כתוב בהגדה: כנגד ארבעה בנים דברה התורה... רשע מה הוא אומר, "מה העבודה הזאת לכם" (שמות יב, כו), "לכם" ולא "לו", ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר.

יתכן לפרש שכוונת הרשע לטעון מדוע כל כך חשוב לעבוד את ה', הלא הוא תכלית השלימות ולא חסר לו כלום. אם כן, אין עבודת האדם הקרוץ מחומר מעלה או מורידה כלום אצלו יתברך, וכמו שכתוב "אם צדקת מה תתן לו" (איוב לה, ז). וזה "מה העבודה הזאת לכם" – שעבודת ה' נוגעת רק "לכם", לבני אדם, אבל לא להקב"ה, כי הוא לא צריך את העבודה שלכם ואין המצוות פועלות כלום אצלו.

לפעמים אדם מורגל לחיות עם הפסוק "אם צדקת מה תתן לו", ושהבורא יתברך הוא תכלית השלמות ולא חסר לו כלום, וממילא אינו צריך אותי כלל וכלל. ואפילו אם אעבוד אותו כל רגע בחיי, לא יצא לו מזה כלום. ואם כן להבל על עמלי.

אך יש לדעת יסוד גדול. למרות שהקב"ה הוא תכלית השלימות ולא חסר לו כלום, כבר אמרו חז"ל (הובא בתניא, פרק לו) **תכלית בריאת עולם הזה הוא שנתאווה הקב"ה להיות לו דירה בתחתונים**, עכ"ל. האם אנו קולטים מה שחז"ל אומרים לנו כאן? האם אנו יכולים להבין ולשער מהו מושג של "תאווה" של הקב"ה? אנו מכירים ומזדהים עם תאוות של בשר ודם, אך תאווה של מלך מלכי המלכים, אשר לו השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה (דברים י, יד), ואשר השמים ושמי השמים לא יכלכלוך (מלכים א, ח), האם אפשר להבין אפס קצהו מעוצם תאוותו? כמו שאי אפשר להשיג אותו יתברך, כך אי אפשר להשיג את תאוותו. אך למעשה מהי תאוותו? להיות לו דירה בתחתונים! לדור עם כל יהודי ויהודי על ידי מצוותיו שהוא עושה, בבחינת "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שמות כה, ח). אין לה' רצון ותשוקה חזקה יותר מזה שיהודי יכניס אותו ללבו ויחיה עמו בדבקות עצומה בכל רגע ממש. רק אז כביכול ינוח וישקוט דעתו יתברך מתאוותו העצומה.

נמצא, הפסוק "אם צדקת מה תתן לו" (איוב לה, ז) הוא רק צד אחד של המטבע! אך הצד השני הוא שהקב"ה כביכול עשה טובה עם עצמו שברא אותי, שהרי הוא מתאווה אלי! רוצה בי! חומד וחושק בי בכל עת ובכל רגע ממש! מתאווה ומצפה שרק אכניס אותו בלבי, ויעשה לו דירה נאה לשכון בה. "בשבילי נברא העולם" (סנהדרין לו). – ה' טרח בעשרה מאמרות לברוא את כל העולם, ואף קיימו לאלפי שנים כדי שאני יוולד ויזמין אותו לדור בתוך חזרי לבי. ולמעשה, כל הביטויים והתיאורים המסבירים עד כמה ה' מתאווה וחושק בקרבת יהודי – אפילו הפשוט שבפשוטים – אינם אלא הבל ושוא נתעה לעומת הרגשתו האמתית של ה' יתברך.

איתא במשנה (אבות ב, טו) רבי טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק. "ובעל הבית דוחק" זה הקב"ה. ופירש החסיד יעב"ץ: הורה לנו בזה **תשוקתו יתברך להיטיב אלינו כי לזה ברא עולמו, ולזה דימה את ה' יתברך לבעל הבית החפץ מאד בזריזות הפועלים, ולכן אם תטרח הרבה תמצא חן בעיניו והלך לפניו צדקך**, ע"ש. הרי "השכר הרבה ובעל הבית דוחק" **כי הוא חפץ להיטיב עמי!** ואמר עוד החסיד יעב"ץ, שהמשנה אומרת "ובעל הבית דוחק"

לעקור סברת האומר שאבדן הרשעים הוא שלא יזכו לשכר, ולזה אמר כי אינו כן כי בעל הבית דוחק, כביכול כאילו **כבודו תלוי בך**, ע"ש. הרי עבודתנו כן נוגעת אליו יתברך!

עלינו להתהלך בכל רגע בחיינו עם ההרגשה הנפלאה שאני התאווה של הרבוננו של עולם. הוא חפץ בי, רוצה בי, וחומד את קרבותי! לגשת לכל מצוה עם ההרגשה של "השכר הרבה ובעל הבית דוחק" – שה' יתברך משתוקק ומתאוה בכליון עינים לעבודתי כי רוצה להיטיב עמי. ועלינו לדעת, שכל כח המשכח ומחשיך את עינינו מלראות ולהרגיש זאת, הוא כחו והשפעתו של היצר הרע. יזכנו ה' להבין ולהפנים כמה חשובים ואהובים אנו בעיניו של בעל הבית, ועל ידי זה נזכה להפוך את אמירת הרשע מ"מה העבודה הזאת לכם, לדברי המשנה "ובעל הבית דוחק"!

"שן תחת שן"

כתוב בהגדה: כנגד ארבעה בנים דברה התורה... רשע מה הוא אומר, "מה העבודה הזאת לכם" (שמות יב, כו), "לכם" ולא "לו", ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר. ואף אתה הקהה את שניו וכו'.

הקשו המפרשים, מדוע מקהים את שניו של הרשע, מה משמעות הדבר? ועוד, מהו הלשון "אף אתה" הקהה את שניו, מי היה הראשון שאומר בעל הגדה "אף אתה"?

נראה לי לפרש כך: איתא בספרים (של"ה מסכת שבועות פרק תורה אור, קפד, ועוד) שהתורה שבעל פה נקראת "זאת". ולפי זה כתב המאור ושמש (רמזי פסח ופירוש על ההגדה), שכוונת הבן הרשע באומרו "מה העבודה הזאת לכם" לכפור בתורה שבעל פה, ע"ש.

עתה נבין מדוע אומר בעל ההגדה, "אף אתה" הקהה את שניו. כתוב בתורה "שן תחת שן" (שמות כא, כד), והרי מפשטות הפסוק, אדם שהפיל שן חברו, עונשו הוא שיפילו את שניו. אבל בתורה שבעל פה (בבא קמא פו.) מבואר שאין הדין כן, אלא שהחובל נענש בעונש ממון, שחייב לשלם לניזק דמי שניו.

נמצא, לפי דעתו של הרשע הכופר בתורה שבעל פה, הפסוק "שן תחת שן" הוא כשפוטו, ושיש להפיל את השיניים של אנשים, וממילא "אף אתה" הקהה את שניו! (ואף שגם כתוב בפסוק "עין תחת עין רגל תחת רגל וכו'", בחרו להקהות את שניו, כי זה מורה על כפירתו בתורה שבעל פה).

חיזוק עצום לתפילה

כתוב בהגדה: כנגד ארבעה בנים דברה התורה... רשע מה הוא אומר, "מה העבודה הזאת לכם" (שמות יב, כו), "לכם" ולא "לו", ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר.

הרשע מודע לרשעתו, ולכן חושב שהקב"ה נתש אותו ואינו חפץ בו. על כן אומר "מה העבודה הזאת לכם", וכידוע "עבודה" היא רמז לתפילה (איזו היא עבודה שבלב הוי אומר זו תפילה – תענית ב.). הרשע מוציא את עצמו מעבודת התפילה כי חושב שה' לא רוצה שהוא ידבר אליו, ואינו שומע את תפילתו.

זה שכתוב "ורשעים בחשך ידמו" (שמואל א ב, ט). כי הרשע, בהיותו במחשך מעשיו הרעים, חושב שה' לא מעוניין לשמוע אותו, ולכן הוא עומד דום ולא מתפלל לה'.

אבל באמת זו טעותו של הרשע. אבינו שבשמים לעולם לא נותש יהודי – אפילו בהיותו בחושך מוחלט! ואדרבה, הוא יתברך תמיד מצפה שיפצה את פיו בתפילה. וזה שכתוב: "אלקי אקרא יומם ולא תענה, ולילה ולא דומיה לי" (תהלים כב, ב-ג). כלומר יש לקרא לה' ולהתפלל אליו "יומם" – במצב של אור, צדקות. אך "ולילה לא דומיה לי", כלומר אפילו אם נמצאים בחשכת לילה מחמת רוב חטאים, בכל זאת "לא דומיה לי", ואין להפסיק להתפלל אל ה' יתברך.

כתב הבני יששכר (מאמרי חודש תשרי), ביטוי למושג של דבקות וקשר בין הקב"ה לישראל, הוא המילה "לי". האות "ל" היא הגבוהה ביותר מכל האותיות, ומרמזת על הקב"ה, שהוא גבוה מכולם. והאות "י" היא האות הקטנה ביותר מכל האותיות, ומרמזת על כלל ישראל, שהם המעט מכל העמים. נמצא, המילה "לי" מבטאת חיבור וקשר בין הבורא יתברך לעם ישראל, ע"כ.

וזה שכתוב "ולילה לא דומיה", שאפילו אם יהודי חטא ונמצא בחשכת לילה, אל לא יפסיק להתפלל, ומדוע? "לי", כי אפילו אז הקב"ה קשור עמו, בבחינת "לי".

כתיב "ונתתי משכני בתוכם" (ויקרא כו, יא). פירש האור החיים הקדוש, על דרך אומרם "אהל שִׁכְנֵי בָאָדָם" (תהילים עח), שעיקר משכנו יתברך הוא תוך נשמות ישראל, ע"כ. ולפי דבריו נראה לי לרמוז: כתיב "כי אשב בחשך ה' אור לי" (מיכה ז, ח) – "אשב" הוא ראשי תיבות "אהל שִׁכְנֵי בָאָדָם". ומלמדנו הפסוק, שאפילו אם "אשב בחושך", דהיינו בחושך של טומאה ועבירות, "ה' אור לי", כי הוא יתברך "השוכן איתם בתוך טומאתם" (ויקרא טז, טז), ומאיר את חשכי.

וזה בעצם יסוד גדול של חג הפסח, שהוא בחינת "פה – סח". איתא בזוהר הקדוש (ח"ב כה:): שבמצרים הדיבור היה בגלות. וביארו המפרשים (עי' האמרי אמת פ' ואתחנן), שהכוונה שבני ישראל לא התפללו לה'.

ויתכן שענין אחד בזה הוא שישראל לא התפללו מכיון שהיו שקועים במ"ט שערי טומאה, וחשבו שה' לא רוצה לשמוע אותם, ובזה הכניסו את הדיבור שלהם עם ה' לגלות.

גאולת הדיבור היא בחינת "ולילה לא דומיה לי", שיהודי יודע ש"גם כי אלך בגיא צלמוות" – מקום חושך (רש"י) – "אתה עמדי", ולכן לעולם לא פוסק מלדבר עם אביו שבשמים.

כתיב "ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב" (בראשית כד, סג). הקשו המפרשים מדוע יצחק יצא להתפלל דווקא בשדה? ואולי יש לומר, השדה הוא מקומו של עשיו הרשע, הנקרא "איש שדה" (בראשית כה, כז), והוא מקום של בטלה ועבירות, בהמות וחיות, הפך מאהלה של תורה. ויצחק יצא להתפלל דווקא בשדה, להורות שאפילו אם יהודי נפל ומקומו ח"ו בשדה, גם עליו להתפלל ולדבר עם ה'.

וכן אמר דוד המלך "ממעמקים קראתיך ה'" (תהלים קל, א), להורות שיש לקרא לה' אפילו אם נמצאים במעמקי הקליפות, כי אפילו אם יהודי נפל לשם, ה' רוצה בו ומשתוקק שיקרא לי (עיין תורת אבות, ר"ה ד"ה ממעמקים). וכתב הסדר היום (כוונת שמונה עשרה) בביאור הברכה "כי אתה שומע תפלת כל פה" – בין ראוי בין אינו ראוי, כדכתיב "קרוב ה' לכל קוראיו". ואומר "ושמעתי כי חנון אני", ודרכו להיטיב עם כל בריותיו (וכן עיין בשל"ה מסכת תמיד פרק גר מצוה אות פח).

וכתב התפארת שלמה (פרשת שמיני, על הפסוק "וירד מעשות החטאת"), דרך היצר הרע לקרר את האדם בגשתו אל התפלה ולומר לו, הלא אתה מלא עון ואיך ימלא לבבך לגשת אל הקודש. אולם האמת אינו כן, כי הקב"ה "שומע תפלת כל פה" ומרחם על הבריות לקבל ברחמים תפלתו. וזה שאמרו חז"ל "אין מעבירין על המצות", כל יעלה על זכרונו העבירות בעת עשיית המצוות. וכתיב "סור מרע ועשה טוב", כלומר, בשעה שאתה עושה טוב תסיר הרע מקרב לבבך אל תזכור עוד. וזה פירוש "ואני תפלתי לך ה' עת רצון", כלומר אני מתפלל תמיד אל ה' ובטוח אני שיקובל תפלתי ויהי' עת רצון, כי ידעתי שהקב"ה מרחם על עמו ומקבל תפלתם ברחמים, ע"ש.

כנגד ארבעה "בנים" דברה התורה – הרי גם הרשע נקרא "בן". הבעיה היא שהרשע לא מכיר שהוא עדיין בן לה', ושה' מתגעגע לשמוע דווקא אותו יותר משאר הבנים הקרובים, ולכן מוציא את עצמו מן הכלל. יזכנו לה' להכיר שכולנו תמיד בנים לה', בכל עת ובכל מצב, ושחביבותו יתברך אינה פוסקת מאיתנו לעולם!

מי הראשון שהקהה את שיניו?

כתוב בהגדה: כנגד ארבעה בנים דברה התורה... רשע מה הוא אומר, "מה העבודה הזאת לכם" (שמות יב, כו), "לכם" ולא "לו", ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר. ואף אתה הקהה את שיניו וכו'.

הקשו המפרשים, מהו הלשון "אף אתה" הקהה את שיניו, מי היה הראשון שאומר בעל הגדה "אף אתה"?

אולי יש לפרש כך: כתב הטור (אורח חיים, סימן תל): שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול. והטעם, לפי שנעשה בו נס גדול, שפסח מצרים מקחו בעשור כדכתיב "בעשור לחודש הזה ויקחו להם שה לבית אבות שה לבית" (שמות יב, ג). ופסח שיצאו ישראל ממצרים היה ביום ה' (כדאיתא בסדר עולם). נמצא שי' בחודש היה שבת, ולקחו להם כל אחד שה לפסחו וקשר אותו בכרעי מטתו, ושאלום המצריים, למה זה לכם? והשיבו, לשחטו לשם פסח במצות השם עלינו. והיו **שיניהם קהות** על ששוחטין את אלהיהן, ולא היו רשאים לומר להם דבר. ועל שם אותו הנס קורין אותו שבת הגדול, ע"כ.

הרי הרשע אומר "מה העבודה הזאת לכם" לגבי קרבן פסח, ובזה כפר בעיקר. נמצא, אם הוא היה במצרים הוא לא היה מקיים את הציווי "בעשור לחודש הזה ויקחו להם שה לבית אבות שה לבית", כי כפר בה'. ויתכן שהוא כופר בה' כי הוא מאמין כהמצרים שהשה הוא האלקים. נמצא, באותו שבת שישראל שחטו שה לקרבן פסח, שיניו של הרשע היו קהות יחד עם שיניהם של המצרים. ועל כן אומר בעל ההגדה, "**אף אתה**" הקהה את שיניו, כי כבר קדמו בני ישראל להקהות את שיניהם של המצרים כששחטו את הפסח במצרים, ואם הרשע היה שם, הוא היה בכללם.

לא עליך לבד המלאכה לגמור

כתוב בהגדה: כנגד ארבעה בנים דברה התורה... רשע מה הוא אומר, "מה העבודה הזאת לכם" (שמות יב, כו), "לכם" ולא "לו", ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר.

נראה לפרש כך: כתב רבינו יונה על המשנה (אבות א, יד) **"וכשאני לעצמי מה אני"** – כי עדיין לא אוכל להשיג אחד מני אלף ממה שאני חייב לעשות. משל למה הוא דומה? למלך שנתן שדהו לעבדיו ופסק עמהם בשלשים כור לשנה. טרחו בה הרבה והביאו לו חמשה כורין. אמר להם המלך, והלא פסקתם עמי בשלושים כורין. אמרו לו אדוננו המלך, שדה שנתת לנו זבורית היתה, טרחנו בה הרבה ולא היינו יכולין להוציא ממנה יותר מחמשה כורין. כך אמרו לפני הקב"ה, יצר הרע שנתת לנו מנעורינו הוא שנאמר **"יצר לב האדם רע מנעוריו"** (בראשית ח, כא), **ואפילו כשאדם טורח הרבה לעשות הישר בעיני ה', אין אדם יכול להשיג אלא לדבר מועט ממה שחייב לעשות, ע"ש.**

אך לכאורה הדבר קשה, וכי מלך אכזר הוא מלכנו, לבקש מאדם הקרוץ מחומר לעשות למעלה מכוחותיו, ואז להענישו על שהחסיר בעבודתו?

אלא כתב המסילת ישרים (פרק ב): ופשוט הוא, שאפילו אם יפקח האדם על עצמו, אין בכוחו להנצל מהיצר הרע אלולי הקב"ה עוזרו, כי היצר הרע תקיף מאוד, וכמאמר הכתוב **"צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו, ה' לא יעזבנו בידו"** (תהלים לו, לב). **אך אם האדם יפקח על עצמו, אז הקב"ה עוזרו וניצול מן היצר הרע, ע"ש.**

ועל זה נאמר **"לא אל גומר עלי"** (תהלים נז, ג), כי עלינו מוטל לעשות רק את ההתחלה ולהשתדל לעבוד את ה' כפי כוחותנו, ואלקינו גומר עלינו ומסעינו להשלים חובתנו. וכלשונו של השפת אמת (פרשת וישלח): צריך האדם להתחזק כי ה' יתברך מסייע לאדם, כמו שכתוב **"לא אל גומר עלי"**, **והמעט שאדם מתחיל, עוזר לו ה' יתברך שיוכל לגמור הכל כראוי, ע"כ.**

ולכן הקב"ה נקרא **"מלך השלום – המלך שהשלום שלו"** (שמות רבה נב, ה). **"שלום"** מלשון **"שלימות"**, והכוונה כי לשום אדם אין את הכח לבוא לידי שלימות, ורק הקב"ה הוא המביאו לידי שלימות וגומר בעדו, ולכן הקב"ה הוא מלך השלום – **המלך שהשלימות היא שלו** (שפת אמת פרשת פינחס, תרל"ח). וזה שאומרת המשנה **"לא עליך המלאכה לגמור"** (אבות ב, טז), כי ה' אומר ליהודי, לא **"עליך לבד לגמור ולתקן את הכל! תזכור שאני איתך, מוכן ומזומן לעזור לך ולהלחם איתך, ולהביאך לידי שלימותך!** וכל זה עשה אבינו שבשמים כי הוא בעצמו רוצה להיות שותף בעבודתנו, שנרגיש בחוש שאנו לעולם לא עובדים אותו לבד.

עתה נבין את עומק כוונת הבן הרשע, באומרו "מה העבודה הזאת לכם". הרשע אינו כופר בתורה מן השמים, כי רק טיפוש שאין לו מח בקודקדו יכול לכפור, אבל "הרשעים מלאים חרטות" כי הם יודעים את האמת בעומק לבם. ואם כן מדוע הוא נשאר רשע ולא נהיה צדיק? התשובה היא כי הרשע חושב שכל העבודה היא "לכם", כלומר מוטלת על האדם לבד, ואין הקב"ה משתתף לעזור לו. הוא חושב שצריכים לעבוד את הקב"ה בלי הקב"ה! וכשמסער בדעתו שאינו יכול לכבוש את יצרו בכוחות עצמו, הוא מרים ידים מראש, ושוקע ברשעתו! אבל איש בער הוא ולא ידע שלא עליו המלאכה לגמור, אלא מלך השלום הוא זה שישלים ויגמור בעדו, ויסעייו לנצח את יצרו.

וזה שאומרת ההגדה: רשע מה הוא אומר, "מה העבודה הזאת לכם" (שמות יב, כו), לכם ולא "לו" – דהיינו **ולא להקב"ה!** בחושבו שה' לא משתתף בעבודתנו לסעינינו במלחמת יצרנו. "ולפי שהוציא את **עצמו** מן הכלל כפר בעיקר". והכוונה על פי הגמרא בגיטין (יג:), וזה לשונה: טיטוס הרשע חירף וגידף כלפי מעלה. מה עשה? תפש זונה בידו ונכנס לבית קדשי הקדשים, והציע ספר תורה ועבר עליה עבירה, ונטל סייף וגידר את הפרוכת, ונעשה נס והיה דם מבצבץ ויוצא, וכסבור הרג את **עצמו**, ע"כ. פירש רש"י: "**עצמו**" – **כינוי כלפי מעלה**, ע"כ.

וזה הכוונה "לפי שהוציא את **עצמו**" – **דהיינו הקב"ה** – מן הכלל, כפר בעיקר". ומדיוק הלשון כפר ב"עיקר", כי האדם הוא רק מתחיל בעבודתו ועושה המעט שביכולתו, והקב"ה הוא העושה את העיקר להשלים בעדו, כמו שכתב השפת אמת הנ"ל.

ודע, שכתוב בתורה לגבי הקמת המשכן, "ויביאו את המשכן אל משה וכו'" (שמות לט, לג). וכתב רש"י: **שלא היה יכול להקימו שום אדם מתמת כובד הקרשים, שאין כח באדם לזקפן, ומשה העמידו. אמר משה לפני הקב"ה, איך אפשר הקמתו על ידי אדם, אמר לו עסוק אתה בידך נראה כמקימו, והוא נזקף וקם מאליו.** וזהו שנאמר "הוקם המשכן" (שמות מ, ז), הוקם מאליו, ע"כ.

הרי שהקמת המשכן היה דבר למעלה מכוחו של כל אדם, אפילו משה רבינו. ושמעתי שזה רומז למה שאמרנו, שהרי כתיב "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שמות כה, ח), בתוך כל יהודי ויהודי. המשכן הכללי הוא דמיון למשכן הפנימי והפרטי שכל יהודי צריך לבנות להקב"ה בתוך לבו. והקב"ה מגלה לנו שהקמת המשכן הוא דבר שלמעלה מכוחו של כל אדם, אפילו משה רבינו, ואין שייך לעשותו אלא בעזרתו יתברך. וכמו כן הוא בהקמת המשכן הפרטי שבתוך לבו של כל יהודי. כשם שבהקמת המשכן ה' אמר למשה "עסוק אתה בידך ונראה כמקימו, והוא נזקף וקם מאליו", כן ה' דורש מאיתנו רק לעסוק בידנו ולהשתדל לפי כוחנו, ואז נזכה לבחינת "הוקם המשכן", שהמשכן הפרטי שלנו יקום מאליו, כי הקב"ה יטהר לבנו וישרה שכינתו בתוכו.

והנה לנו את דבריו הנפלאים של השם משמואל (פרשת ויקרא שנת תר"ע): בעוד ישראל במצרים, הודיע להם משה רבינו מאמר ה' "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה" (שמות ג, יב). והנה בודאי ידעו כי לקבלת התורה צריכים הזדככות רבה, וכמו שבאמת היה, שפסקה זוהמתן. לכן כשהגיעו לרפידים, שהוא המסע האחרון קרוב לסיני, חשבו שעד אז הם כבר יהיו מזוככים כראוי ומוכנים לקבלת התורה. אבל כאשר עשו חשבון הנפש מצאו את עצמם עדיין רחוקים מזה, ורפו ידיהם כמתאישים שבעוד ימים ספורים יגיעו להזדככות כראוי. וזה שרפו ידיהם מן התורה שעתידין לקבל. וחשיבה זו נחשבה להם לחטא, כי יש לו לאדם לבטוח בה' יתברך ולעשות ככל אשר נצטווה, כי אין מעצור לה' להושיע ברגע אחד. כי מאחר שהאדם עושה כמו שנצטווה והוא שליח ה', הרי שלוחו של אדם כמותו, וכל מה שעושה הרי הוא כאלו ה' יתברך הוא העושה, ובודאי סוף הכבוד לבוא ואין שכירות

משתלמת אלא לבסוף. ובכן איננו רחוק לאיש שעדיין איננו מזוכך, שבעוד זמן קטן יגיע לשלימות אם הוא רק עושה מצוות ה' בתמימות כמו שנצטווה, כי אולי בעוד זמן קטן זה יקבל שכרו בפעם אחת מכל מה שעשה עד הנה, ואז ימצא עצמו מזוכך בפעם אחת, כי גם זה מתנת ה' יתברך היא. ולא יפה עשו החשבון על להבא, שבזה הסירו הבטחון בה' יתברך וחשבו שההזדככות צריכה לבוא מעצמם ואיננה מתנה מה' יתברך, וזה שקר. ובאמת שבעוד ימים מספר אחר כך כשבאו לסיני פסקה זוהמתו, ע"כ דבריו.

"כי לי בני ישראל עבדים" – ללא יוצא מן הכלל!

כתוב בהגדה: כנגד ארבעה בנים דברה התורה... רשע מה הוא אומר, "מה העבודה הזאת לכם" (שמות יב, כו), "לכם" ולא "לו", ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר, ע"ש. ובתורה התשובה לבן הרשע היא הפסוק: "ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ויקד העם וישתחוו" (שמות יב, כז).

הבן הרשע פונה להוריו ושואל "מה העבודה הזאת לכם", אבל לא לי – לי אין שייכות וקשר לעבודת ה'. מדוע הרשע חושב כך, מדוע הוא מוציא את עצמו מן הכלל?

בן רשע זה יודע שהוא נתש את הבורא ואת תורתו, וממילא הוא חושב שגם הבורא נתש אותו, וכבר אין לה' חפץ בו ובמצוותיו. על כן הוא פונה לאביו בחושבו, אתה עבד ה', ולך ראוי להתעסק בעבודת ה', אבל אני לא יכול להיות עבד ה', ממילא עבודת ה' לא שייכת לי. לכן הוא מוציא את עצמו מן הכלל.

אבל זו היא גופא טעותו התהומית!

כתוב בתורה "כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשביעית יצא לחפשי חנם... ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי. והגישו אדניו אל האלהים והגישו אל הדלת או אל המזוזה ורצעו אדניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם" (שמות כא, ב-ו).

מהי התביעה על עבד עברי הרוצה להשאיר עבד לאדונו במקום לצאת לחופשי, שמענישים אותו ברציעת האוזן? אמרו חז"ל (קידושין כב:): מה נשתנה אוזן מכל אברים שבגוף (שדווקא היא נרצעת)? אמר הקב"ה: אוזן ששמעה קולי על הר סיני בשעה שאמרתי "כי לי בני ישראל עבדים" (ויקרא כה, נה), ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה אדון לעצמו, ירצע. ע"ש.

מבואר בספרים (עיין שיחות התחזקות, שמות עמ' ט), שבודאי העבד עברי יודע מה שכתוב "כי לי בני ישראל עבדים". אך יצרו הרע מבלבל את דעתו לחשוב שמושג זה של "עבד ה'", שייך רק לאנשים גדולים וחשובים שעובדים את ה' באמת. ודווקא הם ראויים להקרא "עבדי ה'". הוא חושב בדעתו: נאמר "עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר" (ישעיהו מט, ג), הרי שעבד ה' הוא אדם שהקב"ה מתפאר בו, אדם מרומם וחשוב. משה רבינו נשתבח בתואר: "עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא" (במשכר יב, יז) – אבל אני, מה לי ולפסוק "כי לי בני ישראל עבדים", מה אני שייך להקרא "עבד ה'?" במה יש להתפאר באדם פחות ומגושם כמוני? בודאי שלא נאמר עלי "עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים" (ויקרא כה, מב). לכן לא משנה אם ארד למצב של "לא אצא חופשי", ואשאר עבד עברי לעולם!

זוהי גופא התביעה עליו! אבינו שבשמים רוצה שנדע, שבכל מצב שיהודי נמצא, אפילו השפל והירוד ביותר, הוא עדיין כל כולו בבחינת "כי לי בני ישראל עבדים", "עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר!" כתוב בספר משיבת נפש (אות ד): ה' יתברך מתפאר אפילו בקל שבקלים שבישראל. ואפילו במושעי ישראל יש לאבינו שבשמים התפארות פרטי. לכן אסור לאדם לייאש את עצמו מה' יתברך אפילו אם קלקל ופגם עד מאד ח"ו, כי עדיין לא פסקה חביבות ה' יתברך ממנו, ולכן יכול לשוב בתשובה, ע"ש. ומכיון שה' מתפאר בכל יהודי בכל מצב שיהיה, איך יכול הוא לחשוב שאינו כלול בפסוק "עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר"? (וזה סוד דברי חז"ל (עי' בבא בתרא י) שאפילו כשאין ישראל עושים רצונו של מקום, עדיין קרויים עבדים!)

עתה נבין מדוע מביאים את העבד עברי לדלת ולמזווה. כתב רש"י (שמות כא, ו) מה נשתנו דלת ומזווה מכל כלים שבבית, אמר הקב"ה דלת ומזווה שהיו עדים במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי "כי לי בני ישראל עבדים", עבדי הם ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה אדון לעצמו, ירצע בפניהם, ע"כ.

לכאורה יש להעיר, בני ישראל היו אז שקועים במ"ט שערי טומאה, וכי על יהודים כאלה נאמר "כי לבי בני ישראל עבדים"? אלא בזה מלמדנו ה', שכל יהודי – ללא יוצא מן הכלל – הוא בבחינת "עבד ה'", אפילו בהיותו בשפל המדריגה שאין למטה ממנה. נמצא, זה שה' פסח על הדלת והמזווה במצרים ואמר "כי לי בני ישראל עבדים", מעמיד את העבד עברי על טעותו, ומלמדו שגם הוא נכלל בבחינת "עבד ה'", ואל לו להוציא את עצמו מן הכלל ולקנות אדון לעצמו.

עתה נשון לבן הרשע. כפי שביארנו, הבן רשע יודע את מצבו הירוד, ועל כן פונה לאביו בחושבו, אתה עבד ה' ולך ראוי להתעסק בעבודה, אבל אני לא יכול להיות "עבד ה'", ועבודת ה' לא שייכת אלי, ומוציא את עצמו מן הכלל.

על טענה זו משיבה התורה: "ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל". והלא הקב"ה אמר "כי לי בני ישראל עבדים" כשפסח על המשקוף ועל שתי המזוזות במצרים, בהיות ישראל במ"ט שערי טומאה! מכאן שיהודי לעולם נקרא בשם "עבד ה'", אפילו בהיותו בשיא הטומאה! ואם כן, איך אתה מהוציא את עצמך מכלל "עבד ה'" – דבר שאין בו יוצא מן הכלל?! זה סוד התשובה שעונים לבן הרשע!

כפירתו של הבן הרשע היא לא שחושב שלא צריכים לקיים את מצוות ה'. אלא כפירתו היא החשיבה שה' נתש אותו, וכבר אינו רוצה בו ובעבודתו! כיון שהוציא את עצמו מכלל "עבד ה'", כפר בעיקר!

ויסוד גדול מבואר בספרים (עיין שיחות התחזקות, שמות עמ' רנט) על הפסוק "לא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" (במדבר טו, לט), שאפילו "אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", כלומר כשאנו פוגמים בלבנו ובעינינו, ונופלים לאן שנופלים, אומר לנו אבינו שבשמים, "לא תתורו!" **מלשון להתיר קשר**, כלומר אל תתירו ותפתחו את הקשר שלכם עמי לעולם! וכל זה למה? כי "אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים" (שם, מא). וביציאת מצרים כבר גליתי לכם שאינני מתיר את הקשר שלי עמכם לעולם, שאפילו בהיותכם שקועים במ"ט שערי טומאה, פסחתי על פתחכם וקראתי עליכם "כי לי בני ישראל עבדים". לכן גם אתם אל תתירו את הקשר שלכם עמי, אפילו כשאתם נופלים ופוגמים עד למאוד.

וכתב רבי משה מקוברין (תורת אבות, עמ' קסב אות נ): מי שאינו יכול ומסוגל לעמוד בתפילה גם אחרי שעבר ונכשל בעבירות החמורות שבתורה, ולשפוך שיחו גם אז לפני הקב"ה כבן המתחטא על אביו ועושה לו רצונו, עדיין לא דרך אפילו על מפתן העבודה.

מנין שאביך הוא באמת אביך?

כתוב בהגדה: כנגד ארבעה בנים דברה התורה... חכם מה הוא אומר, "מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם" (דברים ו, ט). רשע מה הוא אומר, "מה העבודה הזאת לכם" (שמות יב, כו), "לכם" ולא "לו", ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר.

הקשו המפרשים, מה ההבדל בין שאלת הבן החכם לשאלת הבן הרשע? כשם שהרשע הוציא את עצמו מן הכלל שאמר "מה העבודה הזאת לכם", ומדייקים "לכם" ולא "לו", כן החכם הוציא את עצמו מן הכלל שאמר "מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם", ולא אמר "אותנו".

פירש החתם סופר: יש מצוה לחקור את טעמי המצוות ושרשיהן, אבל הבנתנו בהם אל תהא הסיבה לקיומן, וחס ושלום לביטולן. אלא נעשה ונקיים את כל המצוות משום שה' צונו, ולא משום שתבונתנו מודה בהם. והרי הפסוק של שאלת הבן החכם הוא: "כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם" (דברים ו, ט). **החכם אינו שואל שאלות בשעת העבודה, אלא מחר, לאחר שכבר קיים את המצוות.** וזה משום שהוא עובד את ה' כפי שקיבל מאבותיו, ורק שלא בזמן קיום המצוה הוא שואל וחקר "מה העדות והחקים והמשפטים וכו'". לא כן הרשע, **השואל בשעת העבודה** מה העבודה "הזאת" **שאתם עוסקים בה בשעה זו**, מה היא לכם. וכוונתו לומר, אם תיישר בעיניי, אעשנה, ואם לא, אניחנה. על כן הוא כופר בעיקר, כי הוא מוציא את עצמו מן קיום אותם מצוות שטעמם אינו נראה לו, ע"כ דברי החתם סופר.

והרי בתורה התשובה לבן הרשע היא הפסוק "ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל" (שמות יב, כו-ז). ויש להבין מהי תשובה זו שעונים לבן הרשע להעמידו על טעותו? כי לא מספיק רק להסביר לו טעם מצוות קרבן פסח באופן פרטי, כי זה לא יפתור את שורש טעותו, שהיא שיטתו המוטעת שרק מה שהוא מבין בשכלו בראיות והוכחות הוא עושה. ועלינו ללמדו את הדרך הנכונה לגשת לאמונה בה' ולקיום מצוותיו. אם כן איך תשובת התורה מעמידתו על טעותו?

נראה לי לפרש כך: אנו עונים לבן הרשע "ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל". אך דבר זה לכאורה קשה, מדוע הקב"ה עשה דבר משונה כזה לפסוח על בתי אבותינו במצרים? הלא הבורא יתברך ממלא כל עלמין, ובודאי יכל להמית את כל המצרים ברגע אחד בכל מקום שהם. מדוע פסח על הפתח וחייבנו במצוות קרבן פסח?

יש לומר כך: איתא בחז"ל (שיר השירים רבה פרשה ב) רבנן אמרי "קול דודי הנה זה בא" זה משה. בשעה שבא משה ואמר לישראל בחדש הזה אתם נגאלין, אמרו לו משה רבינו היאך אנו נגאלין וכל מצרים מטונפת מעבודת כוכבים שלנו? אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם, אינו מביט בעבודת כוכבים שלכם, אלא "מדלג על ההרים" – ואין הרים אלא עבודת כוכבים, דכתיב "על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו" (הושע ד, ע"ש).

המשכיל יבין שסוד "הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בעבודת כוכבים שלכם", הוא סוד "על כל פשעים תכסה אהבה" (משלי י, יב). ומרוב אין סוף אהבת ה' אלינו, הוא יתברך היה מדלג על ההרים ומכסה על הפשעים, ולא התייחס לעבודה זרה שעבדנו.

אך מדוע ה' אוהב אותנו כל כך, הלא שקענו במ"ט שערי טומאה ועבדנו עבודה זרה!?

התשובה היא: "בנים אתם לה' אלקיכם!" וישראל לעולם קרויים בנים, אף כשאינם עושים רצונו של מקום (קידושין לו:). ומדוע? בני ישראל הם בנים מצד נשמתם הקדושה, שהיא חלק אלוה ממעל, כבן שהוא חלק מאביו. וכשם שלא שייך פגם בהקב"ה, כך לא שייך פגם בשום חלק ממנו יתברך, בשום נשמה מנשמות ישראל. וזה שאמרו חז"ל (סנהדרין מד.) על הפסוק "חָטָא יִשְׂרָאֵל" (הושע ז, יא) – "אף על פי שחטא, ישראל הוא", מצד הנשמה שלעולם לא נפגמת. וזה סוד ברכת "גאל ישראל", שה' "גאל" אותנו אף על פי שחטאנו, ומדוע? כי אנו עדיין בבחינת "ישראל", מצד נשמתנו שהיא חלק ממנו. ולכן ה' הקדים לקרוא לישראל "בני בכורי ישראל" (שמות ד, כב) עוד בהיותם במצרים, שקועים במ"ט שערי טומאה.

עתה נבין את דקדוק הפסוק "ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים, ואת בתינו הציל". לכאורה המילים "ואת בתינו הציל" מיותרות, שהרי כבר אמר שה' פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים (וכן הקשה בהעמק דבר). ולפי דברינו זה מובן בטוב טעם, כי "בתינו" אין הכוונה לבתים הגשמיים, אלא מלשון "וציפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו" (שמות כה, יא), שהכוונה **מבפנים** ומבחוץ. וזו כוונת הכתוב, ראשית הפסוק אומר שה' פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים, והציל אותנו. אך הא גופא קשה, מדוע ה' הציל אותנו אם היינו עובדים עבודה זרה? על זה ממשיך הפסוק "ואת בתינו הציל" – **בתינו היינו פנימיותנו** – שאף על פי שהיינו במ"ט שערי טומאה, הקב"ה הציל את פנימיותנו, ונשמתנו הקדושה לא נפגמה כי "בנים אתם לה' אלקיכם", ושפיר פסח על בתינו להצילנו.

עתה נבין את עומק מצוות קרבן פסח. לפי שורת הדין ה' לא היה צריך לגואלנו, כי עבדנו עבודה זרה. וסיבת גאולתנו היתה בגלל שהוא היה "מדלג על ההרים", ולא הביט בעבודה זרה שלנו מחמת עוצם אהבתו אלינו כי "בנים את לה' אלקיכם". וגופא כדי לרמוז זאת, אבינו שבשמים לא הרג את כל המצרים בבת אחת, אלא פסח על בתי אבותינו במצרים, לרמוז שהיה "מדלג על ההרים". ועל זה באה מצוות קרבן פסח.

ואמר הגרי"ל בלוך (עיין מועדים וזמנים, פסח סימן רנד, עמ' קכט): בגרמא (חולין יא:) מקשים מאיפה יודעים אצל כל אדם שאביו הוא באמת אביו, אולי לא אביו הוא. ומתרצת הגמרא שרוב בעילות אחר בעל. ואם כן, מדין רוב יש לתלות בכל אדם שאביו הוא באמת אביו. ומכל מקום, מי שבא היום לאחד ויאמר לו מנין לך שאביך הוא אביך, הוא לא ישיב שיודע זאת מדין רוב. ואדרבה, יתרגז על תשובה כזאת. רק שאביו הוא אביו ומרגיש בחוש ואינו צריך להוכחות וראייות. כן הדבר באלקינו יתברך שמו, שיש הוכחות וראייות ברורות שיש אלקים בעולם, אבל אנחנו בית ישראל בנים למקום והאמונה שלנו חושית, ולא רוצים לשמוע על זה הוכחות או ראייות, ע"כ.

עתה נבין איך הפסוק "ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל" מעמיד את הרשע על טעותו בגישתו לאמונה בה' ולקיום מצוותיו.

הבן הרשע ניגש לאמונה בה' ולעבודתו בדרך של ראייות והוכחות, ואם אינו מקבל תשובות מספקות הוא לא מאמין ולא מקיים מצוות. והרי אם נשאל רשע זה, מנין אתה יודע שאביך הוא באמת אביך, שמא אביך הוא משהו אחר. הרשע לא יענה שיודע זאת מדין "רוב" או הוכחות אחרות, ואף יתרגז אם נאמר לו שאביו הוא אביו רק מדין רוב. אלא ישיב שאביו הוא אביו ומרגיש בחוש ואינו צריך להוכחות וראייות.

על כן אומרים לרשע את הפסוק "זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים", כי מיד תתעורר אצלו השאלה, מדוע ה' הציל את בני ישראל אם הם היו שקועים במ"ט שערי טומאה ועובדים עבודה זרה?! ותשובתו בצידו, "ואת בתינו הציל", שלמרות שמעשינו נפגמו, אבל פנימיותנו נשארה קדושה – כי "בנים אתם לה' אלקיכם"! ואומרים לרשע: כשם שאין אתה מכיר באביך מחמת ראייות והוכחות, כן אין לך להכיר באביך שבשמים מחמת ראייות והוכחות. אלא עליך להתחבר לפנימיות נשמתך הקדושה, שהיא חלק ממנו יתברך, ואז באמת תרגיש בחוש ש"הלוא הוא אביך" (דברים לב, ו). ושפיר יישרנו את דרכו של הבן הרשע מהשורש.

ולפי דברינו נוכל לתת טעם לאיסור של "ועצם לא תשברו בו" (שמות יב, מו) הנאמר בקרבן פסח. "עצם" מלשון "עצמיות", והרי כל הסיבה שה' הציל אותנו ואנו אוכלים קרבן פסח הוא בגלל שעצמיותנו נשארה קדושה, בבחינת "ואת בתינו הציל". ועל כן "עצם לא תשברו בו", לרמוז על עצמיותנו שלא נשברה ונפגמה מטומאת מצרים.

מה רוצה בעל ההגדה שכל יהודי ידע?

נאמר בהגדה: "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתנו".

הקשה המועדים וזמנים (פסח, סימן רנד), מדוע אנו מספרים שהיו אבותינו עובדי עבודה זרה? ופירש, שזה בא לחזק ולעורר כל אחד בישראל, כי לפעמים נדמה לאחד שאבותיו היו אנשים פשוטים מאד ואין לו ייחוס, ולכן אין ביכולתו לעלות במדריגה להיות גדול בישראל. על כן אומר בעל ההגדה "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו" – שכולנו מגזע עובדי עבודה זרה, ומכל מקום "קרבנו הקב"ה לעבודתו", עד שנעשינו עם קדוש. ומזה ידע כל אחד, ואפילו הפחות שבפחותים ומבית עובדי עבודה זרה, שבכוחו להיות קרוב למקום יתברך שמו!

המשכון הגדול

כתוב בהגדה: "ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא. שהקב"ה חשב את הקץ לעשות כמו שאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים, שנאמר, "ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה... ואחרי כן יצאו ברכש גדול" (בראשית טו, יד-טו).

לכאורה יש לדקדק, מדוע אנו אומרים "ברוך שומר הבטחתו לישראל", בלשון הווה. הרי ה' כבר גאלנו ממצרים, והיה לנו לומר ברוך "שמר" הבטחתו, בלשון עבר?

נראה לפרש כך: כתיב "ליל שמרים הוא לה" להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה לה' שמרים לכל בני ישראל לדורתם" (שמות יב, מב). פירש רש"י (וכן רשב"ם, ספורנו ועוד): ליל שמרים - שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים, ע"ש. והוא מלשון "ואביו שמר את הדבר" (בראשית לז, יא), פירש רש"י היה ממתין ומצפה מתי יבא.

וזה שאמר בעל ההגדה, "ברוך שומר הבטחתו לישראל", בבחינת "ליל שמורים הוא לה' להוציאם ממצרים", שהקב"ה היה ממתין ומצפה לעת שיוציא אותנו ממצרים. וזה שממשיך בעל ההגדה, "שהקב"ה חשב את הקץ", כלומר אבינו שבשמים תמיד חשב על הקץ, שמנה את הימים והרגעים, מתי יגיע כבר הזמן שיוכל לגאול את ישראל.

אבל יש להבין, מה בא סוף הפסוק לחדש – "הוא הלילה הזה לה' שמרים לכל בני ישראל לדרתם"?

פירש הספרנו: הוא הלילה הזה לה' שמורים – וכמו שהיה משמר ומצפה לגאולת ישראל כל ימי גלותם במצרים, כן הוא משמר ומצפה לגאולת ישראל העתידה, ע"כ. וזה מסתדר יפה עם מה שדייק המזרחי, שנאמר ליל "שמורים" בלשון רבים, ולא "שמור" בלשון יחיד. וכן עם מה שכתב בתפארת שלמה (ליקוטים חדשים), שהפסוק הוא בלשון הווה ("שמורים"), כי זה להורות שהקב"ה לא רק היה שומר ומצפה לגאולתנו ממצרים, אלא הוא גם שומר ומצפה ברגע זה לגאולתנו העתידה.

ואפשר שלזה רומז בעל ההגדה באומרו "ברוך שומר הבטחתו" – בלשון הווה, כי לא רק שאנו מברכים את ה' שהוא שמר וציפה לגאולתנו ממצרים, אלא מברכים אותו בלשון הווה כי הוא גם שומר ומצפה ברגע זה לגאולתנו העתידה.

עתה נראה דבר נפלא. כתיב "ויאמר כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדר דר" (שמות יז, טז). פירש רש"י: ומהו "כס", ולא נאמר כסא עם אל"ף, ואף השם נחלק לחצי, ונחסר ממנו האותיות ו"ה. אלא נשבע הקב"ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כולו, וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם. וזה יהיה בגאולה העתידה, ע"ש.

וכתב האלשיך הקדוש (ישעיהו ל, יח), שמכאן אין לנו להתיימש מהגאולה העתידה, כי משכון גדול יש לנו בידנו מה' יתברך, והוא האותיות "ו-ה-א", שאינם שלמים עד שיגאלנו. ובודאי יגאלנו ה' להשלים את שמו וכסאו, ע"ש.

ונראה שלזה רומז בעל ההגדה, "ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא". דקדקו המפרשים (גר"א, מהר"ל ועוד) מדוע כופל לומר "ברוך הוא". ואפשר שזה לברך את ה' על האותיות "הוא" – שהם המשכון הגדול שנתן בידנו, המבטיח את גאולתנו העתידה במהרה בימנו אמן!

ויש לומר שזה גם רמוז בפסוק "ליל שמורים הוא לה". אמרנו שכתוב "ליל שמורים הוא לה" בלשון רבים, ובלשון הווה, כי הקב"ה עדיין שומר ומצפה לגאולתנו העתידה. אבל מנין לנו שהקב"ה עוד מצפה לגאולתנו, ולא ח"ו התיימש מאיתנו, הלא אנו בגלות כבר אלפי שנים! על כן כתוב "שמורים הוא לה" (שלכאורה המילה "הוא" מיותרת), שבידנו משכון גדול – האותיות "הוא" – המבטיח את גאולתנו הקרובה, כי בודאי יגאלנו ה' להשלים את שמו וכסאו!

ההבטחה החשובה

כתוב ההגדה: "ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא. שהקב"ה חשב את הקץ לעשות כמו שאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים, שנאמר, "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה... ואחרי כן יצאו ברכש גדול" (בראשית טו, יג-יד).

הקשו המפרשים, בודאי על ה' לשמור את הבטחתו, ומה השבח המיוחד על זה? ועוד קשה, פותח בשומר הבטחתו "לישראל", וממשיך כמו שאמר "לאברהם" ידוע תדע גי גזר יהיה זרעך וכו'. האם ההבטחה לישראל או לאברהם?

נראה לי בס"ד לפרש כך: בתפילת שמונה עשרה, אנו משבחים את ה' "כי גואל חזק אתה". בפשטות, הכוונה שאין מי שיכול לעכב אותו מלגואלנו, כי הוא יתברך יותר חזק מכל דבר. אבל המעמיק יבין שיש כאן עומק נפלא.

איתא במדרש (הובא ברבינו בחיי ויקרא כה, כה): "וכי ימוך אחיך", אלו ישראל שהם מכין מן המצוות, "ומכר מאחזתו", שהם נמכרים ביד צוררי עכו"ם, "ובא גואלו", זה הקב"ה שנאמר: "גואלם חזק ה' צבאות שמו" (ירמיה ג, לד), "הקרוב אליו", דכתיב "קרוב ה' לכל קוראיו" (תהלים קמה, יח), ע"ש.

מכאן רואים שה' נקרא "גואלם חזק" בהקשר לזה שהוא גואל את ישראל אפילו כשהם מכין מן המצוות, ואינם ראויים להגאל. ודבר זה ראינו בחג הפסח, דכתיב "ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה". פירש הכלי יקר, "ביד חזקה" הכוונה נגד מדת הדין שקיטרגה עלינו לומר מה נשתנו אלו מאלו, הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה, ע"ש. הרי שתואר "גואל חזק" מתייחס למצב שאין אנו ראויים להגאל, ובכל זאת הקב"ה מתחזק ומכניע את מידת הדין המקטרגת, וגואלנו.

מדוע ה' מתחזק להתגבר על קטרוג מידת הדין כדי לגאול את ישראל, אם באמת לא מגיע להם? הענין כך: מהותו האמיתית של כל יהודי, כולל הרשע, היא נשמתו הקדושה, שהיא חלק אלוה ממעל. וכשם שלא שייך פגם בהקב"ה, כך לא שייך פגם בשום חלק ממנו יתברך, בשום נשמה מנשמות ישראל. וזה שאמרו חז"ל (סנהדרין מד.) על הפסוק "קָטָא יִשְׂרָאֵל" (יהושע ז, יא) – "אף על פי שחטא, ישראל הוא", מצד הנשמה שלעולם לא נפגמת. וזה סוד ברכת "גאל ישראל" ו"גואל ישראל", דהיינו שה' "גאל" וכן "גואל" אותנו – אף על פי שחטאנו, ומדוע? כי אנו עדיין בבחינת "ישראל", מצד נשמתנו שהיא חלק ממנו. ומאותו טעם הוא יתברך "גואל חזק" – מתחזק ומתגבר על קטרוג מידת הדין לגואלנו, כי "אף על פי שחטא ישראל הוא", ואין הפגם מגיע לנשמתנו.

ודע, שסוד זה של "אף על פי שחטא ישראל הוא", הוא סוד של "בנים אתם לה' אלקיכם" (דברים יד, א), שישראל לעולם קרויים בנים אף כשאינם עושים רצונו של מקום (קידושין לו:), מצד נשמתם הקדושה,

חלק אלוה ממעל, כבן שהוא חלק מאביו. ולכן ה' הקדים לקרוא לישראל "בני בכורי ישראל" (שמות ד, כב) עוד בהיותם במצרים, שקועים במ"ט שערי טומאה.

והרי ידועה הקושיא, ה' אמר "ועבדום ועינו אותם 400 שנה", אך בני ישראל היו במצרים רק 210 שנה, ואיך השלימו את הזמן? וביארו חז"ל שקושי השעבוד השלים את הזמן. אך כתב החיד"א (זרוע ימין) **שקושי השעבוד השלים את הזמן רק אם יש לנו דין בנים למקום**, שאז ירע בעיני אבינו שבשמים תוקף שעבודנו. אבל אם דיננו כעבדים, אין להתחשב בתוקף השעבוד.

עתה דברי ההגדה מאירים כספירים. ברוך שומר הבטחתו ל"ישראל" – הכוונה שה' שומר הבטחתו שיהודי לעולם יהיה בבחינת "ישראל", אף על פי שחטא! ושכן יהודי לעולם נקרא בן לה', אף כשאינו עושה רצונו של מקום. וזה השבח המיוחד בהבטחה נפלאה זו.

וזה שממשיך "שהקב"ה חשב את הקץ לעשות כמו שאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים". ביאר הגרי"ז סולובייציק, שכדי לגאול את בני ישראל קודם הזמן המיועד שמוזכר בברית בין הבתרים, היה צורך שקושי השיעבוד שבתוך 210 שנה ישלים למנין 400 שנה בדיוק נמרץ, לא פחות ולא יותר. ועל כל שנה ושנה של מנין ה-210 נוסף קושי השיעבוד לפי חשבון חסרון העבודה של 190 שנה, דבר שרק הקב"ה בעצמו היה יכול לכוון בדיוק.

והמשך הדברים נפלא, שהרי קושי השעבוד השלים את הזמן רק אם היה לישראל דין בנים במצרים, כשלא עשו רצונו של מקום. ומאחר שה' שמר הבטחתו ל"ישראל" ואנו תמיד בנים למקום, שפיר שהוא יתברך חשב את הקץ שקושי השעבוד של 210 שנה ישלים למנין 400 שנה. ובזה אכן קיים מה שאמר לאברהם אבינו "ועבדום ועינו אותם 400 שנה", **ולא 210**.

מכאן ניקח חיזוק עצום, שזכותינו, ואף חובתנו, לצפות לגאולה פרטית וכללית, למרות שלכאורה לא מגיע לנו לפי מעשינו. קירבתו של ה' אלינו היא מצד נשמתנו, ומאחר ומעשינו לא פוגמים את חלק האלוה ממעל שבנו, קירבתנו אל ה' עומדת לעד, ותמיד אנו ראויים לגאולה מצד קירבה זו. וההוכחה מגאולת מצרים, שהיו ישראל במצב הכי שפל בהיסטוריה – על פתח שער הנ' – ובכל זאת גאלם ה' ביד חזקה!

ברוך שומר אהבתו

כתוב ההגדה: "ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא. שהקב"ה חשב את הקץ לעשות כמו שאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים, שנאמר, "'ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה... ואחרי כן יצאו ברכש גדול'" (בראשית טו, יד-טו).

הקשו המפרשים, בודאי על ה' לשמור את הבטחתו, ומה השבח המיוחד על זה?

נראה לפרש כך: כתיב "ליל שמרים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה לה' שמרים לכל בני ישראל לדרתם" (שמות יב, מב). פירש רש"י (וכן רשב"ם, ספורנו ועוד): ליל שמרים - שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים, ע"ש. והוא מלשון "ואביו שמר את הדבר" (בראשית לו, יא), פירש רש"י היה ממתין ומצפה מתי יבא.

וזה שאמר בעל ההגדה, "ברוך שומר הבטחתו לישראל", בבחינת "ליל שמורים הוא לה' להוציאם ממצרים", שהקב"ה היה ממתין ומצפה לעת שיוציא אותנו ממצרים. וזה שממשיך בעל ההגדה, "שהקב"ה חשב את הקץ", כלומר אבינו שבשמים תמיד חשב על הקץ, שמנה את הימים והרגעים, מתי יגיע כבר הזמן שיוכל לגאול את ישראל (ועיין ספורנו שמות יב, מב).

עתה נבין, כשאנו אומרים "ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא", אין אנו משבחים את ה' על זה שהוא קיים את הבטחתו בפועל, כי פשוט שעליו לקיים הבטחתו. **אלא אנו משבחים את אבינו שבשמים על עוצם אהבתו אלינו**, שמחמתה היה ממתין ומצפה 400 שנה עד בוא העת שיוכל לגאול אותנו ולקרבו אליו. וזה אכן שבח שאין כדוגמתו, כפי שאין כדוגמת אהבתו יתברך אותנו.

והרי דייקו המפרשים (רבי אליהו מזרחי ועוד), נאמר ליל "שמורים" בלשון רבים, ולא "שמור" בלשון יחיד. וכתב בתפארת שלמה (ליקוטים חדשים), שהפסוק הוא בלשון הווה ("שמורים"). ונראה שזה להורות, שכשם שהיה גלות מצרים כללית לכל האומה הישראלית, כן יש גלות מצרים פרטית ואישית לכל נפש מישראל, וכל יהודי זקוק לגאולה פרטית מגלותו האישית. וזה כפי שאנו מברכים בשמונה עשרה: "ומהר לגאלנו גאולה שלימה למען שמך, ברוך אתה ה' גואל ישראל", שביארו חז"ל (מגילה יז, רש"י ד"ה אתחלתא דגאולה היא) שגאולה זו היא גאולה פרטית על כל הצרות הבאות עלינו תמיד.

והרי התורה אומרת "ליל שמורים הוא", בלשון רבים ובלשון הווה, ללמדנו שלא רק בגלות מצרים הכללית של עם ישראל היה ה' ממתין ומצפה מתי הוא יוכל לגאלנו, אלא גם בגלות מצרים הפרטית והאישית של כל אחד מאיתנו, אבינו שבשמים ממתין ומצפה לזמן שיוכל לגאלנו מכל צרותנו, ויאמר לצרותנו די במהרה בימנו אמן.

עתה נבין את סוף הפסוק – "שמרים לכל בני ישראל לדורותם". אם הקב"ה בכבודו ובעצמו ממתין ומצפה לגאולתנו, בודאי שגם עלינו לייחל ולצפות לגאולתנו הפרטית, ואל לנו להתייאש מישועתנו כלל וכלל! ולכן "שמרים לכל בני ישראל לדורותם", שעל כל יהודי, בכל דור ודור ובכל מצב שהוא, לייחל ולצפות לישועת ה'. (והעמק דבר כתב על פסוק זה: "אז (בליל פסח) היא שעה המוכשרת להיות נגאל מכל צרות, באשר היה אז גאולה ראשונה, על כן הוא שעת הכושר לעולם, כי זה היום עשה ה' להיות גורם לזה").

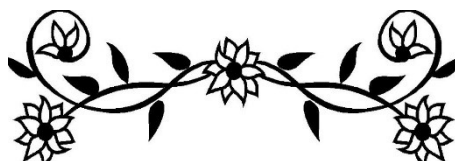
עלינו לדעת ברור, שישועתנו יכולה להגיע מרחוק, ממקום שלא חשבנו עליו כלל וכלל. בוראינו יכול להושיענו באופן שלמעלה מהשגתנו ותפיסתנו. ופעמים רבות, דווקא מהמקום הכי רחוק – **מהצרה עצמה** – צומחת הישועה! והוא סוד הפסוק "ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע" (ירמיהו ל, ז), שפירושו (עיין באלשיך ובמצודות), שגופא מהצרה עצמה תבא הישועה – "ממנה יושע" – כי בתוך הצרה עצמה טמונה הישועה.

ואמר החידושי הרי"ם: "גאולה הכוונה כאשר המצב לגמרי לחוץ ונמצאים במיצר מאוד חשוך, ומהמצב הזה עצמו מתחיל לזרוח האור באופן שבכלל לא חשבו עליו" (הובא בנפשי חולת אהבה, עמ' קצו). עלינו להיות בבחינת "נפשי לה' משמרים לבוקר שמרים לבוקר" (תהלים קל, ו), פירש רש"י: הריני מן המצפים לגאולה. שומרים לבוקר שומרים לבוקר - **מצפין וחוזרין ומצפין, קץ אחר קץ, ע"כ.**

וידוע ש"חמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים" (שמות יג, יח), ופירש רש"י: אחד מחמשה יצאו, וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפילה, ע"כ. וכפי שכתב רש"י (שמות י, כב), ולמה הביא על המצרים חשך, שהיו בישראל באותו הדור רשעים, ולא היו רוצים לצאת, ומתו בשלשת ימי אפילה כדי שלא יראו מצרים במפלתם ויאמרו אף הן לוקין כמונו, ע"כ.

והקשה הראש (שמות י, י) אם כל הרשעים מתו בג' ימי האפילה, איך לא מתו דתן ואבירם, שהיו רשעים גמורים!? ותירץ, "אף על פי שהיו רשעים, לא נתייאשו מן הגאולה", ע"כ.

מדברי הרא"ש הללו לומדים יסוד נפלא – עצם זה שאדם לא מתייאש מן הגאולה, מזכה אותו להגאל, אפילו אם הוא רשע גמור! כשה' רואה שיהודי לא מתייאש מישועתו יתברך, הוא יושיע אותו בכל מצב! מעתה איך יתכן להתייאש מגאולתנו הפרטית והכללים!? מכאן תקווה לכל יהודי, באשר הוא שם, לצפות לישועה פרטית וכללית מאת אביו שבשמים, ובפרט בחג החירות!

כתוב בפסוק "אלקים לנו מחסה ועוז, עזרה בצרות נמצא מאד" (תהלים מו, ב). פירש האמרי אמת (פרשת אחרי מות, תרפ"ט): איש ישראל כשצר לו, יודע שאין לו עצה רק שיקווה לה' יתברך להיות לו בטחון בו. במצרים גם כן היה צר לישראל, ונתקיים בהם "ה' אורי וישעי", שהאיר להם ונראתה הישועה. **וכן הוא בכל אחד, שכל מה שנצרך לאדם עומד לו לנגד עיניו אלא שהוא בהסתר, כדאיתא "הכל בחזקת סומן עד שהקב"ה מאיר את עיניהם", ע"ש.**

והיא שעמדה בתפילה

נאמר בהגדה: "והיא שעמדה לאבותינו ולנו. שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותנו, אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו והקב"ה מצילנו מידם".

יש לבאר כך: איתא בגמרא (ברכות ז.) אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי, מנין שהקב"ה מתפלל? שנאמר "והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי" (ישעיהו נו, ז), "תפלתם" לא נאמר אלא "תפלתי", מכאן שהקב"ה מתפלל. מאי מצלי? אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי, ויגולו רחמי על מדותי, ואתנהג עם בני במדת רחמים, ואכנס להם לפני משורת הדין, ע"כ.

כתב הבני יששכר (מאמרי חודש כסלו - טבת מאמר ד - הלל והודאה, אות קמה) הנה אמרו חז"ל (ברכות י.) אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע את עצמו מן הרחמים. ועוד אמרו (ראש השנה טז.) יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין. והטעם הוא לדעתי דהגם דהגזר דין נגזר בראש השנה ויום הכפורים, עם כל זה אל ימנע האדם את עצמו מן הרחמים, דכיון שהאדם מתפלל, הנה באיתערותא דלתתא מתעורר אותו מעשה למעלה (זוה"ק ח"ג לא:), וכדכתיב "ה' צלך" (תהלים קכא, ה). ממילא כשיהודי מתפלל אפילו לאחר גזר דין, הנה באיתערותא דלתתא מתעורר המעשה גם למעלה, ומתפלל ה' יתברך יהי רצון שיכבשו רחמי את כעסי וכו' ואכנס עם בני לפני משורת הדין. אם כן אף על פי שהגזר דין היה כך וכך, הנה כביכול מועילה תפלת הקב"ה להיכנס לפני משורת הדין. על כן יפה צעקה לאדם אפילו לאחר גזר דין ואפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע את עצמו מן הרחמים, כי אפילו אם כבר נגזר הדין, הנה על ידי תפלתו יגרום שה' יתברך יתפלל יהי רצון שיכבשו רחמי וכו' ואכנס עם בני לפני משורת הדין, ע"כ דבריו הקדושים.

נראה לרמוז רמז נחמד לדבריו: לשון חז"ל הוא "אל ימנע את עצמו מן הרחמים". ואיתא בגמרא גיטין (נ:.) בזה הלשון: טיטוס הרשע חירף וגידף כלפי מעלה. מה עשה? תפש זונה בידו ונכנס לבית קדשי הקדשים, והציע ספר תורה ועבר עליה עבירה, ונטל סייף וגידר את הפרוכת, ונעשה נס והיה דם מבצבץ ויוצא, וכסבור הרג את עצמו, ע"כ. פירש רש"י: "עצמו" - כינוי כלפי מעלה, ע"כ. וזה עומק כוונת חז"ל, אל ימנע את "עצמו" מן הרחמים, עצמו כינוי להקב"ה, שאם הוא יתפלל זה יגרום להקב"ה להתפלל. אבל אם הוא לא יתפלל, הוא מונע את "עצמו", דהיינו הקב"ה, מן הרחמים.

ועתה נבין את דברי ההגדה: "והיא שעמדה לאבותינו ולנו. שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותנו, אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו והקב"ה מצילנו מידם". פירש האריז"ל "והיא שעמדה" הכוונה לשכינה, שהיא כביכול עמנו ומצילה ומגנה עלינו מכל אויבינו. ומוסיף החיד"א (גאולת עולם), שידוע שהשכינה נקראת "תפילה" (זוהר ח"ג, מט:), שהיא מתפללת תמיד להקב"ה על צרכיה. וזה שאומרים "והיא – השכינה – שעמדה לאבותינו ולנו", כלומר בתפלתה שמתפללת על בניה, וכמו שאמרו חז"ל (ברכות

כ: **אין עמידה אלא תפילה**, שנאמר "ויעמד פנחס ויפלל". וזה "והיא שעמדה" דהיינו השכינה שמתפללת, ע"כ דברי החיד"א.

עתה נבין שהכל עולה בקנה אחד, בני ישראל במצרים התפללו לה', דכתיב "ויזעקו ותעל שוועתם מן העבודה", ובזכות זה זכו לבחינת "והיא שעמדה", שהשכינה גם עמדה והתפללה עליהם להצילם מאויביהם (וזה דקדוק הלשון "ותעל שוועתם", כלומר שתפילתם למטה גרמה להתעוררותא דלעילא, ושה' גם התפלל עליהם למעלה). וכמו כן השכינה עומדת ומתפללת עלינו בעבור התפילות שאנו מתפללים לה'. (וכתב הבני יששכר שזה גם רמוז במה שאומרים בעל הניסים "ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם" – מלשון "עמידה", תפילה, שהתפילה של ה' עמדה לנו. ויש להוסיף, שזה שאומרים "ואתה ברחמיך הרבים", כנגד בחינת "אל ימנע את עצמו מן הרחמים", שהוא תפילת ה' יתברך).

ואפשר שזה רמוז במה שנאמר בהמשך "והיא שעמדה... והקב"ה מצילנו מידם", מלשון צלי, תפילה. כי הדרך שאנו ניצולים מכל אויבנו היא על ידי תפילתנו, הגורמת להקב"ה להתפלל ולבטל כל גזרות רעות, אפילו לאחר גזר דין.

ובענין זה כתב דבר נפלא בהגדת חתן סופר (להגה"ק רבי שמואל עהרנפעלד ממאטערסדארף), לפרש מה שאומרים בהגדה "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו". איתא בגמרא מנין שהקב"ה מתפלל? שנאמר "והביאותים אל הר קדשי ושחחתיים בבית תפלתו" וכו', מאי מצלי? יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי, ויגולו רחמי על מדותי, ואתנהג עם בני במדת רחמים, ואכנס להם לפני משורת הדין, ע"כ.

נמצא שהקב"ה מתפלל שיושפע שפע רב וכל טוב לעמו ישראל. וזו כוונת המאמר "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו" שהיו בשפל המצבים, "ועכשיו קרבנו המקום", שכל כך הגביה אותנו עד שזכינו להיות "לעבודתו", כלומר שאנחנו בני ישראל העבודה של הקב"ה כביכול, שהרי אמרו (תענית ב:): "איזו עבודה שהיא בלב, הוי אומר זו תפלה". הרי שתפילתו של הקב"ה היא על בני ישראל, וזהו שאנו משבחים ומפארים לשמו הגדול שהוציא אותנו משפל המצב עד שהגענו למדריגה גדולה כזו!

החשבון הגדול של רבי יהודה

כתוב בהגדה: רבי יהודה היה נותן בהן סימנין דצ"ך עד"ש באח"ב.

הקשו המפרשים, מה מלמדנו סימן זה שנתן רבי יהודה, הלא כל אדם יודע לקחת מכל תיבה אות אחת ולעשות סימן?

פירש השבלי הלקט (סדר פסח סימן ריח) רבי יהודה בא לתת הסימן של חשבון המכות שלקו על הים. שהרי רבי יוסי היה אומר 50 מכות, ורבי אליעזר אומר 200, ורבי עקיבא אומר 250. ובין כולם עולים 500. ועל זה אמר רבי יהודה הסימן דצ"ך עד"ש באח"ב, שהוא עולה בגימטריא 501. והאחת היתירה כנגד "אצבע אלקים הוא" שנאמר במצרים, ולכך נתן הסימן להודיע שבכולן לקו.

ונראה לי להוסיף רמז לדברי השבלי הלקט.

המילוי של דצ"ך עד"ש באח"ב עולה בדיוק לגימטריא של הפסוק "ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חשבון" (קהלת ז, כז) (2,915).

ופירש רש"י (והוא מהגמרא סוטה ח:): את הפסוק הזה, וזה לשונו: כל המצוות שהצדיקים עושים, והעבירות שהרשעים עוברים נמנים לפני הקב"ה אחת על אחת, עד שמצטרפות לחשבון גדול, ע"כ.

והרי זה גופא תכליתו של רבי יהודה בסימנים של המכות, להראות לנו שכל העבירות של המצרים נמנים לפני הקב"ה אחת על אחת עד שנצטרפו לחשבון גדול, ובהתאם הענישם.

ויצאו במרור גדול

כתוב בהגדה של פסח: רבן גמליאל היה אומר, כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן "פסח" "מצה" "ומרור".

הקשו המפרשים, מדוע רבן גמליאל אמר "פסח" "מצה" ואחר כך "מרור"? הרי "מצה" רומזת לגאולה – "מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם מיד". ו"מרור" רומז לשעבוד – "מרור זה שאנו אוכלים על שום מה, על שום שמררו המצריים את חיי אבותינו במצרים". אם כן, היה לרבן גמליאל להקדים "מרור" ל"מצה", כי השעבוד קדם לגאולה.

נראה לי לפרש כך: מהו עומק כוונת הפסוק "וימררו את חייהם"? פירש האלשיך הקדוש, אין הכוונה רק לשעבוד הגופני שמצרים שעבדו את ישראל, בחומר ובלבנים וכדומה. אלא דקדקה התורה לומר "וימררו את חייהם", וחייהם של בני ישראל הוא לעבוד את ה' וללכת בדרכיו, כמו שכתוב "כי הוא חייכם" (דברים לב, מז). המצרים החטיאו את בני ישראל בעבודה זרה, ובזה מררו את חייהם הרוחניים של בני ישראל.

וכתב מרן החיד"א, לפי דברי האלשיך, כשבני ישראל שחטו את הפסח וקבלו אלקותו יתברך, בבחינת "משכו וקחו לכם צאן" (שמות יב, כא) – משכו ידיכם מעבודה זרה וקחו לכם צאן, **כל הפשעים והזדונות והשגגות של בני ישראל נעשו להם כזכויות**. והיה להם ריוח גדול, שברגע תשובתם נעשו מלאים מצוות להפליא. ולהזכיר צדקתם אנו אוכלים מרור, ע"כ דברי החיד"א. (ויש לרמוז זאת בלשון הפסוק משכו וקחו "לכם" צאן, שמורה שיעשו זאת מאהבה, כמו שכתב רש"י עד הפסוק "לך לך", להנאתך (בראשית יב, א). וכן כאן, משכו וקחו "לכם" צאן להנאתכם, שתעשו תשובה מאהבה.)

עתה נבין דבר נפלא. ה' הבטיח לאברהם אבינו, "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה. וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכש גדול" (בראשית טו, יג-יד). ודע, שכתב בספר הכתב והקבלה (בראשית טו, יד): כל משכיל יודה שאין רכוש הממון תכלית המכוון בשיעבוד, כי היתרצה איש לסבול תחלה ענוי ועבדות בשביל הרווחת ממון אחריו, הלא יאמר: לא מעוקצך ולא מדובשך. ועוד רכוש ממון מכסף וזהב הבל המה לכל משכיל על דבר אמת. ומוכרחים אנו לומר כי אחת דבר אלקים שתים זו שמענו, ואף שהדברים כפשטן, בכל זאת אין ספק כי רכוש נפשי היה תכלית המכוון בשיעבוד, ע"ש.

ולפי דברי החיד"א, ניתן לומר שהרכוש הגדול שאיתו יצאו בני ישראל ממצרים גופא היה הרכוש הרוחני של מצוות, שלבסוף עשו תשובה מאהבה, וזדונותיהם נעשו להם כזכויות. וזה רכוש גדול שאין כמוהו, כי בני ישראל חטאו הרבה, ונפלו למ"ט שערי טומאה, והכל נהפך להם למצוות. נמצא, "וימררו את חייהם" – מה שהחטיאו את ישראל בעבירות – הוא גופא נהפך לרכושם הגדול כשעשו תשובה. ולרמוז

שה"מרור" נהפך להם לרכוש גדול, רבן גמליאל הזכיר אותו אחרי "מצה" המרמזת על הגאולה, וכפי סדר הפסוק "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" המוזכר בסוף.

ולפי דברינו מתורצת קושיית רבי מאיר מפרימישלאן בטוב טעם, שהקשה, מדוע מניחים אנו על הקערה את המרור לזכר המרורים שסבלנו מהמצרים, ואין אנו מניחים כסף וזהב לזכר לרכוש הגדול? ולפי דברינו זה נפלא, כי המרור עצמו הוא גופא הרכוש הגדול!

האם אתה השלמת את זמנך במצרים?

כתוב בהגדה של פסח: רבן גמליאל היה אומר, כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן "פסח" "מצה" "ומרור". "פסח" על שום שפסח הקב"ה על בתי אבותינו במצרים. "מצה" על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם מיד". ו"מרור" על שום שמררו המצריים את חיי אבותינו במצרים". בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים.

הקשה המהרש"א (פסחים קטז:), מה נשתנו שלש מצוות אלו מכל המצוות שבתורה שאין צריך לפרש טעמן בשעת עשייתן, ושלש מצוות אלו שצריך לפרש טעמן בשעת עשייתן? ועוד דקדק המהרש"א במה שאמר רבן גמליאל "לא יצא ידי חובתו", מה היה חסר באמרו סתם "לא יצא", וכמו שאמרו (ברכות טו.) "הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו לא יצא", ומה כיון באמרו "ידי חובתו"?

ביאר הצ"ח (פסחים קטז:): בברית בין הבתרים נגזר על אבותינו עינוי ועבודה 400 שנה, אבל הם היו במצרים רק 210 שנה. איך יצאו קודם זמנם? בישוב הדבר נחלקו המדרשים, יש מהם דרשו שבני ישראל אכן השלימו את הזמן ולא יצאו מוקדם, כי קושי השעבוד השלים את הזמן. ויש שדרשו, שבני ישראל יצאו ממצרים קודם זמנם, וכדי להשלים את הזמן התחייבו בשאר גלויות.

ממשיך הצ"ח: יש להוכיח שקושי השעבוד השלים את הזמן וישראל לא יצאו מוקדם. רבן גמליאל אמר "פסח" "מצה" ואחר כך "מרור". והרי "מצה" רומזת לגאולה, ו"מרור" רומז לשעבוד – שמררו המצריים את חיי אבותינו במצרים. אם כן, היה לרבן גמליאל להקדים "מרור" ל"מצה", כי השעבוד קדם לגאולה.

מתרץ הצ"ח: אבל באמת, אדרבה, המרור הוא הגאולה האמיתית, כי על ידי שמררו חיייהם בעבודה קשה, נשלם הזמן. וזו כוונת רבן גמליאל: "כל שלא אמר שלשה דברים אלו", דהיינו לפרש טעמם, "לא יצא ידי חובתו", דהיינו חובתו בשעבוד מצרים, כי יש לומר שיצאו ישראל קודם הזמן ועדיין

אנו חייבים להשתעבד. אבל על ידי פירוש הטעמים שמצה היא גאולה, ומרור הוא קושי השעבוד, אז יבואו להקשות מדוע מרור בא אחרי מצה, וצריך לומר כי קושי השעבוד השלים את הזמן, וכנ"ל. ואם כן בזמן יצאו, והייתה גאולה אמיתית, ע"כ דברי הצל"ח.

אך באמת, מצינו בחז"ל דעה נוספת איך בני ישראל השלימו את הזמן. והיא, שהקב"ה ירד עם בני ישראל למצרים, והשלים להם את הזמן, בבחינת "עמו אנכי בצרה". אם כן מדוע נקט רבן גמליאל רק דעה זו של קושי השעבוד השלים את הזמן, הלא טובים השניים מן האחד לפטור אותנו מחוב גלותנו?

נראה לי לפרש כך: איתא בגמרא גיטין (נ:): בזה הלשון: טיטוס הרשע חירף וגידף כלפי מעלה. מה עשה? תפש זונה בידו ונכנס לבית קדשי הקדשים, והציע ספר תורה ועבר עליה עבירה, ונטל סייף וגידר את הפרוכת, ונעשה נס והיה דם מבצבץ ויוצא, וכסבור הרג את **עצמו**, ע"כ. פירש רש"י: "**עצמו**" - **כינוי כלפי מעלה**, ע"כ.

עתה נבין את המשך דברי רבן גמליאל בטוב טעם. ראשית הוא אומר שחייבים לומר "פסח" "מצה" ואחר כך "מרור", להורות שקושי השעבוד השלים את הזמן. אבל למעשה, ישנה עוד דעה איך השלמנו את הזמן במצרים, שהקב"ה ירד איתנו למצרים והשתתף בצערנו. על כן מיד אומר לנו רבן גמליאל "בכל דור ודור חייב אדם לראות את **עצמו** כאילו הוא יצא ממצרים". והרי "**עצמו**" הוא **כינוי כלפי מעלה**, וכוונת רבן גמליאל לרמוז שאף הקב"ה ירד איתנו למצרים והשלים לנו את הזמן, וממילא חייב אדם לראות את **עצמו**, דהיינו **הקב"ה**, שיצא ממצרים. ושפיר מזכיר רבן גמליאל את שני הטעמים לפטור אותנו מחוב גלותנו!

מצה מביאה לידי אמונה

כתוב בהגדה, מצה זו שאנו אוכלים על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, עד שנגלה אליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם, שנאמר "ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה" (שמות יב, לט).

הקשו המפרשים קושיא גדולה. הלא כבר קודם יציאת מצרים נצטוו בני ישראל לאכול מצות, כמו שה' אמר למשה: "שבעת ימים מצות תאכלו" (שמות יב, טו), וכן כתוב "ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים" (שם, יז). ואם הטעם של מצוות אכילת מצה הוא משום שלא הספיק בצקם להחמיץ, מדוע נצטוו עליה בעודם במצרים, בזמן שלא היה שייך עדיין הטעם?

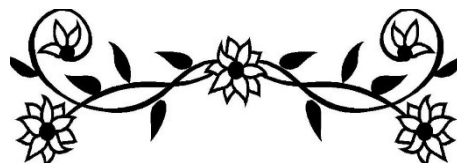
מתרץ הרבי מאוסטראווצא (בית מאיר, מועדים עמ' רה): בקיום כל מצוות התורה הקדושה, צריך האדם לעשותם בתחילה בלי שום טעם ושכל, רק מפני שכן הוא רצון ה' יתברך. ורק לאחר שכבר נשרש בלבו המצוה מטעם ציווי ה' יתברך לבד בלי שום טעם, אז יוכל להתבונן בטעם ולחקור בשכלו אולי יוכל להשיגו. ולכן מתחילה צווה הקב"ה במצרים לאכול מצה, ואף שאז לא היה עדיין הטעם למצווה, מכל מקום יעשו המצווה כפשוטו כדי לקיים רצון הבורא יתברך. ורק אחר כך כשכבר קיימו את המצווה כראוי אף בלי ידיעת איזה טעם ושורש להמצווה, אז באמת נצטוו מפני שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, ע"כ. (ואולי זה דקדוק לשון רבן גמליאל: מצה זו שאנו אוכלים על שום מה", אבל לא שאכלו אבותינו במצרים, כי הם אכלו מצות בלי הטעם הזה שלא הספיק בצקם להחמיץ).

עתה נבין דבר נחמד. כתוב בהגדה: כנגד ארבעה בנים דברה התורה... חכם מה הוא אומר, "מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם" (דברים ו, ט). ויש לומר שזו גופא שאלת הבן החכם. הוא לא שאל "אשר צווה ה' אלקינו אותנו" לכלול את עצמו בשאלתו, כי הוא מבין מדוע הוא עצמו אוכל מצה – זכר לזה שלא הספיק בצקם להחמיץ. אבל קשה לו על דור יוציא מצרים, מה הסיבה שהם אכלו מצות, שמאחר וה' כבר ציווה עליהם לאכול מצות בעודם במצרים, לא יתכן לומר שהם אכלו מצות מחמת שלא הספיק בצקם להחמיץ (ועיין בפנים יפות דברים ו, כ בביאור שאלת הבן החכם).

ותשובת התורה לשאלתו היא: "ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו ה' ממצרים ביד חזקה" (דברים ו, כא). ולכאורה קשה, איך זה עונה על שאלתו?

נראה לי לפרש כך: עונים לבן החכם "עבדים היינו לפרעה במצרים", והרי פרעה בא בעצה נגד ישראל: "הבה נתחכמה לו פן ירבה" (שמות א, י). וביאר היהודי הקדוש, פרעה התכוין לבא בעצה להחכים את ישראל, וממילא "פן ירבה", כלומר יתרבה אצלם ספיקות באמונה, ש"פן" לשון ספק הוא. וכן בספר אמרי יהושע כתב שפרעה הרשע ראש הקליפות רצה להכניס את בני ישראל בספיקות.

ואם כן, כדי לבטל את ההתחכמות שפרעה רצה להשריש בלבבות ישראל ואת הספיקות שרצה להטיל באמונתם, ציווה הבורא על מצוות מצה עוד בהיותם במצרים, באופן שלא שייך טעם המצווה כלל. כך בני ישראל יקיימו את המצווה בלי חכמות כלל, אלא רק בגלל שה' ציווה, ובכך ישתרש בלבם אמונה פשוטה בה'. ואפשר שעל כן נקראת המצה "מיכלא דמהימנותא" (ועיין בשפת אמת, פסח שנת תרלט ד"ה "בפסוק משכני אחריך נרוצה"). נמצא "עבדים היינו לפרעה במצרים" הוא תשובה נצחת לשאלת הבן החכם.

לפי דברינו יומתקו דברי השם משמואל, שכתב (הגדה של פסח, "עבדים היינו"): אכילת לחם היא פעולה המעוררת ומפקחת את השכל, כאמרם ז"ל (ברכות מ.) אין התינוק יודע לקרות אבא ואמא עד שיטעם טעם דגן, שהלחם מפקח השכל. אבל מצה היא "לחם עוני", בבחינת "אין עני אלא בדעת". והכוונה שאכילת מצה איננה מפקחת את השכל לעצמו, אלא לשמים, שהוא גופא בטול השכל לשמים. (ויש לציין שהגמרא בברכות שם דנה מה היה עץ הדעת, ורבי יהודה אמר חטה היתה, שאין התינוק יודע לקרות אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן. נמצא לפי הנ"ל יתכן שאכילת מצה היא בעצם תיקון לאכילת עץ הדעת שהיה חטה, שעץ הדעת כשמו כן הוא, מעורר את השכל והדעת, אך לא לשמים. ואכילת מצה היא תקונו, ביטול הדעת לשמים.)

וממשיך השם משמואל, לעומת שהאדם נעשה עני בדעת ומבטלו לשמים, הוא זוכה לדעת שלימה כאמרם ז"ל בזכות "ויסתר משה פניו", זכה ל"תמונת ה' ביט". אם כן מצה לחם עוני איננה פחיתות המעלה, אלא אדרבה, התעלות המדריגה ופתיחת סתימת השכל.

ולפי זה מפרש השם משמואל את ענין שני הטיבולין שעושים בליל הסדר – אחד קודם אמירת סיפור יציאת מצרים, ואחד בעת אכילת המצה. "טיבול" הוא אותיות "ביטול", והוא מורה על ביטול הלב והשכל לשמים. בפעולת הטיבול, הוא משקעו בדבר הנטבל בו, ודבר הנטבל בו מקיפו בכל צד, וזה לרמוז על ביטול לשמים. והוא בכפלים, קודם הגדת סיפור יציאת מצרים, "פה - סח", שמורה על בחינת הלב – לישנא קולמסא דליבא – מורה על ביטול בחינת הלב לשמים. והשני תיכף אחר אכילת המצה, מורה על ביטול בחינת השכל והדעת לשמים.

מי אכל את יעקב?

אומרים בליל הסדר: "שפך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו. כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו" (תהלים עט, ו-ז).

הקשה הרבי מאוסטראווצא (בית מאיר, מועדים עמ' רח), מדוע אנו אומרים הכל בלשון רבים – "אשר לא ידעוך, ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו". ורק "כי אכל את יעקב" אומרים בלשון יחיד?

תירץ הרבי, בעניני אמונות ודעות, יש באומות העולם אמונות שונות ודעות רבות, ולכן לגבי ידיעת ה' וקריאה בשמו, אנו אומרים בלשון רבים, כי לכל אומה ואומה מאומות העולם יש סיבות ותירוצים שונים.

אבל מה שהגויים שונאים את ישראל, בזה אינם חלוקים בדעותיהם כלל. ועל כולם כאחד אנו אומרים "כי אכל את יעקב" בלשון יחיד.

וזה מתאים עם מה שפירש בהגדת בית אהרן (פירוש דבר אהרן), על מה שאומרים "צא ולמד מה ביקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו". שאף שעשיו רצה גם כן להורגו, וכן האומות שרדפו אחריהם לאחר שבני הרגו את אנשי שכם, מכל מקום הביא ראייה מלבן. וזו ראייה נצחת שמה שהאומות שונאים אותנו אינו בשביל שאנו פרושים מהם במאכל ובמשתה ובחיתון, שהרי יעקב אבינו לקח את בנותיו של לבן, ואף על פי כן רצה להאבידו, ע"כ. הוי אומר "כי אכל את יעקב"!

מדוע משה רבינו לא מוזכר בהגדה?

מדוע משה רבינו לא מוזכר בהגדה של פסח, הלא על ידו נגאלנו ממצרים, והיתכן לא להזכירו בליל פסח?

בברית בין הבתרים נגזרה גלות על בני ישראל ל400 שנה. אך למעשה הם היו במצרים רק 210 שנה. דעה אחת בחז"ל סוברת שבני ישראל אכן יצאו ממצרים מוקדם, ולא השלימו את הזמן. וכדי להשלים את הזמן, התחייבו בשאר גלויות.

אך ישנם דעות חולקות בחז"ל הסוברות שבני ישראל אכן השלימו את הזמן. וזה נעשה על ידי קושי השעבוד, או שהשכינה ירדה עם בני ישראל למצרים והשלימה להם את הזמן, בבחינת "ועמו אנכי בצרה".

אך כתב מרן החיד"א (זרוע ימין, עש"ב) שלפי האמת, לכל הדעות צריכים שאר גלויות כדי להשלים את הזמן. כי הדעות שקושי השעבוד או שהשכינה השלימו את הזמן, סוברים שזה הועיל רק לפי שעה, כדי לקיים את ה400 שנה בצד מה כדי להוציא את ישראל ממצרים (וכן להוציאם ברכוש גדול). והסיבה שהחשבונות הועילו להוציאם היתה כי אם לא היו יוצאים אז, היו נטמאים בנ' שערי טומאה ואז לא היו יוצאים ממצרים לעולם. נמצא, אפילו לשיטות שקושי השעבוד או שהשכינה השלימו את הזמן, לא באמת השלימו את הזמן, וצריכים שאר גלויות כדי להשלים את הזמן.

והרי בהגדה כתוב: "ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא. שהקב"ה חשב את הקץ לעשות כמו שאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים, שנאמר, "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה. וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכש גדול".

ויש לדקדק, מדוע אומרים "ברוך שומר הבטחתו לישראל", בלשון הווה. הרי ה' כבר גאלנו ממצרים, והיה לנו לומר ברוך "שמר" הבטחתו, בלשון עבר?

כתיב בברית בין הבתרים "ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חשכה גדלה נופלת עליו" (בראשית טו, יב). פירשו חז"ל (בראשית רבה מד, יז) שרמז ה' לאברהם על ד' גליות. "אימה" זו בבל, "חשיכה" זו מדי, "גדולה" זו יון, "נופלת עליו" זו אדום, ע"ש. ואמר לו ה' "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי". ואמרו חז"ל מאי "וגם"? אלא "גם" הוא מצרים, "וגם" לרבות ארבע גליות, ע"ש.

עתה נבין מדוע אומר בעל ההגדה, "ברוך שומר הבטחתו לישראל", בלשון הווה, ולא "שמר" בעבר, כי למרות שה' שמר הבטחתו להוציאנו ממצרים, הרי עדיין אנו בגלות, ובברית בן הבתרים ה' הבטיח לאברהם להוציאנו מארבע גליות. נמצא שה' לא סיים לשמור על הבטחתו לאברהם, אלא עדיין שומר עליו בהווה שמבטיח לגאלנו במהרה בימינו.

עוד כתוב בהגדה, "רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו. ואלו הן: פסח, מצה, ומרור". רבן גמליאל אמר "פסח" "מצה" ו"אחר כך" "מרור". והרי "מצה" רומזת לגאולה – "מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם מיד". "מרור" רומז לשעבוד – "מרור זה שאנו אוכלים על שום מה, על שום שמררו המצריים את חיי אבותינו במצרים". אם כן, היה לרבן גמליאל להקדים "מרור" ל"מצה", כי השעבוד קדם לגאולה.

תירוץ האדמו"ר ר"י מצורטקוב, שרבן גמליאל רומז בזה שגאולת מצרים לא היתה גאולה שלמה, כי גם לאחר אכילת המצה המסמלת את גאולת מצרים, עדיין אוכלים אנו מרור בגלותינו, מאחר ולא השלמנו את הזמן, והתחייבנו בשאר גליות.

ה' ביקש ממשה רבינו להוציא את בני ישראל ממצרים. משה רבינו סירב. מדוע משה רבינו סירב בשליחותו של מקום לגאול את ישראל ממצרים? איתא במפרשים: ה' אמר למשה בסנה "אהיה אשר אהיה" (שמות ג, ד), ופירש רש"י, אהיה עמם בצרה זו אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכות, ע"כ. הרי בזה ה' בישר למשה שגאולת מצרים לא תהיה גאולה שלימה, ושיצטרכו בני ישראל שוב לרדת לגלות כדי להשלים את הזמן. ומטעם זה משה רבינו סירב לגאול את בני ישראל ממצרים, כי משה חפץ לגאול את ישראל גאולה שלימה באופן שלא יצטרכו שוב לרדת לגלות. ולא חפץ לגאלנו בגאולה כזו שנתחייב שוב פעם גלות, כי מה נפקא מינה בגאולה כזו, עד כאן דברי המפרשים.

עתה אולי יש לומר, שמאחר ומשה רבינו לא רצה לגאלנו ממצרים מפני שהיא לא תהיה גאולה שלימה ובני ישראל שוב ירדו לגלות, ובההגדה אנו מספרים ומשבחים את ה' על הגאולה החלקית של מצרים, לא מוזכר שמו של משה בהגדה, כי הוא עצמו לא רצה בהגדה כזו.

האם השנים עברו לאט או מהר?

כתיב "ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לה" (שמות יב, יא). נחלקו חז"ל (במכילתא פרשת בא פ"ז), יש אומרים שזה חפזון מצרים, שמהרו אותו לצאת. יש אומרים שזה חפזון ישראל, שיצאו בחפזון. ויש אומרים שזה חפזון שכונה, ע"ש.

הקשה השם משמואל (פרשת שמייני): ענין חפזון השכינה לכאורה אינו מובן, שהרי הכל היה גלוי לפניו יתברך מקודם. וכתיב "ליל שמרים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים" (שמות יב, מב). פירש רש"י: ליל שמרים - שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים, ע"ש. (והוא מלשון "ואביו שמר את הדבר" (בראשית לו, יא), פירש רש"י היה ממתין ומצפה מתי יבא). אם כן, איך שייך לומר על השכינה לשון חפזון, כי בפשיטות לשון חפזון שייך במקרה שבא לפניו בלתי התכוון לו מראש ביישוב הדעת, ואיך שייך לשון חפזון בשכינה?

נראה לי לפרש כך: כתוב, "ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אתה" (בראשית כט, כ). הקשו המפרשים, יעקב היה צריך להרגיש ההפך, שהרי אדם האוהב משהו ומצפה לקבלו, הזמן מרגיש הרבה יותר ארוך, ואם כן איך יעקב הרגיש את כל השנים כימים אחדים בלבד?

פירשו המפרשים, "אהבה" אין פירושה תאוה כדעת אנשי העולם, אלא "אהבה" היא מלשון "הב" שהוא לשון נתינה. אהבה אמיתית היא זאת שמולידה רצון וחשק לתת ולהשפיע למי שאוהב בלא רצון לקבל תגמול. לעומת זאת, אהבה שמולידה רצון רק לקבל הנאה ותענוג לעצמו, לא זו אהבה אמיתית.

רק כשאדם מצפה לקבל דבר לטובת עצמו, הזמן עד קבלת הדבר מרגיש הרבה יותר ארוך. אבל כשאדם חושק רק להשפיע ולתת, אז הזמן יעבור מהר מאוד, שהרי האדם עצמו ותאוותיו אינם בתמונה כלל. ולכן "ויהיו בעיניו כימים אחדים – באהבתו אתה". מכיון שיעקב אהב את רחל אהבה אמיתית שהולידה בו רצון רק לתת ולהשפיע לה, שנים רבות הרגישו כימים אחדים.

והרי כתב ספר החינוך (מצוה שו): כל עיקרן של ישראל אינו אלא התורה, והיא העיקר והסיבה שנגאלו ויצאו ממצרים, כדי שיקבלו התורה בסיני ויקיימוה, וכמו שאמר ה' למשה "וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה" (שמות ג, יב)... והיא העיקר הגדול שבשביל זה הם נגאלים, ע"ש.

ואנו אומרים בתפילה "אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת, תורה ומצוות חוקים ומפשטים אותנו למדת", כלומר שהסיבה שה' נתן לנו את התורה היא בגלל שהוא אוהב אותנו אהבת עולם.

מכאן נבין, למרות שהקב"ה היה שומר ומצפה 400 שנה כדי לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים, בכל זאת הזמן עבר מאוד מאוד מהר. שהרי כל הסיבה שהוא רצה לגואלנו הייתה כדי לתת לנו את

תורתו, מאהבתו אותנו. ואם אהבת יעקב לרחל גרמה ששנים ירגישו כימים, בודאי שה"אהבת עולם" של ה' אלינו גרמה לו להרגיש כל אותם 400 שנה כהרף עין.

ואפשר שזה ענין חפזון השכינה, כי למרות שה' היה ממתין ומצפה לגואלנו, בכל זאת מחמת עוצם אהבתו לישראל ורצונו לתת להם תורה, הגאולה באה לו בחפזון, כאדם שפתאום הגיע לו איזה דבר בלא ישוב הדעת מרוב מהירות ביאתו.

ואולי לזה גם רומז השם "פסח", שהוא לשון דילוג וקפיצה (רש"י שמות יב, פסוקים יא, כג). כלומר מרוב עוצם אהבתו של ה' אלינו, כל ה-400 שנות גלות עברו לו כהרף עין, בבחינת "חפזון שכינה". ובשעה שהציל אותנו במכת בכורות – חתימת הגאולה – ה' הרגיש שהוא פסח ודילג על כל ה-400 שנה מאז שדיבר עם אברהם בברית בין הבתרים, וגאלנו כהרף עין.

לכן אומרת התורה "ואכלתם אותו בחפזון". ומדוע? כי "פסח הוא לה", כלומר שה' הרגיש שהוא דילג ופסח על 400 שנות גלות וגאלנו כהרף עין. וזה נפלא כי רש"י מביא (שמות יב, כג) שפסח הוא גם לשון "חמל". והבן שפירוש אחד משלים את השני, כי מאחר וה' פסח, דהיינו "חמל" ואהב אותנו, זה גרם להרגשה שהוא פסח ו"דילג" על כל ה-400 שנה.

ישראל צווחו ווי!

כתוב "ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא וכו'" (שמות יג, יז). כתב בספר ברית שלום: איתא במדרש, אין "ויהי" אלא לשון ווי. מי צווח ווי, ישראל צווחו. וכבר נתחבטו כל המפרשים ליתן טעם על מה ולמה צווחו ישראל ווי. ונראה לפרש בדרך הקרוב לפשוטו, שאיתא בגמרא (סוטה מו:): אמר רבי יהושע בן לוי, בשביל ארבעה פסיעות שליווה פרעה לאברהם, נשתעבד בבניו ארבע מאות שנה, ע"כ.

והרי תמהו חז"ל (שמות רבה כ, ג) וכי פרעה שלחם? בלעם אמר "אל מוציאם ממצרים" וכאן כתיב "ויהי בשלח פרעה". אלא מלמד שהיה פרעה מלווה אותם. וזה שכתוב "ויהי בשלח פרעה" – אין שילוח אלא לשון לווייה, וכן הוא אומר "ואברהם הולך עמם לשלחם" (בראשית יח, טז), ע"כ.

ובזה יתיישב שפיר בטוב טעם ודעת, כי בגלל שפרעה ליווה את ישראל הם צווחו ווי, כי חשבו שיצטרכו להשתעבד עוד אצלו בשביל זה הזכות שליווה אותם, שהרי מתחילה נשתעבדו ישראל אליו בשביל אותן ארבע פסיעות שליווה את אברהם, ע"כ דברי הברית שלום.

ונראה לי בס"ד להביא רמז נפלא לדבריו: "בשלח פרעה את" הוא ראשי תיבות "בשביל ארבע פסיעות", לרמז שהסיבה שישראל צווחו ווי הייתה מחמת שפרעה ליווה אותם, וחששו שמא יזכה להשתעבד בהם שוב.

עתה נבין דבר נחמד. בפרשת שמות ה' ציווה למשה רבינו לבשר לעם ישראל שהגיע זמן גאולתם ממצרים. משה אמר זאת לישראל, והם האמינו ושמעו לדבריו. לאחר מכן פרעה הכביד מאוד את העבודה על בני ישראל. על כן בא משה רבינו וטען לפני ה': "למה הרעותה לעם הזה ולמה זה שלחתני. ומאז באתי אל פרעה הרע לעם הזה" (שמות ו, כב-כג).

מדוע פרעה לא הסכים לשלח את בני ישראל?

יש לומר שפרעה ידע שזכותו לשעבד את ישראל 400 שנה, בשביל שליווה את אברהם ארבע פסיעות. ולכן לא הסכים לשלחם, שהרי בני ישראל היו במצרים רק 210 שנים, ולא השלימו את זמנם אצלו.

וזה רמז בדברי משה: "ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה" (שמות ה, כג) – "באתי אל פרעה" הוא ראשי תיבות "בשביל ארבע פסיעות", שבעבור אותן ארבע פסיעות אינו משלח אותנו לפני תמוה 400 שנה.

חושך כעובי דינר

אחת המכות שה' הביא על המצרים היה מכת חושך. וכתוב במדרש (שמות רבה יד, א): כמה היה אותו חושך, רבותינו אמרו **עבה כדינר** היה, שנאמר "וימש חושך" (שמות י, כא), שהיה בו ממש, עכ"ל. וקשה מדוע הקב"ה עשה את החושך דווקא כעובי דינר, ומה זה בא ללמדנו?

ונראה בס"ד לפרש באופן נפלא: כתב רש"י (שמות י, כב) ולמה הביא על המצרים חושך, שהיו בישראל באותו הדור רשעים, ולא היו רוצים לצאת, ומתו בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו מצרים במפלתם ויאמרו אף הן לוקין כמונו, ע"כ. וזה שכתוב "וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים" (שמות יג, יח), פירש רש"י: אחד מחמשה יצאו, וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפילה, ע"כ.

לכאורה דבר זה קשה מאוד להבין, הלא כתיב ולא ידח ממנו דנח (שמואל ב יד, יד), וכל הספרים הקדושים מלאים בזה שכל יהודי אשר מזרע אברהם יצחק ויעקב לא ידחה, ויבוא לידי תיקונו. אם כן איך שייך ששמונים אחוז מהכלל ישראל, בני אברהם יצחק ויעקב, לא יצאו ממצרים, ולא עמדו בהר סיני? הלא נדחו מכל וכל!

אך האמת היא, שהנביא אומר "והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האבדים בארץ אשור **והנדחים בארץ מצרים** והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלם" (ישעיהו כז, ג). וכתבו הספרים הקדושים (אגרא דכלה פרשת בא, בחקותי. פרי צדיק פרשת בשלח. בני יששכר מאמרי חודש ניסן מאמר ד - טיול בפרדס, דרוש ח): **"ש"הנדחים בארץ מצרים" הם אותם יהודים שמתו בג' ימי אפילה**, שבגמר הביורור בקץ האחרון, גם הם יתבררו, שיהיה להם תיקון על ידי גלגול וכדומה, ע"ש.

ואיתא בגמרא (חגיגה כז.) אמר ריש לקיש, אין אור של גיהנם שולטת בפושעי ישראל, קל וחומר ממזבח הזהב. מה מזבח הזהב שאין עליו אלא **כעובי דינר זהב**, כמה שנים אין האור שולטת בו, פושעי ישראל שמלאין מצות כרמון, דכתיב "כפלח הרמון רקתך", אל תקרי "רקתך" אלא רקנין שבך, על אחת כמה וכמה, ע"כ.

וכתב הפרחי כהונה, שריש לקיש מדבר גם בפושעי ישראל בגופן שנאמר עליהם "גיהנם כלה והם אינם כלים", ושפיר קאמר דאין אור של גיהנם שולטת בהם **לכלותם**, וסוף כל סוף אחר כמה גלגולים ועונשים, מינים ממינים שונים, יתוקנו ויזכו לעולם הבא, ולא ידח ממנו נדח, ע"ש. (וכעין זה פירש באגרא דכלה פרשת מסעי, שכתב שכוונת ריש לקיש שאין הגיהנם שולטת בהם להיות נדונין בה לעולם, רק אחר שמקבלים עונשם בגיהנם אז מצפצפין ועולין ומקבלין שכר טוב על המצות שעשו.)

עתה נבין מדוע אבינו שבשמים עשה את מכת חושך כעובי דינר דווקא. במכת חושך מתו שמונים אחוז מהכלל ישראל, ועלולים אנו לחשוב שהם אכן נדחו ממנו יתברך, ולעולם לא יבואו לידי תיקונם, שהרי לא יצאו ממצרים ולא עמדו על הר סיני. על כן עשה ה' את החושך כעובי דינר, לרמוז על מזבח הזהב

שהיה זהבו כעובי דינר, שממנו לומדים קל וחומר שאין אור של גיהנם שולטת ומכלה אפילו את פושעי ישראל בגופן, שעליהם נאמר "גיהנם כלה והם אינם כלים". אלא סוף כל סוף אחר כמה גלגולים ועונשים, יתקנו ויזכו לעולם הבא, ולא ידח ממנו נדח. וכן אותם יהודים שמתו בג' ימי אפלה יבואו לידי תיקונם, ובמהרה בימינו יבואו הנדחים בארץ מצרים והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלם!

ובשו"ת משנה הלכות (חלק ז, סימן טו), הביא מהזהר הקדוש (פרשת שמיני) שהטעם שהכהן אסור ליכנס שתוי יין במקדש אף על גב שהיין ישמח לבב אנוש, הוא משום שתחלתו של יין חדוה וסופו עצבות, וכתוב תנו יין למרי נפש. וכיון שכשיצאו ממצרים, אחד מחמשה יצאו, וארבעה חלקים מתו במצרים... תקנו בשבילם ד' כוסות – סימן לאבלות ולנחמה על הד' חלקים מזרע אברהם יצחק ויעקב שמתו במצרים, ולבלתי ידח ממנו נדח, כוס של תנחומין בליל פסח דוקא. ונראה מטעם זה תקנו "כוס של אליהו" לכוס חמישי להנשארים בחיים, ואין שותין אותה אלא מניחין על השלחן ליין המשומר כוס, ופותחין הדלת שיבא ויגאלנו במהרה בימינו ויהיו חמשה כוסות שגם אותן שמתו בשלשת ימי אפילה יעמדו לתחיה, ע"ש.

החשבון הנפלא!

בברית בין הבתרים נגזרה גלות על בני ישראל ל-400 שנה. אך למעשה הם היו במצרים רק 210 שנה. אם כן קשה, איך הוציאנו הקב"ה ממצרים קודם הזמן?

כתב הברכות בחשבון (הגדת בית אברהם בית אהרן, עמ' סה) תירוץ נפלא: מצינו בכל התורה כולה את המושג של "רובו ככולו" (עיין הוריות ג:). וכמו כן כאן, יש לומר שבני ישראל לא היו צריכים להשתעבד 400 שנים שלמים, אלא מספיק רוב.

אך עדיין קשה, אם כן למה היו צריכים להיות שם 210 שנה, הלא ב-201 שנה מספיק, כי זה הרוב של 400.

אך אמרו חז"ל (הובא בטור אורח חיים סימן רפא) שכשיצא משה וראה בסבלותם, בא אצל פרעה ואמר לו, אפשר שעבד יעבוד כל השבוע ולא יתנו לו יום אחד לנוח בו? ונתן להם פרעה, ובחר משה ביום השבת.

והנה איתא בילקוט (שמות קס"ו) שבן שתי שנים היה משה כשלקח הכתר מעל ראש פרעה, ואחר כך נשתהה בבית פרעה עוד 15 שנים, ויצא אל אחיו וירא בסבלותם (כשהיה בן 17). ולפי זה יוצא, שבני ישראל שמרו את השבת במצרים 63 שנים, שהרי בן 80 שנה היה משה כשיצאו (שמות ז, ז).

והנה, ב-63 שנים ישנן 9 שנים שבת, והיינו חלק שביעי מ-63. ואם כן יובן שפיר, דבאמת לא היו ישראל משועבדים 210 שנים, כי אם 201 שנים, כי השבת לא היה בכלל, והוי רובו ככולו במדויק!

מדוע כל החפזון?

בני ישראל היו צריכים להשתעבד למצרים ארבע מאות שנה, כמו שה' אמר לאברהם בברית בין הבתרים "ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה" (בראשית ט"ו, יג). אבל למעשה, הם יצאו ממצרים לאחר 210 שנה. מדוע נחפזו לצאת ולא נשארו במצרים 400 שנה? פירש האריז"ל, כתיב "ולא יכלו להתמהמה" (שמות יב, לט), בני ישראל שקעו במ"ט שערי טומאה, ועוד רגע עמדו ליפול לשער הנ'. ואילו נפלו ישראל לשער הנ', לא היו יוצאים ממצרים לעולם, לכן הקב"ה הקדים להוציאנו ממצרים.

זה בעצם עיקר הטעם לאכילת מצה, כאמור: "שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים" (דברים טז, ג). וכן אנו אומרים בהגדה: מצה זו שאנו אוכלים על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, עד שנגלה אליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם, שנאמר "ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה" (שמות יב, לט).

הקשה בשו"ת מים חיים (חלק א סימן כו), כל החפזון הזה מעיקרו אינו מובן. הלא הקב"ה מסבב כל הסבות יכל ללא ספק לגלגל גאולת ישראל במתינות, בהכנה יסודית, וביציאה מסודרת, ולמה סיבב את גאולת ישראל כשמתבע החפזון מוטבע עליה? ועוד, מדוע סיבב הקב"ה שרגע זה יהיה דווקא תוך כדי עשיית הבצק, באופן שלא יספיק בצקם להחמיץ? אם ה' היה מוציאנו קצת לפני, אז גם בצקנו היה מספיק להחמיץ ואל היינו צריכים לאכול מצות.

ויתכן לומר, שזו בעצם שאלת הבן החכם בהגדה. חכם מה הוא אומר, "מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם" (דברים ו, ט). החכם יודע שהסיבה שאנו אוכלים מצה היא בגלל חפזון היציאה, ושלא הספיק בצקם להחמיץ. ושאלתו מדוע עשה כן ה', הרי הוא יתברך יכל להוציאנו זמן מועט לפני, כך שהיה זמן לבצק להחמיץ ואז לא היינו מצווים על אכילת מצה בפסח. וממילא "מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם"?

כפי שהזכרנו, המצה נקראה "לחם עוני", כאמור: "שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים" (דברים טז, ג). ומבאר הרמב"ן: המצה היתה לחם עוני, להגיד כי צוה לזכור שיצאו בחפזון. והמצה עניה, זכר כי היו במצרים בלחם צר ובמים לחץ. והנה תרמוז לשני דברים, ע"ש. הרי שני זכרונות קשורים אל המצה, בהיותה לחם עוני באה להזכיר את חיי העוני שחיו אבותינו במצרים, ובהיותה עשויה מצה ולא חמץ באה להזכיר את חפזון היציאה.

ולפי הספורנו (דברים טז, ג) ועוד, בני ישראל ממש אכלו מצות כל שנות שעבודם במצרים. וזה לשונו: "לחם עוני, לחם שהיו אוכלים בעוני ושלא היה להם פנאי להשהות עיסתם עד שתחמץ, מפני נוגשים אצים". ומוסיף הספורנו: "והטעם להזכיר חפזון הלחם הוא כי תמורת אותו חפזון עוני (שהמצרים לא נתנו לנו פנאי להשהות עיסתנו), היה לך אחר כך חפזון בגאולה, כענין **והפכתי אבלם לששון**, ע"כ.

והשל"ה הקדוש כתב (בביאורו על ההגדה), שיש לראות את אחד מפלאי הגאולה בחפזון זה, כי באותו ענין שהמצרים שעבדו את ישראל, בו עצמו הוציאו לחירות. כשם שלא הניחו מצרים בצקם להחמיץ במהרה למלאכתם בחפזון, כך עתה בגאולה מהרו מצרים לשלחם ולא הניחו בצקם להחמיץ, בדבר אשר זדו בו עצמו תקנו. וכבר עלה זה במחשבתו של הקב"ה לגאול אותם באופן זה מאפילה לאור גדול, **ובכך גדל ערך החירות, כי הרע עצמו התהפך לטוב**, ע"ש.

בזה מיושבת הסתירה בענין המצה. מצד אחד המצה נקראת "**לחם עוני**" (דברים טז, ג), ופירש רש"י, **לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרים**. ומצד שני הגמרא אומרת (פסחים קח.) **מצה צריכה הסבה**, ופירש רש"י, **כבני חורין, שהוא זכר לגאולה**. ולפי הנ"ל אין סתירה כלל, כי המצה אכן זכר לעוני שנתענו במצרים, וגם זכר לגאולה, כי העוני שמסמלת המצה גופא נותן ערך ומשמעות לגאולתו.

עתה מובן בטוב טעם את התירוץ לקושייתנו, וכן לקושיית הבן החכם – מדוע ה' הוציא את ישראל ממצרים בחפזון, דווקא בשעת עריכת הבצק באופן שלא הספיק בצקם להחמיץ. והתשובה: כי בכך ה' הפך את אבלם לששון, והגדיל את ערך החירות בעיניהם, כי ראו את טוב ה' והשגחתו באופן שהרע עצמו התהפך לטוב.

וזה שעונים לבן החכם "אין מפטירין אחר הפסק אפיקומן", כדי שישאר טעם מצה בפיו. כי למרות שחייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, והמצה היא "לחם עוני", רוצים שטעמה תשאר בפיו משום שהעוני הוא גופא התבלין הממתיק את החירות, המגדיל לנו את ערכו בראותנו שהרע עצמו התהפך לטוב.

ועלינו לדעת, שענין זה שטעם המצה צריך להשאר בפינו, אינו רק כדי להמתיק את העוני שסבלנו בגלות מצרים הכללית, אלא הוא גם כדי להמתיק את העוני שאנו סובלים היום, בגלות מצרים הפרטית שלנו, באופן שנדע שבקרוב הרע עצמו יתהפך לנו לטוב, בחמלת ה' עלינו! על כל אחד מאיתנו לחשוב על הדבר הכי "רע" ומכאיב בחיינו, ולשמוח שהוא עצמו יתהפך לדבר הכי טוב!

"בשחיטה תהא מיתתו"

במשנה במסכת פסחים (סו:) נחלקו רבי אליעזר ורבי עקיבא האם מותר בשבת להזות מי אפר פרה אדומה על אדם טמא כדי לטהרו, שיוכל להקריב קרבן פסח. על הצד שזה אסור, הוא רק איסור מדרבנן, שאסור מפני שהמזה נראה כאילו הוא "מתקן" את מי שהוא מזה עליו במה שהוא מטהרו מטומאתו.

רבי אליעזר סבר, ומה אם שחיטת הפסח, שהיא מלאכה דאורייתא, דוחה את השבת, הזאה שהיא רק שבות (איסור דרבנן), בודאי שדוחה את השבת. אמר לו רבי עקיבא, או חלוף, ומה הזאה שהיא משום שבות, אינה דוחה את השבת, שחיטה שהיא משום מלאכה דאורייתא, אינו דין שלא תדחה את השבת. והגמרא בדף סט. מביאה את תגובתו של רבי אליעזר לטענתו של רבי עקיבא: "אמר לו רבי אליעזר, עקיבא, בשחיטה השבתני, בשחיטה תהא מיתתו" (כלומר שקילל את רבי עקיבא שימות בשחיטה).

כתב הרבי מאוסטראווצא: דבר זה מאוד קשה, הלא כמה מחלוקות יש בין רבי אליעזר ורבי עקיבא בש"ס, ולמה חרה לו לרבי אליעזר במחלוקת זו יותר משאר מחלוקות, עד שקילל את רבי עקיבא שימות בשחיטה!?

מפרש הרבי באופן הפלא ופלא: הקשו המפרשים, מהי בכלל הדיון אם שחיטת הפסח דוחה את השבת או לא, לכאורה יש ראייה ניצחת שהיא כן דוחה. איתא בגמרא (שבת פז:) שבאותו שנה שהקריבו פסח במדבר, ראש חודש ניסן היה ביום ראשון, וממילא היה ערב פסח בשבת. וכיון שכתוב "ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו" (במדבר ט, ב), אם כן שחטו אותו בשבת, וממילא מכאן ראייה שפסח דוחה את השבת.

אבל באמת נוכל לתרץ שאין ללמוד מפסח מדבר, מפני שהיה על פי הדיבור (הוראת שעה היוצאת מן הכלל). כי באמת הדין הוא שמי שאין לו חלק בארץ ישראל, אינו מחוייב בקרבן פסח. אם כן, בזמן שהיו ישראל במדבר ולא כבשו עדיין את הארץ, נמצא שלא היו מחוייבים בפסח, וזה ששחטו את הפסח מוכרחים לומר שהיה על פי הדיבור. אם כן, אין ללמוד ממנו ראייה לדיני קרבן פסח הרגיל, כי אולי מכיון שהייתה פסח אז על פי הדיבור, דינו שונה ורק אז הותרה שחיטתו בשבת. ושפיר נחלקו רבי אליעזר ורבי עקיבא לגבי היתר שחיטת הפסח בשבת.

אבל כל זה שייך רק אם סוברים שהיה לבני ישראל דין "בן נח" לפני מתן תורה. ה' אמר לאברהם "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה" (בראשית יג, יז). בזה עשה אברהם אבינו קנין חזקה על ארץ כנען. אבל מבואר ברמב"ם (הלכות מכירה, פרק א, הלכה יז), שקנין חזקה מועיל רק לישראל, אבל בן נח אינו קונה בחזקה. ממילא, אם היה לאברהם דין בן נח, לא קנה את ארץ כנען בחזקה, ולא היה לדור המדבר חלק בארץ, וממילא לא היו חייבים בקרבן פסח.

אבל אם נאמר שהיה לאברהם דין "ישראל", נמצא שקנה את ארץ ישראל בחזקה, ואם כן כבר היה לישראל חלק בארץ, והיו מחוייבים על פי הדין לעשות את הפסח במדבר, ולא הייתה אז פסח על פי הדיבור. ממילא יש ראייה מפסח מדבר ששחיטת הפסח דוחה את השבת.

והנה ידוע שמחלוקת יוסף עם אחיו היתה גופא בדבר זה, אם היה להם דין ישראל או בן נח לפני מתן תורה.

השבטים רצו להרוג את יוסף על שהוציא עליהם דיבה. ואמרו חז"ל (הובא ברש"י), יוסף אמר לאביו שהשבטים חשודים על אבר מן החי. וקשה, איך השבטים עברו על איסור אבר מן החי, הלא צדיקים היו. אלא ביארו המפרשים (עיין רא"ם, ופרשת דרכים), שהשבטים לא אכלו אבר מן החי ממש, אלא אכלו מפרכסת, דהיינו בהמה שנשחטה כדין, אך עדיין מפרכסת וזוהי. האם המפרכסת מותרת או אסורה? תלוי: **לישראל, היא מותרת**, ואינה נחשבת אבר מן החי. **ולבן נח, היא אסורה**, ונחשבת אבר מן החי. הסיבה, לישראל יש חיוב שחיטה, ולכן, ברגע שהבהמה נשחטה כדין, לפי ההלכה היא נחשבת מתה, אף בעודה מפרכסת, וממילא המפרכסת אינה בכלל אבר מן החי. אבל לבן נח, שאין לו דין שחיטה, הדבר תלוי בעצם מיתת הבהמה. לכן בעודה מפרכסת, הבהמה נחשבת חיה, וחל על אכילתה איסור אבר מן החי, עד שתמות לגמרי.

בזה מבוארת מחלוקת יוסף והשבטים. **יוסף סבר שקודם מתן תורה, היה להם דין "בן נח", ורק במתן תורה באו לכלל "ישראל"**. ממילא, היה אסור לשבטים לאכול מפרכסת, מדין אבר מן החי. אבל **השבטים חלקו על יוסף, וסברו שמזמן שאברהם אבינו קבל על עצמו אלקותו יתברך, הוא וצאצאיו יצאו מכלל "בן נח", ובאו לכלל "ישראל"**. ומכיון שסברו שלהם דין ישראל, הותרה להם המפרכסת (לאחר שחיטה), ולא עברו על איסור אבר מן החי. ומכיון שהאחים סברו שיוסף הוציא עליהם דיבה, רצו להרגו ולבסוף מכרוהו לעבד.

והנה כתבו המקובלים **שרבי עקיבא היה גלגול שמעון מעשרת השבטים** (הרמ"ע מפאנו בעשרה מאמרות, מאמר אם כל חי אות כב).

אם כן, **רבי עקיבא** – שהיה שמעון – **סבר שהיה להם דין ישראל**, והמפרכסת מותרת, ויוסף דיבר לשון הרע, ולכן מכרו אותו. אך נמצא שפסח מדבר לא היה על פי הדין, שהרי היה להם חלק בארץ מצד חזקתו של אברהם אבינו שקנה את ארץ ישראל, וממילא למידים מפסח מדבר ששחיטת הפסח דוחה את השבת.

אבל כשרבי עקיבא אמר לרבי אליעזר "או חלוף", וששחיטת הפסח לא תדחה את השבת, תמה רבי אליעזר, ומפני מה לא למד רבי עקיבא מפסח מדבר שידחה את השבת? אלא על כרחך משום שסבר שפסח מדבר היה על פי הדיבור, וזה רק מחמת שהיה להם דין בן נח ואברהם לא קנה את הארץ. ואם היה להם דין בן נח, נמצא שרבי עקיבא עצמו, שהיה שמעון, אכל מפרכסת שהייתה אסורה משום אבר מן החי, ולא דיבר יוסף לשון הרע עליהם, ואם כן למה מכרו אותו? וממילא מחוייב רבי עקיבא מיתה על המכירה! לכן אמר לו רבי אליעזר: **עקיבא, בשחיטה השבתני, בשחיטה תהא מיתתו**, כמו שאר הרוגי מלכות, וכן היה. עד כאן דבריו הנפלאים של הרבי מאוסטראווצא.

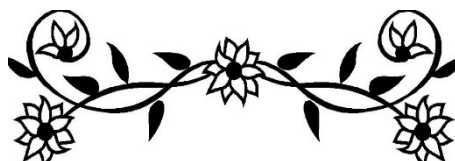
ויש להוסיף לדברי קודשו דבר יקר. התנא בש"ס שחידש שהילוך קונה קרקע (קנין חזקה), הוא גופא רבי אליעזר, דאיתא במסכת בבא בתרא (ק): תניא הלך בה לארכה ולרחבה, קנה מקום הילוכו, **דברי ר'**

אליעזר. מאי טעמא דרבי אליעזר, דכתיב: "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה", ע"כ. הרי שרבי אליעזר עצמו סבר שאברהם אבינו קנה את ארץ ישראל, כדעת השבטים שהיה לאברהם דין ישראל. ולכן רבי אליעזר כאן בהיתר שחיטת קרבן פסח הוא לשיטתו, שמאחר והיה לישראל חלק בארץ, פסח מדבר לא היה על פי הדיבור, וראיה טובה היא. והיה לו לרבי עקיבא להסכים לרבי אליעזר בזה, כי הוא גם סבר שאברהם קנה את ארץ ישראל בחזקה כשהיה שמעון, ומאחר ועכשיו הוא אמר "או חלוף", חרה לו לרבי אליעזר.

ואולי יתכן להוסיף עוד: בפרשת ויחי, יעקב אבינו מברך את בניו. כתיב: "שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרתיהם. בסודם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבדי, כי באפם הרגו איש, וברצנם עקרו שור" (בראשית מט, ה-ו).

כתב האור החיים הקדוש, שכוונת יעקב אבינו בכל הפסוק הוא על מעשה יוסף (ולשונו: "פשט הכתוב הוא כי כל הכתוב ידבר במעשה יוסף"). ופירש האור החיים, שיעקב אמר להם "כי באפם הרגו איש" בנוגע ליוסף הצדיק. והגם שלא הרגוהו, הרי הסכימו על הריגתו והטילוהו אל בור מלא נחשים למות שם בכמה מיני מיתות, ע"ש. (וכפי שכתב רש"י (בראשית לו, יט) שמעון הוא שהשליך את יוסף לבור, והוא שאמר ללוי "הנה בעל החלומות הלזה בא").

אבל לפי דברינו יש לומר שיעקב אומר להם שאכן "באפם הרגו איש" ממש! ואיזה הוא? רבי עקיבא! שהרי מחמת ששמעון השליך את יוסף לבור ורצה להרגו, הוא חייב את עצמו מיתה כשחזר בגלגול כרבי עקיבא ורצה לאסור את שחיטת הפסח בשבת. והמשכיל יבין שיעקב אבינו בעצם מרמז לשמעון בנו על הריגת עצמו. ודברי יעקב – באפם הרגו איש – הם בדקדוק רב, שהרי מיתת "הרג" הוא סייף – שהוא שחיטה – רמז ל"בשחיטה תהא מיתתו"! ולכן "הרגו איש" עולה בגימטריא "עקיבא שחיטה" (עם האותיות) (525), לרמז על דבר זה.

"בשחיטה תהא מיתתו"

English Translation by Rabbi Ozer Alport

The Mishnah in Pesachim (65b) quotes a dispute between Rav Eliezer and R' Akiva regarding the permissibility of offering the Korban Pesach on Shabbos. Rav Eliezer maintains that if the ritual slaughter of the Korban Pesach, which involves a Biblically-prohibited labor, can be done on Shabbos, certainly sprinkling that is required to purify one from impurity caused by contact with the dead, which is only Rabbinically forbidden, must be permitted on Shabbos. R' Akiva responded by suggesting the opposite, that perhaps sprinkling, which is only prohibited Rabbinically, cannot be done on Shabbos, in which case slaughtering the animal, which is Biblically forbidden, is certainly not allowed. The Gemora (69a) cites Rav Eliezer's response: "Akiva, you have responded to me with slaughter, and your death will be through slaughter."

The Ostrovitzer Rebbe points out that this is extremely difficult to understand. There are numerous disagreements between Rav Eliezer and R' Akiva throughout the Talmud. Why was Rav Eliezer specifically angered by this argument more than the others, to the extent that he felt compelled to curse R' Akiva that he would be brutally slaughtered and murdered!?

The commentators question the entire discussion regarding the offering of the Korban Pesach on Shabbos, as there seems to be a clear proof that it is permitted. The Gemora (Shabbos 87b) records that in the year that the Korban Pesach was offered in the wilderness, Rosh Chodesh Nissan was on Sunday, in which case Erev Pesach was on Shabbos. Since the Torah records (Bamidbar 9:2) that the Jewish people offered the Korban Pesach in its proper time, this shows that they offered it on Shabbos, which should serve as an incontrovertible proof that it is permissible to do so.

However, this proof can be challenged, as it is possible that their conduct in the wilderness was a one-time exception explicitly commanded to them by Hashem. As support for this idea, the halacha is that a person who does not own a portion in the land of Israel is exempt from offering a Korban Pesach. Accordingly, when the Jewish people were in the wilderness and had not yet conquered Eretz Yisroel, none of them were legally obligated to bring a Korban Pesach, in which case their decision to do so must have been Divinely commanded and we may not learn from their conduct for future generations, which explains the dispute between Rav Eliezer and R' Akiva on this topic.

However, this explanation only makes sense if we say that the Jewish people were legally considered non-Jews prior to the giving of the Torah. Hashem told Avrohom, "Arise, and walk around the land through its length and width, for I will give it to you" (Bereishis 13:17). By doing so, Avrohom acquired the land of Canaan through a kinyan chazakah. However, the Rambam (Hilchos Mechirah 1:17) writes that a kinyan chazakah can only be made by a Jew. Accordingly, if Avrohom was legally considered a non-Jew, he was unable to acquire the land of Canaan with a kinyan chazakah, in which case the Jewish people in the wilderness did not own a portion in the land and were not obligated to offer a Korban Pesach.

However, if we say that Avrohom was legally considered a Jew, that would mean that he did acquire the land through a kinyan chazakah, in which case his descendants in the wilderness had a portion in the land and were obligated to offer a Korban Pesach according to the letter of the law, in which case their

conduct was not considered Divinely-ordained, and we can derive from their actions that the Korban Pesach may indeed be offered on Shabbos.

It is well-known that Yosef and his brothers argued about this very fact, whether they were legally considered Jews prior to the giving of the Torah. Yosef's brothers wanted to kill him for speaking negatively about them. Chazal explain that Yosef told Yaakov that he observed his brothers eating meat from a living animal. How is it possible that such righteous people would commit such an egregious sin? The commentators explain (see Rav Eliyahu Mizrachi and Parshas Derochim) that Yosef's brothers did not literally eat meat from a living animal, but rather from an animal that had just been ritually slaughtered, but was still moving around before dying. The halacha is that Jews are permitted to eat this meat, but non-Jews may not. The reason for this distinction is that Jews have the mitzvah of ritual slaughter, and as soon an animal has been properly slaughtered it is considered dead, even if it is still moving around. Non-Jews, on the other hand, do not have the mitzvah of ritual slaughter, and therefore they may not eat from an animal until it is biologically dead, so an animal that is still moving around is forbidden to them until it is completely dead.

This insight can help us understand the disagreement between Yosef and his brothers. Yosef maintained that before the giving of the Torah, they were legally considered non-Jews, and it was therefore forbidden for his brothers to eat from an animal that had been slaughtered but was still moving. His brothers disagreed and opined that once Avrohom Avinu accepted Hashem, he and his offspring were considered Jews, in which case they were permitted to eat from the animal once it had been properly slaughtered. Since they felt that Yosef was unjustly besmirching them, they wanted to kill him, and ultimately sold him into slavery.

The mystics write that R' Akiva was a reincarnation of Yosef's brother Shimon (Rema MiPano in Asarah Ma'amoros Ma'amar Eim Kol Chai 22). Accordingly, R' Akiva, who was Shimon, maintained that they were legally considered Jews, in which case they had a portion in the land of Israel through Avrohom's kinyan chazakah and they were legally obligated to offer the Korban Pesach, in which case we may derive laws for future generations from their conduct.

With this introduction, the Ostrovitzer Rebbe explains that when R' Akiva attempted to reverse Rav Eliezer's argument regarding the permissibility of offering a Korban Pesach on Shabbos, Rav Eliezer was shocked why he did not derive from the Korban Pesach that was offered in the wilderness on Shabbos that it is permitted to do so. He understood that it must be that R' Akiva maintained that that Korban Pesach was Divinely commanded, due to the fact that they were legally considered non-Jews and Avrohom was unable to acquire the land through a kinyan chazakah. However, if they were legally considered non-Jews, R' Akiva in his former incarnation as Shimon sinned by eating from an animal that was still alive and Yosef had been correct in his allegations, in which case there was no legal basis to sell him and R' Akiva deserved to be punished for his role in doing so. Accordingly, Rav Eliezer told him that by responding to me through ritual slaughter, your death will be through slaughter, along with the other Asarah Harugei Malchus (ten righteous Rabbis who were brutally murdered), which is indeed what occurred.

בזכות נשים צדקניות נגאלו ממצרים

אמרו חז"ל בזכות נשים צדקניות נגאלו ישראל ממצרים. ויש להבין, איך הנשים הביאו את הגאולה ממצרים?

אולי ניתן לפרש כך: מבואר בספר שמות שהקב"ה שמע את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם. לכן צווה ה' את משה רבינו לבשר לעם ישראל שהוא יתברך מוכן להוציאם מתחת סבלות מצרים ולגאול אותם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים. אך כאשר משה בישר לבני ישראל את הבשורה הנפלאה, הם לא שמעו לו מקוצר רוח ומעבודה קשה. אחרי כן נאמר, "וידבר ה' אל משה לאמר. בא דבר אל פרעה מלך מצרים וישלח את בני ישראל מארצו. וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתיים" (שמות ו, י-יב).

אמרו חז"ל (בראשית רבה פרשה צב, ז. הובא ברש"י ו, יב), משה רבינו עשה כאן קל וחומר: אם בני ישראל לא שמעו אלי, קל וחומר שלא ישמע אלי פרעה. הקשו המפרשים, לכאורה אין קל וחומר זה מובן כלל, וכי מפני שבני ישראל לא שמעו לדברי משה רבינו, זה מחייב שגם פרעה לא ישמע לדבריו? מה הקשר בין הדברים?

כדי להבין את עומק העניין, יש להקדים את דברי המגיד מזלאטשוב (מובא בספר אוהב ישראל, פרשת נח) שכותב שיש שני פירושים למילה "אמונה": א. כפשוטו, שמאמין שדבר מסויים בודאי יקרה, כגון שמאמין שהמשיח יבוא או שנבואת הנביא יתגשם. ב. אמונה מלשון "ויהי אומן את הדסה" (אסתר ב, ז), והוא לשון המשכה וגידול. שעל ידי אמונה, יש כח להמשיך דבר ממקורו שיצא לפועל. כלומר, על ידי שאדם מאמין באמונה שלימה ובוטח שדבר מסויים יקרה, האמונה עצמה גורמת שהדבר יצא לפועל ויתקיים. (דוגמא לאמונה מסוג זה: אדם אחד אמר לרבי ישראל סלנטר שהוא מאמין שירויח סכום גדול בכרטיס הגרלה שקנה ולכן אינו עובד. אמר לו רבי ישראל, שאם הוא מאמין באמת הוא יזכה. לאחר כמה ימים בקש ממנו רבי ישראל למכור לו את הכרטיס בחצי סכום הפרס ונענה לו מיד. השיבו רבי ישראל, שאם כן נראה שאינו מאמין ובוטח באמת, ולא יזכה בפרס. זו היא בחינת אמונה – שיעורי חומש לרב וולבה, שמות עמ' קכז).

על פי יסוד זה, מפרש האדמו"ר מלעלוב (קובץ מלכות בית דוד, קובץ ה' תשרי תשס"ה, עמ' טו) את הקל וחומר שעשה משה רבינו. הפסוק אומר "ולא שמעו (בני ישראל) אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה" (שמות ו, ט). פירש רש"י, שלא קבלו תנחומין. כלומר, בני ישראל באו לידי ייאוש ולא האמינו בישועתם הקרובה לבוא שיגאלו ממצרים. וזה שאמר משה רבינו להקב"ה, "הן בני ישראל לא שמעו אלי", דהיינו אם בני ישראל לא מאמינים שעתידים הם להיגאל מארץ מצרים, הרי בזה הם מחסירים את המשכה לישועתם, אם כן "איך ישמעני פרעה" לשלחם ממצרים! ע"כ דבריו.

לעומת זאת כתיב "ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתפיה ובמחולת" (שמות טו, ט). ופירש רש"י "בתפיה ובמחולת" – מובטחות היו צדקניות שבדור שהקב"ה עושה להם נסים והוציאו תופים ממצרים.

ויש לומר שזו הכוונה שבזכות נשים **צדקניות** נגאלו ישראל ממצרים, דהיינו בזכות בטחונם של **צדקניות** שבדור שהקב"ה עושה להם נסים, **נמשכו הניסים והישועה בפועל ממש ויצאנו ממצרים**.

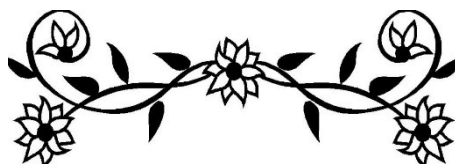
ולפי היסוד הנ"ל נראה לפרש את הפסוק "ויאמר משה אל העם אל תיראו התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום" (שמות יד, יג). משה מגלה לבני ישראל איך למשוך את ישועת ה' בפועל, והוא על ידי בחינת "התיצבו וראו", דהיינו שיאמינו ויבטחו ויצפו לישועת ה', ובזה גופא ימשיכו את הישועה בפועל ממש.

וחשבתי שכך גם אפשר לפרש את דברי הגמרא (מגילה יד.) האומרת שמרים נקראה הנביאה על שם שהתנבאה: עתידה אמי שתלד בן שיושיע את ישראל. ובשעה שנולד נתמלא כל הבית כולו אורה, עמד אביה ונשקה על ראשה, אמר לה: בתי נתקיימה נבואתיך. וכיון שהשליכוהו ליאור, עמד אביה וטפחה על ראשה, ואמר לה: בתי, היכן נבואתיך? היינו דכתיב "ותתצב אחתו מרחק לדעה" (שמות ב, ד), לדעת מה יהא בסוף נבואתה, ע"כ.

ונראה שמרים היתה בטוחה שנבואתה תתקיים ושמשה יושיע את ישראל. וממילא בטחה לגמרי שה' יתברך יציל את משה מהיאור. וזו הכוונה "**ותתצב** אחתו מרחק לדעה מה יעשה לו", בבחינת "**התיצבו** וראו את ישועת ה'", שמרים בטחה בבטחון גמור שה' יציל את משה ויתקיים נבואתה, ולכן התיצבה בציפיה ובבטחון לראות איך זה יקרה. ויש לומר שכח בטחונה ואמונתה גופא היה הדבר שהביא להצלת משה. וזה שהפסוק מיד אחרי "ותתצב אחתו מרחוק" אומר: "ותרד בת פרעה לרחץ על היאר... ותרא את התבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה ותקחה". הוי אומר כח בטחונה של מרים הביא לנס שידה של בת פרעה הגיעה עד משה והצילו. ולכן כתיב "ותרד בת פרעה" עם וא"ו החיבור, להורות שכל ירידתה והצלת משה היתה מחמת "ותתצב אחתו".

ויש להבין מדוע משה ניצל דווקא על ידי נס זה שנתארכה ידה של בת פרעה למושכו מן המים? הלא ה' יכל לקרב את התיבה אליה על ידי הרוח, וכדומה. ולפי דברינו זה נפלא, כי משה ניצל דווקא בצורה זו להורות על סיבת הצלתו – אמונת מרים, בבחינת "ויהי אומן את הדסה", לשון **גידול והמשכה**. ולהורות על זה, **נתגדלה ונמשכה** ידה של בת פרעה למשוך את משה מן המים.

ולאחר כותבי זאת, שמחתי לראות את דברי הרש"ר הירש, שכתב בזה הלשון: "**התיצבו וראו**" – מן הסתם כמו "**ותתצב אחתו**". **התיצבו בעמידה שיש עמה ציפיה**; וכמו שם כן גם כאן מתיצב האדם בידיעה שאין בידו לעשות יותר מאשר **לבטוח בישועת ה' ולצפות ולראות, כיצד ובמה יעשה את הישועה**. הפעולה היחידה הנדרשת מן האדם ברגע גדול כזה היא ל"התיצב", פעולה המופנית אל פנימיותו, המביאה את האדם למצב של מנוחה ולעמדה של ציפיה שקטה, עכ"ל. (ועיין עוד בספר מנחם ציון על הפסוק "התיצבו וראו", ובבאר מים חיים).

כתיב "ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולת".
הקשה רש"י, מדוע כתוב שמרים היתה רק אחות אהרן, וכי לא גם אחות משה היתה?

תירץ הקרן לדוד (פרשת בשלה, על הפסוק) בהקדם דברי המדרש (שמות רבה כג, ג) על הפסוק "אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה": אמר משה, רבון העולמים, במה שחטאתי לפניך בו אני מקלסך. כך אמר משה לפני הקב"ה, יודע אני שחטאתי לפניך ב"אז", שנאמר "ומאז באתי אל פרעה הרע לעם הזה" (שמות ה, כג). לכך אני משבחך ב"אז", וזה שכתוב "אז ישיר משה", ע"ש.

מבאר הקרן לדוד: משה רבינו התרעם על ה' שהרע לעם הזה, ובאמת היה לו לדעת ולהאמין שכל מה שה' עושה הוא לטובה, אף שעדיין לא ניכר איך. ומשה רבינו תיקן זאת שקיבל על עצמו לומר שירה גם טרם שיראה החסד. וזה שאמר "אז ישיר" בלשון עתיד, דהיינו שמקבל לשיר ולשבח את ה' אפילו אם החסד עדיין אינו ניכר, כי יודע שהכל באמת לטובה.

והנה מרים הצדקת הוציאה תופים ומחולות ממצרים, כי בטחה בה' שיעשה עמנו נסים, כמו שכתב רש"י. הרי שגם קודם שראתה את הנס, האמינה ובטחה בישועתו. ובמשה רבינו שאמר "למה הרעתה לעם הזה", מרים לא ראתה כן. אך באהרן, שלא מצינו שהתרעם לומר "למה הרעתה", יש ללמוד שבטח לבו בישועתו ולא הקשה כלל. על כן הזכיר כאן אצל מרים שהיתה "אחות אהרן", ולא "אחות משה", במה שהוציאה תופים ומחולות ממצרים. אלא שאחר כך נתעלה גם משה ותיקן זאת, שאמר "אשירה לה" גם על העתיד. ע"כ דברי הקרן לדוד.

דוד המלך אמר "מהולל אקרא ה' ומן אויבי אושע" (תהלים יח, ד). כתב הקדושת לוי (פרשת בשלה, על פי רש"י על הפסוק) שמרוב בטחונו בהקב"ה, על כל צרה שבאה עליו היה אומר שירה **קודם התשועה**, לפי שהיה בטוח בה' יתברך שוודאי יושיע אותו, והיה אומר שירה על התשועה קודם התשועה, ע"ש.

ולפי יסודו הנ"ל של המגיד מזלאטשוב, שעל ידי אמונה יש כח להמשיך דבר ממקורו שיצא לפועל, יש לומר שעצם בטחונו של דוד בישועת ה' המשיכה את הישועה בפועל. וזהו "מהולל אקרא ה'", אפילו לפני הישועה מרוב בטחון שהיא תבוא, וממילא "ומן אויבי אושע", באה הישועה בפועל.

ולפי זה יתכן לפרש מה שאמרו ישראל בשירת הים: "עזי וזמרת יה, ויהי לי לישועה" (שמות טו, ב). דהיינו על ידי שמזמרים לה' על הישועה אפילו קודם שהיא הגיעה, בבחינת "מהולל אקרא ה'", זוכים לבחינת "ויהי לי לישועה" שהישועה תבוא בפועל.

ובזה מובן מה שהקשה רש"י, מדוע בני ישראל אמרו "ויהי" לי לישועה, שהיה להם לומר "והיה" לישועה בלשון עבר. אלא בני ישראל באו לרמוז לדורות, שאם מזמרים לה' מתוך אמונה ובטחון על ישועה אפילו לפני שהיא הגיעה, גורמים ל"ויהי לי לישועה" ושהיא תבוא בפועל. וזה גופא למדו בני ישראל מנס קריעת ים סוף, שאמר להם משה רבינו "התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום". ואולי למדו זאת גם מהנשים הצדקניות שהמשיכו את הגאולה ממצרים בפועל על ידי בטחונם בה'.

גדולה תשובה בשבת הגדול

כתב הטור (אורה חיים, סימן תל): שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול. והטעם, לפי שנעשה בו נס גדול, שפסח מצרים מקחו בעשור כדכתיב "בעשור לחודש הזה ויקחו להם שה לבית אבות שה לבית" (שמות יב, ג). ופסח שיצאו ישראל ממצרים היה ביום ה' (כדאיתא בסדר עולם). נמצא שי' בחודש היה שבת, ולקחו להם כל אחד שה לפסחו וקשר אותו בכרעי מטתו, ושאלום המצריים, למה זה לכם? והשיבו, לשחטו לשם פסח במצות השם עלינו. והיו שינייהם קהות על ששוחטין את אלהיהן, ולא היו רשאים לומר להם דבר. ועל שם אותו הנס קורין אותו שבת הגדול, ע"כ.

הקשו המפרשים (ט"ז ומגן אברהם, שם), אף שנעשה אז הנס בשבת, היה לנו לייחס את הגדולה להיום בחודש שנעשה בו הנס, ואפילו חל בחול, כמו בשאר המועדים.

נראה לבאר בס"ד כך: איתא בספר סמיכת חכמים (עיין למרן החיד"א בדבש לפי, מערכת ת אות יט), שישנה דעה שתשובה לא מועילה על חטא עבודה זרה, ע"ש.

יש להבין מה עומק דעה זו, ומדוע תשובה לא תועיל לכפר על עבודה זרה?

יתכן לפרש כך: כתב ה"נועם מגדים": מדוע ישראל נקראים בנים לה', ואומות העולם נקראים עבדים? "אב" ישנו רק אחד. ולכן, ישראל, המאמינים באל אחד, יכולים להקרא בנים. אבל אומות העולם שעובדים עבודה זרה ומשתפים אל נכר, לדבריהם אין הוא יתברך יחיד, ולכן אינו יכול להיות להם אב, ואין הם בנים אלא עבדים, ע"כ. מכאן ניתן לומר, אדם העובד עבודה זרה ואינו מאמין באל אחד, מאבד את התואר "בן", ונקרא "עבד", כאומות העולם.

והרי הקשה החיד"א (פני דוד פרשת ראה, ובבבני יששכר מאמרי חודש סיון מאמר ב - ימי הגבלה, ועוד) איך שייך לעשות תשובה על עבירות, הלא הקב"ה הוא מלך, ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול (כתובות יז). ותירץ, הקב"ה הוא אבינו, ואנו בניו, ואב שמחל על כבודו, כבודו מחול (קידושין לב), ע"ש. ומכאן כתבו המפרשים, שתשובה מועילה רק לישראל, הקרואים בנים, אבל לאומות העולם אין תשובה, מאחר וה' להם למלך ולא לאב, והם קרויים עבדים, ומלך שמחל על כבודו, כבודו אינו מחול. ויתכן שזה ההסבר לשיטה שאין תשובה על חטא עבודה זרה, שהרי העובד עבודה זרה מאבד את התואר "בן" לה', וה' לו למלך ולא לאב, ומלך שמחל על כבודו, אין כבודו מחול.

אך למעשה, פסק הרמב"ם בהלכות תשובה (פרק ב הלכה א, וסוף פרק ג) שתשובה מועילה לכל עבירה, כולל עבודה זרה. ויש לומר, שאת דעה זו שאין תשובה לעבודה זרה, באה "שבת הגדול" לשלול.

בני ישראל נצטוו "משכו וקחו לכם צאן" (שמות יב, כא), ופירשו חז"ל (פסיקתא. והובא ברש"י שמות יב, ו) "משכו ידיכם מן עבודת כוכבים והדבקו במצוות וקחו המצוות". ועוד איתא במדרש (שמות רבה טז, ב) "משכו וקחו

לכם צאן", זה שכתוב "בשובה ונחת תִּשְׁעוּן" (ישעיה ל, טו). **דהיינו הקב"ה מצווה את בני ישראל לשוב בתשובה על חטא עבודה זרה שעבדו במצרים, והרי ראייה שיש תשובה לחטא עבודה זרה.**

אבל נשאלת השאלה, מדוע תשובה מועילה לחטא עבודה זרה, וכי מה נענה לזה שהעובד עבודה זרה איבד את התואר בן לה', ומלך שמחל על כבודו, אין כבודו מחול?

עתה נראה איך שדברי חז"ל מדוקדקים. חז"ל אמרו "משכו ידיכם מן עבודת כוכבים". מדוע יחסו את העבודה זרה שעבדו ישראל לידדים? חז"ל באו להורות שאפילו אם יהודי עובד עבודה זרה, אין זה רצונו האמיתי, אלא מעשה חיצוני בלבד – הנעשה בידיים ללא לב – בלי רצון פנימי ואמיתי כלל. וכדברי הגמרא (ברכות יז): "רבון העולמים, גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ומי מעכב? שאור שבעיסה" (דהיינו היצר הרע – רש"י. ועיין ברמב"ם הלכות גירושין, פ"ב הלכה ט). ואפילו אם כל מהלך חייו של יהודי הוא נגד התורה, **רצונו האמיתי הוא אך ורק לעשות רצון ה'.**

וזה שדקדק הפסוק "משכו וקחו לכם צאן", להורות שכשישראל מאמינים בה' ומקיימים מצוות, זה בגדר "לכם" – **מה שהם באמת רוצים, מאחר והם בנים למקום ורצונם רק לעשות רצון ה'.**

עתה נבין את הקשר בין "משכו וקחו לכם צאן" ליום השבת. כתב מרן החיד"א (עיין בבני יששכר מאמרי חודש סיון, מאמר ב - ימי הגבלה אות ו.) שמצוות השבת היא הוכחה שישראל הם בנים למקום. השבת היא "שרביט של המלך", שהרי הקב"ה בעצמו שבת במעשה בראשית. ולכן גוי ששבת חייב מיתה (סנהדרין נח:), מדין המשתמש בשרביט המלך, שחייב מיתה. **ואילו ישראל שומרים את השבת, משום שהם בנים למקום, ורק לבן המלך מותר להשתמש בשרביט של המלך, ע"ש.**

נמצא, זה שיכולנו לקיים "משכו וקחו לכם צאן" ולשוב בתשובה על חטא עבודה זרה, היה רק בזכות שהיינו קרויים בנים למרות שעבדנו עבודה זרה. וזה גופא מאחר והעבודה זרה לא היתה רצוננו האמיתי, אלא מעשה חיצוני בעלמא, ובעומק עדיין מאמינים היינו באל אחד, ושפיר קרויים "בנים". וכדי להוכיח זאת, ציווה ה' "משכו וקחו לכם צאן" דווקא **ביום השבת**, המוכיח שאנו בנים בכל מצב, שהרי יהודי לעולם חייב לשמור שבת.

נמצא, השבת לנו ראייה לקיים "משכו ידיכם וקחו לכם צאן" ולשוב בתשובה על עבודה זרה, ולכן חוגגים את הנס שנעשה בלקיחת השה לקרבן פסח דווקא ביום השבת, ולא בתאריך של החודש. ואפשר שלכן נקרא "שבת הגדול", על שם "גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד" (יומא פו.), כלומר שמכפרת אפילו עבודה זרה, המגיעה עד לכסא הכבוד (שכופר בה') (עיין בילקוט שמעוני הושע רמז תקלב).

עתה ניתן לפרש דבר נפלא. כתיב (שמות יב, יא) "וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לה". פירש רש"י – פסח הוא לה' - הקרבן קרוי פסח על שם הדילוג והפסיחה שהקב"ה היה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי, וישראל אמצעי נמלט, **ואתם עשו כל עבודותיו לשם שמים, ע"כ.**

התקשו המפרשים בהמשך דברי רש"י – מה הקשר בן זה שה' פסח על בתי ישראל, למה שאמר רש"י "ואתם עשו כל עבודותיו לשם שמים"?

לפי דברינו זה נפלא. מזה שה' פסח על בתי אבותינו במצרים (כי ראה את הדם), מוכח שה' קיבל את תשובתם על חטא עבודה זרה. והרי זה רק בעבור שישראל לעולם קוריים בנים. נמצא, חיבה יתירה נודעת לבני ישראל על היותם בנים חביבים למקום בכל מצב שהוא, אפילו כשעובדים עבודה זרה. ולכן כמים הפנים לפנים, אנו צריכים לעבוד את ה' לשם שמים, כבן המשרת את אביו מתוך אהבה וחיבה יתירה.

טענתו של משה רבינו

בסוף פרשת שמות, לאחר שמשה מקיים שליחותו ללכת לפרעה ולומר לו לשלח את בני ישראל ממצרים, פרעה מכביד את העבודה על בני ישראל. ואז כתוב: "וישב משה אל ה' ויאמר ה' למה הרעותה לעם הזה למה זה שלחתני. ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך" (שמות ה, כב-כג).

מהו עומק כוונת משה רבינו בדבריו כלפי ה'?

כשה' דיבר עם משה בסנה ואמר לו לגאול את ישראל, הוא סירב ואמר "מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים" (שם, יא). והסיבה, משה ידע שהגלות נגזרה ל-400 שנה, ואם כן בני ישראל לא השלימו את הזמן, ולכן לא הגיע עת שילוחם ממצרים, ועל מה ולמה ללכת לפרעה?

על זה אמר ה' למשה, "אהיה אשר אהיה" (שמות ג, יד), פירש רש"י, אהיה עמם בצרה זו אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות. דהיינו שהשכינה ירדה עם בני ישראל לגלות מצרים. בזה ה' מרמז לו על השלמת זמן הגלות, שהרי אמרו חז"ל שהשכינה היתה עם ישראל בגלות מצרים, והשלימה להם את הזמן, בבחינת "בכל צרתם לו צר", ו"עמו אנכי בצרה". ולכן יש למשה ללכת לפרעה.

משה מבצע את שליחותו, אך פרעה מכביד את העבודה ולא משלח את בני ישראל. על כן התקשה משה, הרי הלכתי לפרעה ולא הסכים לשלחם, אלא אדרבה, הכביד את העבודה יותר. ואם כן, נראה שלא השלימו את הזמן. וממילא "למה הרעותה לעם הזה" – "לעם הזה" דייקא, ושוא לא להשכינה הקדושה. שהרי מזה שפרעה לא שלח את בני ישראל, רואה אני שהם לא השלימו את זמנם, ואילו השכינה היתה משתתפת בצערם של ישראל, היו יוצאים כבר ממצרים. וממילא "למה זה שלחתני", שהרי טענתי הראשונה במקומה עומדת.

וזה שממשיך משה: "ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה" – לאפוקי לשכינה. וכל זה מאחר "והצל לא הצלת את עמך" – כלומר לא התנהגת איתם בבחינת "ה' צלך", להשתתף בצערם בגלות.

הנס הגדול של "סוס ורכבו רמה בים"

כתוב "אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר אשירה לה' כי גאה גאה **סוס ורכבו רמה בים**" (שמות פרק טו, א). פירש רש"י: "סוס ורכבו" – שניהם קשורין זה בזה, והמים מעלין אותם לרום ומורדין אותם לעומק, ואינן נפרדין, ע"ש.

ה' עשה כאן נס, כי בדרך הטבע בודאי הסוס והרכב היו צריכים להיפרד בים. וכידוע, הקב"ה לא עושה ניסים סתם ללא צורך, ואם כן מדוע עשה את הנס הזה שהסוס והרכב לא יפרדו? מה משמעות נס זה? ועוד, הרי השבח הראשון שבני ישראל שיבחו את ה' בשירת הים היה על דבר זה. מה כל כך חשוב בנס זה שבחרו בני ישראל לשבח את ה' עליו בראשונה.

נראה לי בס"ד לפרש כך: כידוע, בני ישראל היו שקועים במ"ט שערי טומאה במצרים, באופן שלא היה ניכר הבדל בינם לבין המצרים, בבחינת "גוי מקרב גוי" (דברים ד, לד). ולכן, שר של מצרים קטרג על הים, ואמר לה' מדוע אתה קורע לבני ישראל את הים ולא למצרים, "הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה" (ילקוט שמעוני שם רמז רלד). ומדוע באמת הקב"ה קרע לישראל את הים ולא למצרים?

אפשר להסתכל על רשע ולראות אדם שפל, פושע ומרדן... **אדם רע!** האם זו באמת מהותו העצמית של הרשע? התשובה היא, לא! מהותו האמיתית של כל יהודי, כולל הרשע, היא נשמתו הקדושה שהיא חלק אלוה ממעל. וכשם שלא שייך פגם בהקב"ה, כך לא שייך פגם בשום חלק ממנו יתברך, בשום נשמה מנשמות ישראל. איתא בגמרא (סנהדרין מד.) על הפסוק "חָטָא יִשְׂרָאֵל" (יהושע ז, יא) – "אף על פי שחטא, ישראל הוא", כי החטא אינו פוגם בעצם קדושת היהודי. פנימיותו של יהודי הוא קדש קדשים ללא שום קשר למעשיו ולפעולותיו הרעים.

וזה בעצם הסוד של "בנים אתם לה' אלקים" (דברים יד, א), שישראל קרויים בנים אפילו כשאינם עושים רצונו של מקום (קדושין לו:). דהיינו מצד נשמתם הקדושה, שהיא חלק מאביהם שבשמים.

חידוש זה לומדים מתג הפסח. הקב"ה קרא לנו "בני בכורי ישראל" (שמות ד, כב) דווקא בהיותנו במצרים, שקועים במ"ט שערי טומאה, להורות שיהודי הוא בן לה' ללא קשר למעשיו החיצוניים, כי אין הם משנים את מהותו האמיתית כלל.

כן לומדים גם מדברי המדרש (בראשית רבה סה, טו) על הפסוק "ויאמר יעקב אל רבקה אמו הן עשיו אחי איש שער ואנכי איש חלק" (בראשית כז, יא). "ואנכי איש חלק" – כמו שכתוב "כי חלק ה' עמו" (דברים לב, ט). רבי לוי אמר משל לקוויץ (בעל שיער) וקרח שהיו עומדים על שפת הגורן. עלה המוץ בקוויץ, ונסתבך בשערו. עלה המוץ בקרח, ונתן ידו על ראשו והעבירו. כך עשיו הרשע (שהוא איש שער) מתלכלך בעוונות כל ימות השנה, ואין לו במה יכפר. אבל יעקב (שהוא איש חלק) מתלכלך בעוונות כל ימות השנה, ובא יום הכפורים ויש לו במה יכפר, ע"כ.

ביאור הדברים: נשמות ישראל הם חלק אלוה ממעל ("כי חלק ה' עמו"). לכן אפילו אם יהודי ירשיע דרכו בתכלית, אותו חלק אינו נפגם והרע לא נדבק בו, אלא הוא כאיש חלק שכל לכלוך נופל ממנו. ממילא ביכולת כל יהודי לשוב בתשובה ולתקן את כל אשר פגם כל חייו ברגע אחד, מאחר ועצמיותו לא נפגמה. מה שאין כן עשיו (וכן שאר הגוים), שהוא איש שעיר, כמו שטיח, כל הלכלוך נדבק בו, ואי אפשר להפרידו ממנו.

עתה נבין, למרות שלא היה הבדל בין בני ישראל למצרים מבחינת מעשיהם הרעים, אבל בפנימיותם הייתה הבדל שאין כדוגמתו. כשהמצרי הרשיע דרכו ועבד עבודה זרה, הרע נעשה חלק ממנו ופגם את עצמיותו, וממילא הוא כבר לא יכול להתנתק מהרע. מה שאין כן בני ישראל, אף שהרשיעו מעשיהם, הרע לא נעשה חלק מהם, ופנימיותם נשארה קדושה, וממילא ביכולתם לשוב בתשובה ברגע קט. וזו הסיבה שהקב"ה לא התחשב בטענתו של שר של מצרים, וקרע לבני ישראל את הים ולא למצרים.

ולפי זה נוכל לתת טעם חדש לאיסור של "ועצם לא תשכרו בו" (שמות יב, מו) הנאמר בקרבן פסח. "עצם" מלשון **עצמיות**, והרי כל הסיבה שה' הציל אותנו ופסח על בתינו היה בגלל שעצמיותנו נשארה קדושה. על כן "עצם לא תשכרו בו", לרמוז על עצמיותנו שלא נשברה ונפגמה מטומאת מצרים.

עתה נבין באופן נפלא את משמעות הנס של "סוס ורכבו רמה בים". בודאי הקב"ה לא היה זקוק לנס זה, אבל ה' עשהו ללמדנו את הסיבה שהוא הטביע את מצרים והציל את ישראל. הסוס מרמז על גשמיות ובהמיות. והרי כשהמצרי הרשיע דרכו, הרע נדבק בו ונעשה חלק אחד אתו, באופן שלא יוכל להפרד ממנו, ולכן הוא טבע בים. וזה מתבטא "בסוס ורכבו רמה ים" – שהמצרי והסוס קשורים, והמים מעלין אותם לרום ומורידין אותם לעומק, ואינם נפרדים.

נמצא בני ישראל פתחו את השירה בהודאה לה' ב"סוס ורכבו רמה בים", כי הכירו את הסיבה שה' טבע את המצרי והציל אותם. ובעומק באו להודות לה' על פנימיותם הקדושה אפילו בהיותם על פתח שער הנ', ושהם לעולם יכולים להתנתק מהרע, כי בנים הם לה'.

ורמז נפלא לזה: **"כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים"** עולה בגימטריא **"בנים אתם לה' אלהיכם"** (705).

לכן כשאנו מזכירים את נס קריעת ים סוף, תמיד מזכירים את שישראל בנים למקום: "ראו בניך על הים", "המעביר בניו בין גזרי ים סוף", "ראו בנים את גבורתו".

וכתב הערה"ש: והנה לנס קריעת ים סוף לא היה הכרח, כי כמה דרכים לפניו יתברך להצילם. אלא שהקב"ה עשה כך כדי להראות אהבתו לישראל, כמו שאנו אומרים "המעביר בניו בין גזרי ים סוף", כלומר מפני שאהבתו לישראל כאהבת אב לבן, לכן העבירם בין גזרי ים סוף. ואף גם כשקרע להם את הים, היה די שילכו במים, ואף אם היה לחלוחית מים היה ביכולתם לעבור. אך להראות להם חיבה יתירה עשה שם יבשה ממש, בנטיעת אילנות וריחות טובים כמבואר במדרשים, ע"כ.

כתוב בהגדה, "מצה זו שאנו אוכלים על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ", ע"ש. פירש השפת אמת (ויקרא פסח, תרס"א), שזה כנגד ישועת ישראל, והכוונה "שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ" היא **שלא נשתנו נפשותיהם של ישראל בין הרשעים**. ומזכירים מרור על מפלת הרשעים, שמררו את חיינו, ע"ש. וזה נפלא, כי זה רומז למה שכתבנו, שסיבת הגאולה לבני ישראל הייתה כי

נפשותיהם נשארה טהורה, ולא הספיקה להחמיץ אף בהיותם במ"ט שערי טומאה במצרים ועובדים עבודה זרה. לעומת זאת, המצרים נשמדו, כי עצמיותם הייתה מרה ופגומה.

ויתכן לפי דברינו לפרש מה שכתב רש"י על הפסוק "אז ישיר משה ובני ישראל": "אז כשראה הנס **עלה בלבו שישיר שירה**". והקשו המפרשים, מה רש"י מדגיש ש"עלה בלבו שישיר שירה"?

אמרו חז"ל (שיר השירים רבה, ה) מנין שהקב"ה נקרא לבן של ישראל, שנאמר "צור לבבי וחלקי אלקים לעולם" (תהלים עג, כו). וכתב רבי צדוק (צדקת הצדיק, אות סח) שהכוונה, שהלב של יהודי הוא מעון ה' יתברך, ע"ש. והרי השירה שאמר משה על הים היתה על הגאולה, ומדוע ה' גאל את ישראל אם היו שקועים במ"ט שערי טומאה? הרי אומר מחמת לבן, שלבן של ישראל – המורה על פנימיותם – נשאר קדוש ומחובר לה', כי הקב"ה הוא לבן של ישראל. וזה שמדגיש רש"י ש"עלה בלבו שישיר שירה", כי משה הרגיש שה' גואל את ישראל מחמת לבו, דהיינו ש"הקב"ה לבן של ישראל" – ושפנימיותם נשארה קדושה.

קדושת פרעה

כתוב בשירת הים: "**נטית ימינך תבלעמו ארץ**" (שמות טו, יב). פירש רש"י "תבלעמו ארץ" – מכאן שזכו לקבורה, בשכר שאמרו "ה' הצדיק" (שמות ט, כז).

מהו עומק ענין זה שהמצרים זכו לקבורה, ומה הדבר בא לאשמיענו?

כתב הקדושת לוי (איכה, ד"ה וכל מלבושי אגאלתי): הנה הקב"ה לפעמים מכה את שונאי ישראל ועושה להם נקמה גדולה, וזה הוא חסד להם מה שהקב"ה מכה אותם, כי על כן נתקדש שמו של הקב"ה, כמו בפרעה וסנחריב והמן וסיסרא, שעל ידם נתקדש שמו יתברך. ועל ידי זה זכו שמבני בנייהם התקרבו לה', כמאמר חז"ל (גיטין נו, ב; סנהדרין צו, ב) מבני בניו של פרעה, ומבני בניו של סנחריב, מבני בניו של המן. ונמצא זה חסד להם מה שהקב"ה עושה להם נקמה, מחמת שהם נעשים כלי לקדש שמו של הקב"ה, ועל ידם זוכים שמבני בנייהם וכו', ונמצא זה הדין הוא חסד להם, ע"כ דברי הקדושת לוי.

על פי זה כתב הקרן לדוד (פרשת בשלח), ומי לנו גדול מפרעה שזכה לכך שנתקדש שם שמים על ידו, כדכתיב "ואכבדה בפרעה ובכל חילו" (שמות יד, ד). ועתה מובן מדוע הוא והמצרים זכו לקבורה, **שמכיון שהם היו אמצעים לקידוש ה', נעשה דינם כ"תשמישי קדושה"**, ואיתא בגמרא (מגילה כו:) **תשמישי קדושה נגנזין**, שלא לזלזל בהן. ועל כן זכו לקבורה, ע"כ דבריו.

ולפי זה, נבין את המשך הפסוק בטוב טעם – "נטית ימינך תבלעמו ארץ". שלכאורה קשה, ימין הוא חסד, וכאן הקב"ה עשה דין עם הרשעים. אלא זה ללמד שבאמת הקב"ה עשה חסד גדול עם מצרים כשטבעם בים, כי בזה זכו להיות כלים לקדש שם שמים ונעשו לתשמישי קדושה, ושפיר "נטית ימינך". וזה שממשיך הפסוק "תבלעמו ארץ", שזכו לקבורה כדין תשמישי קדושה שנגנזין.

וזה שכתוב "ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב" (שמות טו, ו). דהיינו "ימינך ה'", הרומזים למידת החסד והרחמים, הם שהענישו את מצרים, כי בעומק זה היה חסד גדול להם שזכו לקדש שם שמים.

ורש"י פירש: ימינך ה' נאדרי בכח להציל את ישראל, וימינך השנית תרעץ אויב. ולי נראה אותה ימין עצמה תרעץ אויב, מה שאי אפשר לאדם לעשות שתי מלאכות ביד אחת, עכ"ל רש"י. ואולי עומק דברי רש"י הוא לפי דברינו, כי הקידוש ה' שנעשה על הים היה מורכב שתי בחינות – א. שבני ישראל ניצולו, ב. שהמצרים טבעו בים. נמצא שאותה ימין עצמה שהצילה את ישראל לקדש שם שמים, תרעץ אויב לקדש שם שמים, ושני הפעולות הן שני צדדים של אותו מטבע.

ויהי "לי" לישועה

כתוב בשירת הים, "עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה" (שמות טו, ב).

נראה לי לפרש את הפסוק כך: הקב"ה נגלה למשה בסנה ובישר לו שרצונו לגאול את ישראל ממצרים. משה רבינו טען שבני ישראל לא יאמינו לו על בשורת הגאולה. מדוע חשב כן משה? נראה לבאר, ישראל ידעו שגאולתם ממצרים אינה סתם למטרת השיחרור מעבודתם. אלא רצונו יתברך בגאולתם הוא להתחבר עמהם – לתת לישראל את תורתו, ולהיות לו ממלכת כהנים וגוי קדוש. משה רבינו חשש שבני ישראל לא יאמינו שהקב"ה עדיין חפץ בקרבתם ובוחזר במ לקבל את תורתו, שהרי עבדו עבודה זרה ושקעו במ"ט שערי טומאה.

כתב הבני יששכר (מאמרי חודש תשרי), ביטוי למושג של קשר בין הקב"ה לישראל, היא המילה "לי". האות "ל" היא הגבוהה ביותר מכל האותיות, ומרמזת על הקב"ה שהוא גבוה מכולם. והאות "י" היא האות הקטנה ביותר מכל האותיות, ומרמזת על כלל ישראל, שהם המעט מכל העמים, ע"כ דברי הבנ יששכר. נמצא שהמילה "לי" מבטא חיבור וקשר בין הבורא יתברך לעמו ישראל.

לפי זה נראה לי לבאר את עומק דברי משה רבנו (שמות ד, א): "ויען משה ויאמר הן לא יאמינו לי". משה אומר לה' שישראל לא יאמינו לבחינת "לי", ושהוא יתברך עדיין חפץ בקרבנם, שהרי נפלו לתחתית המדרגות, וכבר אין סיבה לגאולתם!

אך טענה זו היא מהטענות הגדולות של היצר הרע, החפץ לנתק אותנו מאבינו שבשמים. הקב"ה אמר למשה בסנה "ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי ישראל" (שמות ד, כב). ה' יתברך לא המתין עד שיצאנו ממצרים ונתקדשנו בהר סיני לקרוא לנו בניו. אלא קרא לנו בניו עוד בהיותנו במצרים, בפתח כניסתנו לשער הנ' – ובגלל שאנו לעולם בניו והוא תמיד קשור אלינו, וממילא חפץ הוא בגאולתנו! נמצא בחינת "לי" הייתה חיה וקיימת אף בהיותנו במצרים. וזה שכתוב: "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים" (שמות יג, ח), כי סיבת הגאולה היתה מחמת בחינת "לי", שלעולם בני ישראל מחוברים לה', והוא לא יעזבם!

עתה נפלא מה שאמרו ישראל על הים: עזי וזמרת יה, ויהי "לי" לישועה. עם ישראל שיבחו את ה' על סיבת גאולתם, שהיא גופא בחינת "לי", שהקב"ה תמיד היה קשור איתם אפילו בהיותם במ"ט שערי טומאה. וזה שאמרו "ויהי לי לישועה", שבחינת "לי" היתה להם לישועה, כי בעבורה נגאלו.

קריעת ים סוף שבנפש האדם

איתא במדרש (שמות רבה כא, ו) בשעה שהלך משה רבינו לקרוע את הים, אמר לו הים, איני נקרע, אני גדול ממך, שאני נבראתי בשלישי, ואתה נבראת בששי, ע"ש.

אבל באמת טענת הים אינה טענה, שהרי **במחשבה**, ישראל קדם לכל היצורים – בבחינת "ישראל עלו במחשבה תחילה" (עין מאיר עיני חכמים מהדורא תליתאה, פרשת תולדות, עמ' לב).

נמצא, כדי לזכות לנס קריעת ים סוף, צריכים לעורר בחינת "ישראל עלו במחשבה תחילה".

ועומק הענין כך. ה' ברא את העולם כדי להיטיב לברואיו. ממילא, רצון ה' להיטיב הוא נקודת הראשית והפנימית של כל הבריאה. וזה שכתוב "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית". ואמרו חז"ל (ויקרא רבה לו, ד) "בראשית", בשביל ישראל שנקראו "ראשית" בראתי את העולם, ע"כ. וכתב על זה המגיד ממזריץ (תורת המגיד, ויגש ד"ה ויאסור יוסף): "דהיינו שאהבת הבורא לישראל גרמה לבריאת העולם". נמצא, נקודת הראשית של הבריאה היא אהבתו יתברך לישראל, ורצונו להיטיב דווקא לישראל. ולכן עומק

הענין "ישראל עלו במחשבה תחילה" הוא בעצם בחינת "בשביל ישראל שנקראו ראשית", כלומר **שה' ברא את העולם כדי להיטיב לישראל** (וכן כתב במאור ושמש, פרשת נח).

היוצא לנו מזה, שהדרך להדבק בבחינת "ישראל עלו במחשבה תחילה" היא על ידי שדבקים ברצון ה' להיטיב לישראל, שהוא גופא בחינת "ישראל עלו במחשבה תחילה".

והרי לפני קריעת הים כתוב "ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה'. ויאמרו אל משה **המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים**. הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים **כי טוב לנו עבד את מצרים ממתנו במדבר**" (שמות יד, י"ב).

כאן בני ישראל התנתקו מבחינת "ישראל עלו במחשבה תחילה" – רצון ה' להיטיב להם, שהרי חשבו שה' יעשה להם רע וימותו במדבר, וכל היציאה ממצרים היתה לרעה. והרי במצב כזה של ניתוק מבחינת "ישראל עלו במחשבה תחילה", לא ניתן שיקרע להם הים, שהרי הים יקרע רק אם ישראל קדמו לו במעשה בראשית, בבחינת "ישראל עלו במחשבה תחילה".

על כן: "ויאמר משה אל העם **אל תיראו התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום** כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תספו לראתם עוד עד עולם (שם, יג). כאן משה מחבר את בני ישראל לבחינת "ישראל עלו במחשבה תחילה" – רצון ה' להיטיב להם. אומר להם משה, אין לכם לירא, כי בודאי הקב"ה יעשה לכם טוב, כי זה כל חפצו ולשם כך ברא אתכם. וזה שממשיך משה: "**ה' ילחם לכם ואתם תחרשו**", פירש החזקוני, **תחרישו ואל תלינו עוד עלי לומר מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים**, ע"כ. אומר להם משה: עליכם להתנתק מהדעה שרצון ה' להרע לכם, אלא תאחזו בבחינת "ישראל עלו במחשבה תחילה", ותכירו שכל חפצו יתברך הוא רק להיטיב לכם. וזה דקדוק הלשון "ואתם תחרשו", כלומר על ידי שתשתקו מלומר שה' רוצה להרע לכם, תזכו לאחוז בבחינת "ישראל עלו במחשבה תחילה", **שהוא גופא בחינת "תחרשו", שתיקה, כי במקום המחשבה אין דיבור, אלא שתיקה**. והבן.

עתה נבין דבר נפלא. השפת אמת כתב (פסח, תרל"ב), שקריעת ים סוף לא היה רק דבר שנעשה בים עצמו, אלא הוא דבר שנעשה בנפש כל אחד מישראל, ע"ש. ויש להבין, מהו בחינת קריעת ים סוף שבנפש האדם?

כתוב "כמים לים מכסים" (ישעיהו יא, ט). פירשו המפרשים (רד"ק, מצודת דוד): מקום המים קרוי ים, והמים ממלאים אותו המקום עד שלא יראה הקרקע, ע"ש. כלומר **הים הוא דבר שמכסה ומעלים מה שבתוכו**.

בנפש האדם יש בחינת "ים", הוא כח שמסכה ומסתיר. וכח זה גופא מכסה את הנקודה הפנימית של הבריאה, שהיא רצון ה' להיטיב לנו. אנו רואים דברים שנראים כרעים, וחושבים שהם באמת רעים. זהו בחינת "ים" שבנפש, המכסה ומעלים את טוב ה' מאיתנו.

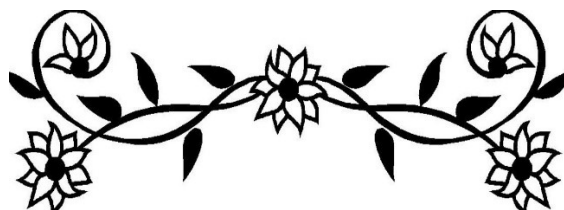
מכאן נבין, שענין "קריעת הים", הוא בעצם הגילוי למה שהים מכסה ומסתיר – הים נקרע ומתגלה מה שבתוכו. ובנפש האדם, ענין קריעת הים הוא הגילוי והחיבור לרצון ה' להיטיב לנו, שהוא גופא התגלות הנקודה הפנימית והראשית שבבריאה. הרי "קריעת הים" **שבנפש הוא גופא בחינת "ישראל עלו במחשבה תחילה"** – חיבור לנקודה הפנימית והראשית של הבריאה, רצון ה' להיטיב לישראל.

עֵתָה הַדְּבָרִים נִפְלְאִים מִמֶּשׁ. כְּדֵי לִזְכּוֹת לְקָרִיעַת הַיָּם הַגִּשְׁמִי, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ צָרִיכִים לְהַקְדִּים אֶת קָרִיעַת הַיָּם שְׁבִנְפֶשׁ. הַיָּם טֵעַן שֶׁהוּא קָדֵם לְבְרִיאת הָאָדָם, וְלֹא רָצָה לְהִקְרַע. וְרַק עַל יְדֵי שְׁבִנֵי יִשְׂרָאֵל יֵאָחֲזוּ בְּבַחֲיִנַת "יִשְׂרָאֵל עֵלּוּ בְּמַחְשְׁבָה תַחֲלִילָה", יִבְטְלוּ טֵעַנָתוֹ. וְהַדְרָךְ לְהִגִּיעַ לְזֶה הוּא גּוֹפֵא עַל יְדֵי קָרִיעַת הַיָּם שְׁבִנְפֶשׁ, שֶׁהוּא הַחִיבוֹר לְרִצּוֹן ה' לְהִיטִיב לָנוּ. וְהוּא גּוֹפֵא הַדְּבָר שֶׁהִיא מְכוּסָה מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל קוֹדֵם קָרִיעַת יָם סוּף, כְּפִי שֶׁאָמְרוּ "הַמְבִלִי אֵינְךָ קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לְמוֹת בְּמִדְבָר". וְעַל יְדֵי שֶׁמֶשֶׁה חִיבֵר אוֹתָם לְבַחֲיִנַת "הַתִּיצְבוּ וּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה' אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם", זָכוּ לְבַחֲיִנַת "וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן" שֶׁהוּא גּוֹפֵא בְּחִינַת קָרִיעַת הַיָּם שְׁבִנְפֶשׁ, וְלֵאחֲזוֹ בְּבַחֲיִנַת מַחְשְׁבָה, "יִשְׂרָאֵל עֵלּוּ בְּמַחְשְׁבָה תַחֲלִילָה", וְלִגְלוֹת אֶת רִצּוֹן ה' לְהִיטִיב שֶׁהִיא מְכוּסָה בְּנִפְשָׁם. וְהֵבֵן.

וְדָבָר זֶה גַם רִמּוֹז בְּמָה שֶׁכָּתַב הַשֵּׁפֶת אִמֶת (שם), **שֶׁהֵימ הוּא הַמְרַעֵשׁ תַּמִּיד יוֹתֵר מִכָּל הַנְּבִרָאִים, וְנַעֲשֶׂה כֹּאבֵן דּוּמָם.** דֵּהֵינּוּ עַל יְדֵי "וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן", שֶׁעֵלּוּ לְבַחֲיִנַת "יִשְׂרָאֵל עֵלּוּ בְּמַחְשְׁבָה" (בְּחִינַת שְׁתִּיקָה), זָכוּ לְקָרִיעַת אֶת הַיָּם וְלִהְפְּכוֹ לְאִבְנֵי דּוּמָם. (וּכְכָתוּב "לֹא בְרַעַשׁ גְּדוֹל וְכוּ', אֲלֵא בְּקוֹל דְּמָמָה דְּקָה"), ע"ש.

עֵתָה נִבִּין דְּבָר נִפְלֵא. כְּתוּב "וַיִּבְקְעוּ הַיָּמִים" (שְׁמוֹת יד, כא), וְאָמְרוּ חַז"ל (הוֹבָא בְּרִש"י) **כָּל מֵימוֹת שְׁבַע עוֹלָם נִבְקְעוּ.** וְעוֹמֵק הָעֵנִין כֵּן: **הָאָדָם נִקְרָא "עוֹלָם קָטָן".** הַתּוֹרָה מְגַלֶּה שֶׁנַּעֲשֶׂתָה בְּחִינַת "קָרִיעַת הַיָּם" בְּתוֹךְ כָּל מֵימוֹת שְׁבַע עוֹלָם, וְהַכוּוֹנָה לְמֵימוֹת **שְׁבַע אָדָם**, הַנִּקְרָא עוֹלָם קָטָן. וְמָה טִיבוֹ שֶׁל קָרִיעַת הַיָּם שְׁבִנְפֶשׁ הָאָדָם? גַּם זֶה רִמּוֹז בְּמָה שֶׁאָמְרוּ כָּל מֵימוֹת שְׁבַע עוֹלָם נִבְקְעוּ. "עוֹלָם" מִלְּשׁוֹן "הָעֵלָם" וְהַסְתֵּר, כְּלוּמֵר הַדְּבָר שֶׁהִיא בְּהָעֵלָם עֲכָשִׁיו הַתְּגָלָה. רִצּוֹן ה' לְהִטִּיב הִיא בְּהָעֵלָם, כִּי חֲשַׁבּוּ שִׁיצְאוּ מִמִּצְרַיִם לְמוֹת בְּמִדְבָר, וְעֵתָה הוּא הַתְּגָלָה בְּעוֹמֵק נֶפֶשׁ כָּל יִשְׂרָאֵל. וְזֶה קָרִיעַת הַיָּם שֶׁאֵירַע בְּנִפְשׁ כָּל יִשְׂרָאֵל, שֶׁהִבִּיֵאָה לְנֶס קָרִיעַת הַיָּם הַגִּשְׁמִי.

יְהִי רִצּוֹן שְׁנֹזְכָה כּוֹלְנוּ לְ"קָרִיעַת הַיָּם" בְּנִפְשׁ שֶׁהוּא הַחִיבוֹר לְטוֹב ה'. וַיִּתְקִיִּים בְּנוֹ דְּבָרֵי הַנְּבִיָא "יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בְּה' תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים" (יִשְׁעִיהוּ מֵה, יז), דֵּהֵינּוּ יִשׁוּעָה מִכָּל הַהַעֲלָמוֹת וְהַהִסְתָּרוֹת (אִמְרֵי אִמֶת, פְּרִשְׁתִּי בִשְׁלַח).

קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף

~ המשך למאמר הקודם ~

לפי דברינו במאמר הקודם, נזכה להבין את עומק דברי חז"ל (פסחים קיח.), **קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף**. מה ענין הקושי שבקריעת ים סוף ושבמזונותיו של אדם, ומה הקשר בין הדברים?

כתב המסילת ישרים (פרק כא), וזה לשונו: "מה שיוכל לשמור את האדם ולהצילו מן המפסידים האלה (דהיינו מפסידי החסידות, שהם הטרדות והדאגות) הוא **הבטחון**. והוא שישליך יהבו על ה' לגמרי, **כאשר ידע כי ודאי אי אפשר שיהסר לאדם מה שנקצב לו**, וכמו שאמרו חז"ל במאמריהם (ביצה טז.), כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכיפורים", ע"כ.

פירש בעל הבלבבי משכן אבנה (בפירושו למסילת ישרים, ח"ד עמ' שמו) את דברי המסילת ישרים, בזה הלשון: "מה שיש גבול וקצבה, זו מידת הדין. אבל שורש ההשפעה היא מידת חסד. הקב"ה ברא את עולמו בחסדו, הוא זן ומפרנס את העולם בחסדו. למה שיהיה לאדם? כי הקב"ה זן בחסד. למה שלא יהיה לו? כי הרע את מעשיו. **עומק מידת הבטחון היא אפוא שאדם אינו נדבק בנקודת החטא, אלא בשורש הסיבה להיטיב**. בטחון אינו רק שאדם בוטח שאם כך הקב"ה גזר כך יהיה, ואפילו אם לא יעשה השתדלות מרובה. אלא שכאשר אדם עושה מעשה ואינו בוטח בה', הרי שמדבק הוא את עצמו במידת הדין שקבעה שהאדם חטא ולכן עליו להשתדל, "בזעת אפך תאכל לחם". **כאשר הוא בוטח, הרי שהחזיר את עצמו לאותו מקום טבעי של הנבראים שהקב"ה יצר אותם כדי להיטיב עמם**. זה עומק עניינו של בטחון.

"כי ודאי אי אפשר שיהסר לאדם מה שנקצב לו" (לשון המסילת השרים הנ"ל). **מדוע אי אפשר? הלא תמיד קיימת החשש "שמא יגרום החטא"**, כמו שרואים אצל יעקב אבינו שחשש. אדם מפחד אפוא שמא הוא חטא, ואם הוא חטא – יחסר לו! **אלא שזה עומק עניינו של הבטחון: לא לדבק את עצמו ב"הרעותי את מעשי" ובחשש שמא יחטא, אלא ידבק עצמו במידת חסדו יתברך**, עכ"ל הבלבבי משכן אבנה.

רואים שאדם הדבוק בבחינת "הרעותי את מעשי", ו"שמא יגרום החטא", יכול באמת למעט את פרנסתו. והדרך להשיג את הפרנסה שנקצבה לי היא על ידי מידת הבטחון, שהיא גופא הדבקות ברצון ה' להיטיב לי אפילו אם חטאתי. וכפי שביארנו, זה גופא בחינת "ישראל עלו במחשבה תחילה", שה' ברא את העולם להיטיב לישראל בכל אופן, אפילו אם חוטאים.

וכמו שישראל היו צריכים להדבק בבחינת "ישראל עלו במחשבה תחילה" – רצון ה' להיטיב להם, כדי לקרוע להם את הים (כי כך בטלו טענתו שהוא קדם לישראל במעשה בראשית), כן על האדם לאחוז בבחינת "ישראל עלו במחשבה תחילה", ולהדבק ברצון ה' להיטיב עמו כדי שיקבל פרנסתו במלואה, באופן שחטאיו לא ימעטו מה שנקצב לו.

הידור מצווה כיצד?

נאמר בשירת הים: "זה אלי ואנוהו אלקי אבי וארממנהו" (שמות טו, ב).

כתב מרן החיד"א (זרוע ימין), בכל המצוות נצטוינו על נויין והדורן, כמו שאמרו חז"ל (שבת קלג:): על הפסוק "זה אלי ואנוהו", אתנאה לפניו במצוות, עשה לפניו סוכה נאה, ולולב נאה, ושופר נאה, ציצית נאה, ספר תורה נאה וכתוב בו לשמו בדיו נאה, בקולמוס נאה, וכו'.

אבל גם הידורם צריך להיות בגדרי ההלכה, ובדבר הנוגע לדת ודין אין לו לעשות כדעתו והעולה על רוחו ככל הטוב והישר בעיניו. ומי שירצה להדר בעשיית המצה להטעימה בבשמים ובתבלינים, ועושה אותה "מצה עשירה" לא יצא ידי חובתו, שעליה להיות "לחם עוני" בדווקא (פסחים לה.).

וכן שנינו אין כותבין ספר תורה תפילין ומזוזות בזהב. מעשה בתורתו של אלכסנדרוס שהיו כל אזכרותיה כתובות בזהב. ובא מעשה לפני חכמים, ואמרו תגנו. הנה אלכסנדרוס חשב לעשות יקר, ולכתוב האזכרות בזהב, ואדרבה זהו שגרם לפסול הספר תורה ולגנוזו.

וזה רמוז בדברי המשנה (אבות ב, א) "רבי אומר איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה". למדנו רבי שהדרך הישרה לא די שתהיה נאה בעיניו אלא צריך שתהיה טובה גם בעיני אחרים. וגם בכך אין די עד שתהיה על פי התורה, כמו שאמר "הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה". שכל מצוות התורה ודיניה אינם על פי שכל אנושי, כי בכל פרט יש בו תלי תלין סודות עליונים, ע"כ דברי החיד"א.

ולפי דבריו יש לפרש את סוף הפסוק בטוב טעם. כתב רבינו מאוסטראווצא (בית מאיר, פרשת נשא אות א), קבלת עול מלכות שמים הוא על ידי אחד משני האופנים: א. יש המכיר את הבורא יתברך על ידי חקירה ועיון שכלי. ובזה מתאמת אצלו בראיות ברורות כל פרטי אמונתו והתורה הקדושה. ב. יש המאמין באמונה שלימה במי שאמר והיה העולם, מפני שכך קיבל מאבותיו משנות דור ודור. אמונה פשוטה ללא ראיות שכליות, חקירות או מופתים. זה מה שאומרים "אלקינו ואלקי אבותינו". "אלקינו" הוא מה שהאדם משיג בדעתו ובשכלו, ועל ידי זה בא להכרת הבורא יתברך. "ואלקי אבותינו" היא האמונה מפני שקיבל כן מאבותיו, ע"כ דבריו.

וזה שאומר הפסוק, "זה אלי ואנוהו", אתנאה לפניו במצוות, "אלקי אבי וארממנהו", שתמיד צריך לאחוז בבחינת "אלקי אבי", ולעשות הכל בהתאם למסורת האבות ועל פי ההלכה, ולא להמציא דברים חדשים על פי שכלו, אפילו לשם הידור מצווה.

